

Akmenskinės kapinyne kasinėjimų metu surastos XII–XIII a. žalvarinės segės (iš kairės): segė pasaginė aguoniniais galais (3,8x4,2 cm, kapas Nr. 6); segė pasaginė cilindriniais galais (3,1x3,5 cm, surasta atsitiktinai); segė pasaginė cilindriniais galais (1,85x2,0 cm, kapas Nr. 12); segė pasaginė daugikampiais galais (2,5x2,62 cm, surasta atsitiktinai)

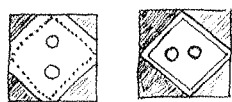
Iš trijų rastų fragmentų matyti, kad Akmenskinės apylinkių gyventojai yra nešioję ir pintinio tipo antkakles, supintas iš devynių žalvarinių vielėlių. Kokietų antkaklių galai, neaišku, nes nerasta nė vieno jų galo fragmento.

Be šių antkaklių, mėgta nešioti karolių aparas ant geležinės vielos. Jų fragmentų taip pat keletas rasta atsitiktinai. Dažniausiai šiose aparose būdavo žalvariniai dvilyčiai karoliai. Greta žalvarinių kai kuriais atvejais būdavo įmaišoma ir stiklinių karolių. Kadangi šio antkaklių tipo rasti fragmentai yra buvę lauže, tai stiklo karoliai sutirpę. Prie geležinės vielos tarp žalvarinių karolių kartais matyti prisilydžiusių beformio mėlyno stiklo fragmentų.

Apie stiklinių karolių formą galime spręsti tik iš suskilusių ir nesusilydžiusių karolių fragmentų. Karoliai buvo mėlyno stiklo, dvilyčiai ir dar skersai rantuoti, su plačia skyde vėrimui.

Atsitiktinai rasti nesudegę keturi gintaro karoliai. Visi atskelti, nešlifuoti. Skylutės siauros. Tikėtina, kad jie nešioti ant siūlo, o ne ant vielos suvarstyti.

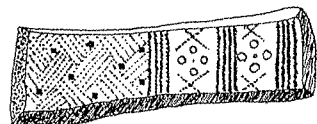
Kape Nr. 4 rasta 0,5 cm ilgio sulenкта žalvarinė plokštelė, su dviem aplink einančiais grioveliais. Tokiomis žalvarinėmis užvarėlėmis būdavo atskiriami gintaro karoliai aparoje. Jų rasta ne tik ankstyvame Siraičių kapinyne, bet ir Maužiorų kapinyne V–VI a. kapuose.

XII–XIII a. 16,3 gramų žalvarinis svorelis (1,43x1,43x1,30 cm) surastas atsitiktinai

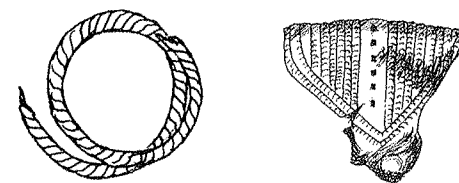

XII–XIII a. verpstuko miniatiūra (ilgis – 3,65 cm, plokštelė – 1,35x1,47 cm, kapas Nr. 14)

XII–XIII a. juostinės apyrankės fragmentas (5,7x1,5x0,5 cm, žalvaris, kapas Nr. 14)

Akmenskinės kapinyne kasinėjimų metu surasti XII–XIII a. žalvariniai radiniai (iš kairės): vytinė įvija (skersmuo 2,2 cm, kapas Nr. 11); žiedas išplatintu viršumi (plotis – 3,8 cm, skersmuo nenustatytas, kapas Nr. 10)

Akmenskinės kapinyne rasta 14 segių arba jų fragmentų. Čia nešiotos išimtinai pasaginės įvairių tipų segės. Daugiausiai rasta pasaginių segių cilindriniais galais. Vienos jų lankelis išlenktas iš paprastos vielos, jos galai suploti ir susukti į cilindrius, kitos lankelis buvo suploto pusapskritimo skerspjuvio, o likusios keturios išlenktos iš keturkampio skerspjuvio juostelės. Daugumos jų puoštas tik cilindrių viršus – išrantytos keturiais grioveliais. Tik vienos segės lankelio viršus puoštas punsonu įmuštais trikampiukais, kurių viduje iškalta trys „akutės“. Tuo pačiu punsonu išmušintu viršumi yra ir viena pasaginė segė aguoniniais galais. Tai gana įdomus faktas. Juo remdamiesi galime teigti, kad XII–XIII a. tas pats meistras gamino seges ir cilindriniais, ir aguoniniais galais.

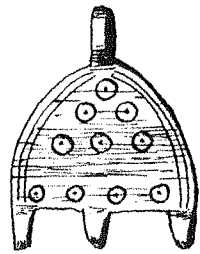
Pasaginių segių pastorintais galais rasti tik trys ugnies deformuoti fragmentai. Atsitiktinai rasta viena 2,5 cm skersmens pasaginė segelė daugikampiais galais.

Pasaginės segės gyvulinės ornamentikos galais fragmentu reikia laikyti kape Nr. 7 rastą dirbinio fragmentą, savo forma primenantį lelijos žiedą. Jeigu jį laikysime šio tipo segės galu, tai pati segė yra buvusi gana didelė, nes „lelija“ yra 2,35 cm aukščio ir 1,7 cm pločio.

Tyrinėjimų metu sveikų smeigtukų nerasta. Daugiausiai surinkta kryžinių smeigtukų fragmentų. Tie smeigtukai yra buvę plokščiais galais, dengti sidabru, su konusinėmis galvutėmis. Apžiūrėjus fragmentus, susidaro įspūdis, kad jie į laužą sumesti jau sulaužyti, o nuolaužos vėliau nuo karščio deformavosi.

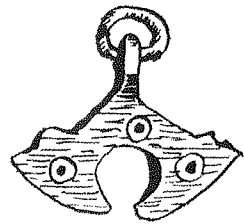
Atsitiktinai rastas vienas geležinio lazdelinio smeigtuko fragmentas su nedidele kilpele ir vos žymia sraigine atlanka.

Kapuose ir pavieniui rasta nemažai kabučių ir grandinėlių. Kabučiai skirtingi į du pagrindinius tipus: grandinėlių skirstiklius ir grandinėlių galų kabučius. Kabutis-grandinėlių skirstiklis viršutine kilpele būdavo pritvirtinamas prie smeigtuko, o į apatinę kilpeles būdavo įveriamos grandinėlės. Akmenskinėje tokie skirstikliai rasti penki. Nors visi jie forma beveik vienodi, turi po tris kilpeles grandinėlėms, bet vienas nuo kito skiriasi dydžiu ir ornamentų išdėstymu. Pagrindinė plokštuma orna-

mentuota „akutėmis“, kai kurių pakraščiai – vienu ar dviem išilginiais grioveliais, yra pakraščiuose puoštų ir skersinių brūkšnelių eilėmis.

Kabučių, tvirtinamų prie grandinėlių galų, rasta nemažai. Beveik visi jie ugnies daugiau ar mažiau deformuoti. Dauguma kabučių profiliuoti, su apskrita išima apačioje. Profiliuotas „sparnelių“ viršus vienu ar dviem savotiškais laipteliais. Šonų plokštumos puoštos abiejose pusėse įmuštomis „akutėmis“. Tokių kabučių surinkta net 10. Rastas vienas kabutis, forma primenantis klevo sėklą. Jo plokštumos taip pat ornamentuotos „akutėmis“.

Kapinyne rasta net 70 apyrankių fragmentų. Sveikos apyrankės nerasta nė vienos. Vieni fragmentai turi aiškias laužymo žymes, o kiti nuo karščio apsilydę, vieni su kitais sulipę.

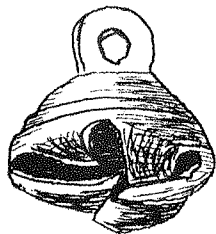
Akmenskinėje buvo mėgiamos įvijinės apyrankės. Rasti 29 jų fragmentai. Visos jos pusapvalio skerspjuvio, viršus puoštas įžambių griovelių grupėmis arba „eglute“.

Tik trys juostinės apyrankės – su gyvulinių motyvų galais. Visos jos priklauso vienam, išplatintų per vidurį ir susiaurintų ties auselėmis, gyvulinių apyrankių prototipui. Jų paviršius saikingai ornamentuotas taškučių eilėmis ir „akučių“ deriniais.

Juostinės apyrankės buvusios gaubtu viršumi arba keturkampio skerspjuvio. Dažniausiai puoštos iš taškučių eilių sudarytu tekstiliniu ornamentu, skersinių griovelių ir „akučių“ deriniais.

Gana įdomus vienas pavieniui rastas fragmentas. Apyrankė buvusi padaryta iš plačios, pusapvalio skerspjuvio juostinės apyrankės neornamentuotu paviršiumi, kuri perpjauta iš-

Akmenskinės kapinyno kasinėjimų metu surasti XII–XIII a. žalvariniai dirbiniai (iš viršaus į apačią): kabutis grandinėlėms prikabinti (3,05x2,35 cm, kapas Nr. 14); profiliuotas kabutis (1,9x2,23 cm, kapas Nr. 14); profiliuotas, ant šakotos grandinėlės padarytas pakabutis (1,8x2,5 cm, surastas atsitiktinai); žvangutis (2,4x2,3 cm, surastas atsitiktinai)

ilgai pusiau, ir padarytos dvi vienodos apyrankės. Panaši išilgai perpjauta apyrankė yra rasta Žemaičių Kalvarijoje (Plungės r.). Abi apyrankės apdilusios nuo ilgo nešiojimo. Ar nebus tai neturtingų tėvų dovana, kada keliems vaikams neužteko turimų brangenybių ir jas teko pjauti, kad visiems tektų lygi dalis?

Atsitiktinai rastas ir kiek neįprastas apyrankės fragmentas. Apyrankė buvusi iš balto metalo, atrodo, alavo. Priskirtina ji prie juostinių keturkampio skerspjuvio apyrankių. Jos plotis – 1,3 cm, o storis – 0,2 cm. Skiriasi ji ir paviršiaus ornamentu, kuris yra iš įžambių iškilų gūbrelių, išdėstytų poromis į rombo formos derinius. Iš to, kad jos medžiaga, lygus ornamentuojamas paviršius ir iškilus ornamentuotas neįprasti, galime daryti išvadą, kad ji yra ne vietinis dirbiny, o iš kažkur atvežta į mūsų kraštą.

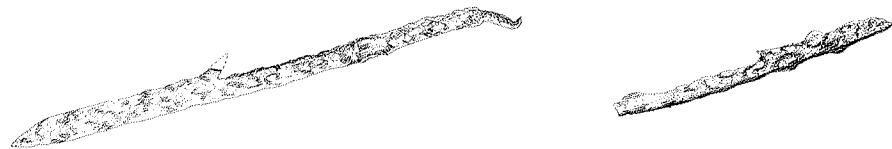
Akmenskinės apylinkių gyventojai nešiojo ir žiedus. Įvijinių žiedų, padarytų iš juostelės, nerasta, o vieliniai įvijiniai žiedai degintiniame kapinyne neatskiriami nuo įrankių įvijų. Galime kalbėti tik apie žiedus prasilenkiančiais galais su pastorintu ar paplatintu viršumi.

Du žiedai pastorintu viršumi rasti kapuose ir trys atsitiktinai. Vienų viršus išranytas grioveliais, imituojančiais sukimą, kitų – apvyniotas vielele. Kape Nr. 16 rastas šios rūšies žiedas skiriasi pastorintojo viršaus apdaila. Čia iš sudorėjimo padaryta lyg ir iškilusi akis, kurios galai ornamentuoti trimis „akutėmis“ ir pora „eglute“ išdėstytų taškučių eilučių.

Surasti keturi paplatintu viršumi žiedai, kurie niekuo nesiskiria nuo Lietuvoje paplitusių šios rūšies žiedų.

Kapinyne rasta nemažai miniatiūrinių įkapių. Miniatiūrinių pasaginių segių cilindriniais galais čia surinkta 11. Keturios tokios segės aptiktos kape Nr. 12. Kiek gražesnės segės yra išlenktos iš plonos žalvarinės skardos juostelės. Naudoti jos netinka, nes skardelė labai plona. Kitos segelės padarytos iš visai plonos ar kiek storesnės vielos. Jų liežuvėlio galas net nenusmailintas. Vielinės segės mažesnės, 1,5–2 cm skersmens, lenktosios iš skardos didesnės, 2–2,8 cm skersmens. Kitokių tipų pasaginių miniatiūrinių segių nerasta.

Kapinyne rastos penkios miniatiūrinės juostų audimo plokštelės, viena mentelė, viena verpstuko miniatiūra ir vienas pjūklelis ar šukelės, padarytos iš skardos iškarpytais dantukais.

Iš kairės: Akmenskinės kapinyno kasinėjimų metu atsitiktinai surastas XII–XIII a. geležinis žeberklas (labai surūdijęs, įtvaros galas įkočio gale nulūžęs, užbarzdos galas nulūžęs); geležinis žeberklas (16x1,4 cm, labai surūdijęs, kapas Nr. 4)

Kapinyne rasta pora žvangučių. Vienas jų didokas – 2,4 cm skersmens, o kitas mažytis – 0,9 cm skersmens.

Gan keistokai atrodo tai, kad kapinyne nerasta nė vieno geriamojo rago briaunos cilindrinio apkalto (jie masiškai randami Plungės, Telšių, Šilalės rajonų XI a. kapinyuose). Kad ir šiame kapinyne būta geriamųjų ragų, rodo kape Nr. 4 rastas šono apkalas-plokštelė. Atsitiktinai rasta žalvarinių briaunos apkalų su viduje išlikusiais rago fragmentais. Jie nėra cilindriniai. Glaudžiai apsupa rago briauną išorinėje pusėje ir kiek plačiau nusileidžia rago šonu. Yra pagrindo manyti, kad apie XII a. įvyko geriamojo rago puošybos pakitimai: atsisakyta cilindrinio briaunos apkalto, vietoje jo darytas plokščias – praktiškesnis.

Kapinyne rasti trys siauri iš žalvarinės skardelės padaryti deformuoti dėžučių lankeliai, į kapus, matyt, patekę ne su dėžutėmis, o kaip įkapių likučiai iš laužo.

Kape Nr. 16 rastas gana retas žalvarinio indo fragmentas. Indas buvęs išlenktas iš žalvarinės skardos, apkalas su indo sienelėmis, sujungtas kniedvinėmis. Rastasis fragmentas buvo deformavęsis ugnyje.

Tyrinėjimų metu rastos trys puodų šukės – dvi kapuose Nr. 7 ir Nr. 8, trečioji pavieniui. Visos jos žistos, su nežymia akmens trupinių priemaiša. Vienos jų paviršius puoštas lygiagrečiais grioveliais, antrosios – tokiais pat grioveliais ir prie kaklelio įraižytomis kilpelėmis, o trečiosios paviršius lygus. Jeigu keramika būtų susijusi su įkapėmis, tai, be abejonės, šukių būtų buvę daugiau. Tikriausiai keramikos fragmentai į kapų duobes pateko atsitiktinai, užberiant kapus žemėmis. Į kapinyną jos turbūt pateko ankstesnių šermenų metu, kai ant kapų buvo puotaujama.

Atsitiktinai rasta ir viena lipdytinė šukė grublėtu paviršiumi. Jos į kapinyno chronologiją įterpti negalima, kaip neįterpiamas ir anksčiau minėtas geleži-

Akmenskinės kapinyno kasinėjimų metu aptikti XII–XIII a. radiniai (iš kairės): geležinis, aprūdijusiais ašmenimis peilis (11,6x1,5 cm, kapas Nr. 5); žeberklas (išsilaikęs palyginti gerai, nulūžusi tik viena užbarzda, surastas atsitiktinai)

nis lazdelinis smeigtukas. Remdamiesi jais, galime teigti, kad dar gerokai prieš įrengiant kapinyną, mūsų eros viduryje, ši vieta buvo žmonių lankoma.

Apžvelgus visus kapinyne rastus daiktus, kyla vienas klausimas. Kaip čia yra, kad kapuose ir pavieniui mes radome gausybę žalvarinių dirbinių fragmentų, kurių negalime suderinti, rekonstruoti dirbinių formų? Atskiruose kapuose dažniausiai aptinkami vienas ar du dažnai skirtingų apyrankių fragmentai, vienas kitas trumpas antkaklės gabaliukas, vienas kitas žalvarinis karolis su geležinės vielos liekanomis viduje ir pan. Vadinasi, kitos dirbinių dalys lauže susilydė. Tokiu atveju mes turėtume rasti nemažai susilydžiusio žalvario gabalų. Bet taip nėra. Akmenskinės kapinyne rastų susilydžiusių žalvario gabalėlių bendras svoris siekė 853 g. Iš tokio kiekio metalo galima išlieti tik 14 tipišku juostinių apyrankių, arba 66 žalvarinius karolius. Tad kur dingo žalvaris? Ar nebuvo kartais čia tokio papročio, kad deginant mirusįjį susilydęs ir netekęs daiktui būdingų bruožų žalvario lydinyje nebebuvo laikomas mirusiojo įkape ir todėl jį, kaip žaliavą, galėjo savo poreikiams naudoti gyvieji. Jeigu taip, tai žalvario lydinio smulkieji gabaliukai į duobę pateko tik atsitiktinai, nes semiant pelenus su degėšiais buvo nepastebėti.

Analogiškas žalvario „trūkumas“ pastebėtas ir Siraičių kapinyne.

Kapinyno datavimą sunkina tai, kad daugumos rastų dirbinių formos būdingos ilgam laikotarpiui, pvz., pastorintu rantuotu viršumi žiedai, atsiradę X a., buvo nešiojami ir XIII a., paplatintu viršumi žiedai buvo populiarūs nuo XI a. iki XVI a., pasaginės cilindriniais galais segės nuo X a. iki XVI a. ir kt.

Kiek tiksliau kapinyną datuoti galima pagal įvijines, iš dviejų plonokų vielų suvytas, kilpelėmis užsibaigiančias antkakles, karolių apvaras ant geležinių vielų, miniatiūrines pasagines segeles, būdingos XII a. XII–XIII a. būdingos ir antkaklės, suvytos iš devynių vielų, XI a. II p.–XII a. datuojami ir skandinaviškieji dirbi-

niai. Tam tikru atveju galima remtis ir geriamųjų ragų cilindrinų briaunos apkalų išnykimu, kurie X–XII a. Siraičių kapinyne buvo dar gausiai randami.

Vienintelis kriauninis peilis, būdingas jau XIV a., greičiausiai yra atsitiktinai patekęs į kapinyną, o vėliau ariant įmaišytas į žemes. Kapinyne nerasta XIV a. būdingų apskritų plokštelių segių, apkaustytų lokio nagų, amuletų, raktų ir kitų tame amžiuje pasirodžiusių dirbinių. Todėl turbūt tiksliausia ištirtąją kapinyno dalį datuoti XII–XIII a. pradžia.

Sunaikintoji dalis pietiniame kalvos šlaite buvo ankstyvesnė, nes ten dar randama ir griautinių kapų, to meto radiniams būdingų kryžinių smeigtukų.

Akmenskinės kapinynas savo laidosena, radiniais labai panašus į Siraičių kapinyną prie Džiugo piliakalnio. Ir čia, ir ten kapų galvūgaliai dažniausiai nukreipti į šiaurės rytus, duobės kastos nesilaikant eilių, jos panašaus dydžio, nesimetriškos, stambiosios įkapės dėtos kapo dugne, o laužo likučiai su dirbinių fragmentais išbarstyti po visą duobės užpildo žemę iki pat kapo viršaus. Dirbiniai, jeigu nepaisysime chronologijos skirtumų, taip pat labai panašūs.

Siraičių kapinynas priskiriamas prie Vakarų Lietuvos kultūros, kuri nuo Palangos per Laivius, Gintališkę, Nausodį priartėja prie Telšių. Siraičių kapinynas yra tolimiausias šios kultūros taškas rytuose.

Dabar ištirtasis Akmenskinės kapinynas leidžia šios kultūros ribas nuo Siraičių pratęsti į pietus, kur Akmenskinė būtų kol kas tolimiausias taškas pietryčiuose.

Iki šiol centrinės Žemaitijos teritorija, sudaranti keturkampį tarp Telšių, Plungės, Rietavo ir Varnių ir apimanti apie 600 kv. km plotą, archeologiniu požiūriu buvo mažiausiai žinoma, nes nebuvo ištirta nė vieno archeologinio paminklo. Akmenskinės archeologiniai paminklai tą baltąją dėmę dalinai užpildė.

1968 m. gegužės 4 d.

1 Ši ypatybė pastebima ir kituose kapinyuose (Urbonavičius V. Laidosena Lietuvoje IV–VII amžiais, LTSR MA darbai, serija A3 (22), – Vilnius, 1966, p. 109–110.

2 Мугуревич Е. С. Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII в. в. – Рига. 1965 г. Таб. XVI: 10ž

3 Ten pat (VI lentelė).

4 Navickaitė-Kuncienė O. Vakarų Europos importas Lietuvoje IX–XII a. LTSR MA Darbai, Serija A3 (22), Vilnius, 1966, p. 94.

GINTALIŠKĖS KAPINYNAS

1968–1969 m. TYRINĖJIMAI

Plungės rajono Platelių apylinkės Gintališkės kaime¹, dešiniajame Salanto upelio krante, dunkso Gintališkės piliakalnis. Už 450 m nuo jo į pietus, ant to paties Salanto upelio kranto, yra kapinynas. Jo teritorijos paviršius nuo senų laikų ariamas.

1940 m. kapinyno dalį, esančią prie pat upelio pakrantės, tyrinėjo buvusio Lietuvos kultūros muziejaus darbuotojai. Atkastas 21 griautinis ir 21 degintinis kapas. Tyrinėjimų duomenis ir medžiagą apie muziejuose esančius šio kapinyno pavienius radinius apibendrina LTSR MA Istorijos instituto mokslinė bendradarbiė L. Nakaitė.

1967 m. kolūkis, kuriam priklausė kapinyno teritorija, čia įrengė žvyro karjerą ir pradėjo ardyti kapus. Įsikišus visuomenei, žvyrą vežti iš čia buvo uždrausta, tačiau bet kuriuo momentu šie darbai galėjo būti vėl atnaujinti, todėl nuo 1968 m. birželio 17 d. iki liepos 17 d. Telšių kraštotyros muziejus ten vykdė archeologinius kasinėjimus ir prie atkasto karjero krašto ištyrė 356 kv. m plotą, o 1969 m. nuo birželio 24 d. iki liepos 29 d. – dar 536 kv. m.

Tirtasis plotas iš rytų į vakarus yra 76 m ilgio. Svarbu tai, kad visame šio ploto vakariniame šlaite buvo rasta laidojimo pėdsakų. Iš pietų į šiaurę, įskaitant 1940 m. tirtą plotą ir žvyroduobių karjerą, kuriame taip pat būta kapų, bei 1968 m. ištirtą teritoriją, kapinynas tęsiasi 85 metrus. Kapinyno kraštas nustatytas tik pietinėje ištirtojo ploto pusėje. Čia jis tęsiasi palei patį upelį ir jo skardį.

Telšių kraštotyros muziejaus tyrinėtame plote surasta 50 kapų. Iš jų trys nedegintiniai (Nr. 14, 16, 18). Iš beveik sunykusių kaulų padėties buvo galima nustatyti, kad nedeginti mirusieji buvo paguldyti į 40–100 cm gylio duobes mediniuose karstuose, galvūgaliumi nukreiptuose į šiaurės rytus 20–30 laipsnių kampu.

Du vaikai (kapai Nr. 16 ir 18) paguldyti aukštiełninki, o trečiojo kapo palaikų padėtis nenustatyta. Vaikams prie krūtinės buvo prisegta po dvi pasa-

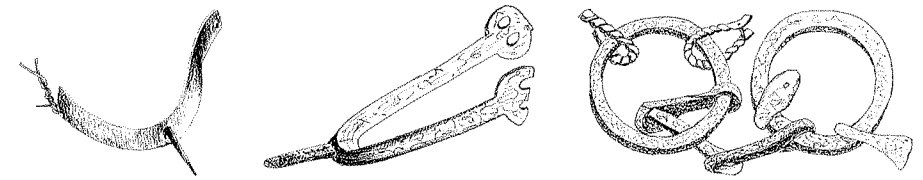
gines seges cilindriniais galais, o ant abiejų kaklų būta kažkokių alavinių dirbinių, kurie dabar visiškai sunykę (greičiausiai tai buvo antkaklės). Suaugusiojo kape Nr. 14 krūtinės srityje tebuvo eilutėmis kas 7–9 cm išdėliotos penkios pasaginės segės, kurių dvi buvo cilindriniais, viena – išplatintais ir viena – daugiakampiais galais.

Dauguma kapų, t. y. 42, buvo degintiniai. Juos galima suskirstyti į tris grupes. Didžiausios grupės, kuriai priklauso 32 kapai, duobių gyliš siekė iki 70–100 cm. Juose yra buvę iš ažuolo išskaptuoti 88–134 cm ilgio ir 26–37 cm pločio karsteliai, galu orientuoti į šiaurės rytus. Penkiuose vyrų ir trijuose moterų kapuose į karstą ties viduriu vilnomis į apačią buvo įklotas neatpažinto gyvulio kailis. Ant jo paklotas lininis arba vilnonis audinys. Šešiuose vyrų ir septyniuose moterų kapuose į karstą įklota vien tik drobė. Įdomu, kad moters kape Nr. 48 į karstą buvo įklota vilnonė skara su kutais (kuska), tokia, kokių dar ir šiandien yra Žemaičiuose. Ant įklotosios drobės supilti iš laužo išrinkti apdegę kaulai ir sudegintų įkapių metalinės liekanos. Paprastai papilta būna tik 2–3 saujos kaulų. Bet yra atvejų (kapai Nr. 31 ir 44), kada kaulų liekanomis buvo užpildytas visas pietvakarinis karsto galas iki vidurio. Ypač įdomus kapas Nr. 31, kuriame stambiųjų galūnių kaulų fragmentai buvo sudėti į pietrytinį karsto galą, arčiau vidurio gulėjo stuburo, šonkaulių ir pirštų smulkieji kauliukai, o pačiame viduryje – kaukolės kaulų skeveldros.

Kapuose Nr. 4 ir 15 kauliukai buvo supilti ant vieno audinio, bet į dvi krūvelės, tarp kurių – 10 ir 18 cm tarpai. Kape Nr. 26 rasti į drabužį suvynioti 8 apdegusių kaulų gabalėliai, o kape Nr. 43 vietoje kaulų aptiktas tik žiupsnelis juodų kaip suodžiai degusių, ant kurių sudėtos sudegusių įkapių liekanos.

Paprastai šio tipo kapuose sudegusios įkapės būna sumaišytos kartu su kaulais, nes, reikia manyti, jos nebuvo atskirai renkamos iš laužavietės. Tik stambiosios kartu su lavonu degintos įkapės (geležiniai kirviai, žalvarinių karolių apvaros ant geležinės vielos) būna uždėtos ant kaulų liekanų krūvelės.

Nedegintosios įkapės (segės, smeigtukai, diržai, antkaklės, žąslai, miniatiūrinės šukelės, apyrankės, pavieniai gintariniai karoliai, durklai, žiedai, skiltuvai, titnago gabaliukai, dalgiai ir svarstyklės) dedamos ant kaulų krūvelės viršaus. Po to audinys susiaučiamas ir susegamas segėmis arba smeigtukais (smeigtukais tik moterų kapuose).

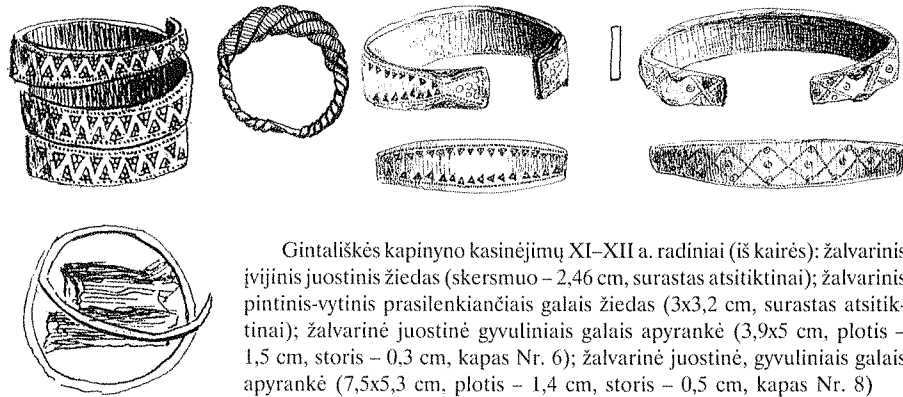
Iš kairės – Gintališkės kapinyno XI–XII a. radiniai: žalvarinis pentinas (juostelės plotis – 0,9 cm, spyglio ilgis – 2,4 cm, bendras pentino ilgis – apie 6,7 cm, kapas Nr. 6); geležinis pentinas (ilgis – 11,5 cm, tarpas tarp kojelių galų – 8,2 cm, spyglio ilgis – 3,4 cm, kapas Nr. 2); geležiniai trinariai žąslai (grandžių skersmuo – 6,9 cm, narelių ilgis – 5,7 cm, kapas Nr. 2)

Karsto šiaurės rytų gale šalia kaulų krūvelės buvo dedamos moterų kapams būdingos miniatiūrinės įkapės: juostų audimo plokštelės, mentelė, verpstukas, šluotelė ir adata. Dažnai dar būna įdėta yla ir peiliukas. Vyrų kapuose šiame karsto gale buvo dedamas geriamasis ragas. Ietigalis ir žeberklas paprastai būna padėti ant karsto dangčio, smaigaliais ant šiaurės rytų kampo. Nustatyti keli atvejai, kai ant vyro karsto dangčio, ties viduriu, buvo padėtas geležinis pentinas (kapas Nr. 8), pusė juostinės apyrankės. Kita pusė tos pačios apyrankės rasta tarp sudegusių kaulų karsto viduje (kapas Nr. 44).

Ant dviejų moterų karstų (Nr. 17a ir 19) šiaurės rytų kampų buvo padėta po žalvarinę grandinėlą ir žalvarinių žiedų. Pirmajame kape jų buvo 12, antrajame – 3.

Gintališkės kapinynas. Kapas Nr. 48 (įkapės atkastame karste). V. Valatkos nuotr. 1969 m. liepos 24 d.

Gintališkės kapinyno kasinėjimų XI–XII a. radiniai (iš kairės): žalvarinis įvijinis juostinis žiedas (skersmuo – 2,46 cm, surastas atsitiktinai); žalvarinis pintinis-vytinis prasilenkiančiais galais žiedas (3x3,2 cm, surastas atsitiktinai); žalvarinė juostinė gyvuliniais galais apyrankė (3,9x5 cm, plotis – 1,5 cm, storis – 0,3 cm, kapas Nr. 6); žalvarinė juostinė, gyvuliniais galais apyrankė (7,5x5,3 cm, plotis – 1,4 cm, storis – 0,5 cm, kapas Nr. 8)

Būta atvejų, kai pavieniai dirbiniai arba jų fragmentai buvo dedami šalia karsto ant duobės dugno, pvz.: kape Nr. 4 – ietigalis ir ragas, kape Nr. 5 – ietigalis, statmenai įbestas į žemę prie karsto galo, kape Nr. 33 – trys kūgiškai susuktos įvijios, kape Nr. 38 – pasaginė segė ir žalvarinis pentinukas, kape Nr. 48 – kryžinis smeigtukas, smeigė ir dvi įvijios.

Tarp šios grupės kapų yra vienas dvigubas kapas (Nr. 17), kuriame palaidota moteris ir berniukas. Abiejų mirusiųjų kremacijos liekanos ir įkapės buvo atskiruose karsteliuose, bet jie palaidoti į vieną 145 cm ilgio, 80 cm pločio duobę. Tarp karstelių paliktas 14 cm tarpas.

Antrąją degintinių kapų grupę sudarė tokie kapai, kuriuose surinktos iš laužavietės liekanos išbarstytos po visą duobės dugną (kapai Nr. 7 ir 23) arba supiltos ant duobės dugno į krūvelę be karsto (kapai Nr. 27 ir 37). Nedegintos įkapės išdėstytos ant kaulų arba į atskiras krūveles tiesiog ant duobės dugno. Įkapių dėjimo kryptis lieka tokia pati – į šiaurės rytus. Šių kapų gylis – 55–68 cm, ilgis – 110–180 cm, plotis – 44–80 cm.

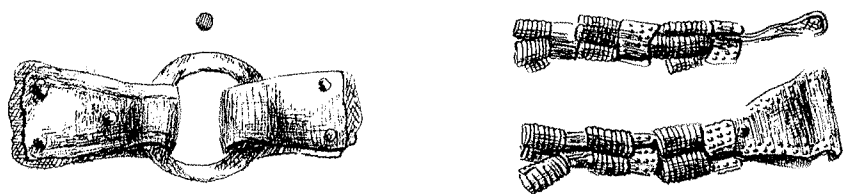
Iš kitų šios grupės kapų išsiskyrė kapas Nr. 27. Jo duobė buvo 55 cm gylio, 180 cm ilgio ir 102 cm pločio. Ant lygaus jos dugno pietrytiniame kampe buvo supilta 36 cm skersmens sudegusių kaulų bei dirbinių liekanų krūvelė. Pietvakariniame kampe buvo padėtas geležinis dalgis ir vienašmenis kalavijas tiesia kryžma. Likusiame duobės plote buvo dar trys dirbinių krūvelės. Dviejoje iš jų buvo vyrams, o vienoje – moterims būdingos įkapės. Atrodo, kad čia kartu buvo sudeginti ir palaidoti vyras ir moteris.

Trečiajai degintinių kapų grupei priklausė visai kitokio laidojimo būdo kapai. Ant iškastos 22–45 cm gylio, 20–60 cm skersmens apvalios ar ovalios duobutės dugno supilamos iš laužo surinktos sudegusių kaulų ir įkapių liekanos, ant jų uždedamas tik vienas kitas nedegintas dirbinukas ir duobutė užkamsama (kapai Nr. 1, 24, 25, 40, 41, 45). Moterų kapuose kauliukai supilami į vytinę antkaklę. Iš šios grupės kiek išsiskyrė kapas Nr. 24, kurio duobutės šonai buvo apdėti akmenų žiedu ir taip sudaryta 15x23 cm matmenų vidaus ertmė, kurios vakariniame gale sudėtos vyrui būdingos įkapės (kirvis, ietigalis, antkaklė, apyrankė gyvuliniais galais), o rytiniame – apdegę kaulų likučiai. Ant kapo Nr. 45 duobės dugno prieš supilant kaulus buvo papiltas anglių sluoksnelis (apie 0,5 litro).

Tirtojo ploto pietryčių krašte rasti du tušti kapai. Kapo Nr. 46 duobė buvo 98 cm gylio, 120 cm ilgio ir 40 cm pločio. Jos dugne yra buvęs ažuolinis skobtinis karstas, kurio plotis – 30 cm, o ilgis nenustatytas. Karstas buvo visiškai tuščias. Jame nebuvo surasta nei kaulų, nei dirbinių. Pakėlus karsto liekanas, rasta ant duobės dugno padėta apversta didelė pasaginė segė aguoniniais galais. Kapo Nr. 50 duobė buvo 80 cm gylio, 145 cm ilgio ir 55 cm pločio. Ant jos lygaus dugno padėtas ažuolinis skobtinis 110 cm ilgio ir 20 cm pločio karstelis. Nei karste, nei po karstu kaulų ir dirbinių nebuvo.

Kapinyne rasta ir ypatingų kapų. Tai kapų tipo duobės (kapai Nr. 2, 20, 36), kuriose nebuvo nei karstų, nei jokių kaulų liekanų, o tik ant dugno išdėstytos įkapės. Kape Nr. 2 rastas kirvis, geležinis pentinas, kamanos su trinariais žąslais, diržo sagtis, geriamasis ragas ir iš dviejų vielų susukta antkaklė. Kape Nr. 20 ant duobės dugno gulėjo į makštį įkištas dviašmenis kalavijas su tiesia kryžma, du diržo skirstikliai ir geriamasis ragas. Kape Nr. 36 buvo du geriamieji ragai, du gintariniai karoliai ir visas miniatiūrinių moters įkapių komplektas.

Tirtajame plote aptikta 121 duobė. Jos visos užpildytos tamsoka žeme su apdegusių kaulų liekanomis ir pavieniais dirbiniais arba jų fragmentais. Duobės įvairios formos: ovalios ir apskritos, 80–150 cm gylio, 150–400 cm ilgio. Kai kurių duobių dugne buvo gana daug degusių. Tokių duobių rasta Laviuose, Siračiuose, Akmenskinėje, Genčiuose². Tradiciškai šios duobės buvo laikomos degintiniais kapais. Kasinėjant Gintališkėje joms buvo skirta daugiau dėmesio ir paaiškėjo, kad tai ne kapai.

Gintališkės kapinyto kasinėjimų XI–XII a. radiniai (iš kairės): žalvarinis diržo skirstiklis (grandinėlės skersmuo – 2,6 cm, bendras ilgis – 6,6 cm, grandinėlės lankelio storis – 0,4 cm, apkalo ilgis – 2,8 cm, plotis – 1,3–1,8 cm, kapas Nr. 6); iš odos ir žalvario padaryto diržo kutas (ilgis – 5,9 cm, kapas Nr. 8)

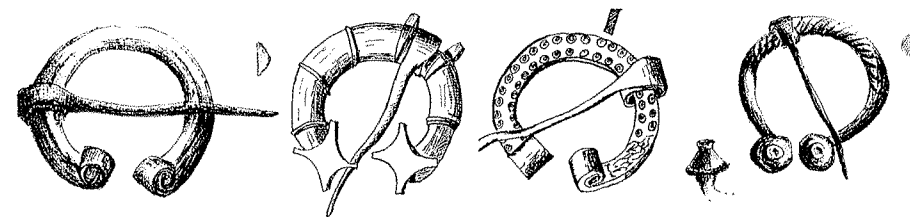
Apdegusių kaulų fragmentai dažnai būna pažaliavę nuo žalvario arba parudavę nuo geležies, nors prie jų per tyrinėjimus jokių žalvario ar geležies dirbinių nerasta. Būna ir taip, kad prie žalvarinio dirbinio randama geležies rūdžių trupinių, o paties geležinio dirbinio neaptinkama – jis randamas kitoje vietoje, atsitiktinėje padėtyje.

Įvertinę visa tai, galime daryti išvadą. Duobės buvo kastos anksčiau buvusio kapinyto vietoje. Minėtos duobės yra gilesnės už degintinius kapus su karsteliais, todėl kasant naujas duobes degintiniai kapai buvo suardyti ir jų liekanos (kaulai ir dirbiniai) išsimaišė naujoje duobėje.

Kai kurių tokių duobių dugnuose buvo randamas gana neplonas degusių sluoksnis. Dažnai ant šių duobių dugno būdavo padėta žalvarinė įvija ar įvijinis žiedas su medžio liekanomis viduje. Tokios pat įvijos šio tipo duobėse rastos Laivių, Akmenskinės ir Siraičių kapuose. Galima daryti išvadą, kad šios duobės kapinyne buvo iškastos grynai apeiginiais tikslais. Degėsiai ir įvijos rodo, kad jose buvo deginama ugnis, atliekamos tam tikros apeigos.

Tyrinėtojo ploto vakariniame pakraštyje, 35 cm gylyje, atkastos ugniavietės liekanos. Ugniavietės pagrindas buvo iš 12 cm storio suplūkto molio sluoksnio. Nors jos pakraščiai ariant žemę buvo apardyti, tačiau skersmuo dar siekė 140 cm. Ugniavietės centras buvo 100–105 cm skersmens, kiaurai išdegęs iki raudonumo, o kraštai juosvi. Ant jos pagrindo buvo kelių centimetrų storio sukietėjusių pelenų sluoksnis, kuriame rasta išsilydžiusių žalvario lašiukų.

Tyrinėjimų metu kapuose, apeiginėse duobėse ir ariamajame sluoksnyje surasta daugiau kaip 2000 dirbinių arba jų fragmentų.

Gintališkės kapinyto kasinėjimų XI–XII a. radiniai (iš kairės): žalvarinė pasaginė segė cilindriniais galais (4,7x5,1 cm, kapas Nr. 8); žalvarinė pasaginė segė žvaigždiniais galais (4,5x5 cm, galvučių išskėlimas – 1,7 cm, kapas Nr. 4); žalvarinė pasaginė segė cilindriniais galais (4,1x4,3 cm, kapas Nr. 4); žalvarinė pasaginė segė aguoniniais galais (4,9x5,3 cm, kapas Nr. 8)

Tyrinėtuose vyrų ir berniukų kapuose surasta po pentinį plačiaašmenį kirvį. Vyrų kapuose jie dažniausiai buvo normalaus dydžio, o vaikų kapuose – mažesni, bet gerai padaryti, naudoti tinkami kirvukai. Atsitiktinai surastas vienas simbolinis kirvukas. Jis iškirstas ir išlenktas iš storos geležinės skardos.

Dalgiai rasti tik vyrų kapuose. Jie nedeginti, padėti ant supiltų kaulų krūvelių, dideli, nevienodai išdilię. Berniukų kapuose rasta mažų dalgelių, kurie į kapą buvo dedami su dalgiakočiais. Pastarųjų liekanų rasta prie dalgelių įtvarų.

Peilių rasta tiek vyrų, tiek moterų kapuose. Visi jie nedideli, tiesūs, ties smaigaliu užlenktais ašmenimis.

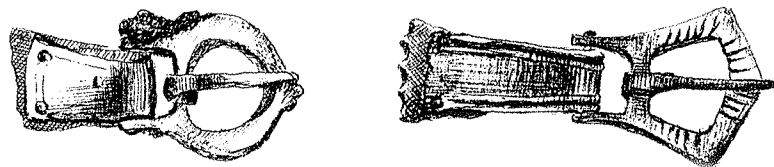
Rasti ir du mažičiai geležiniai peiliukai, kurių ašmenų ilgis – tik 3,3 cm. Jų koteliai mediniai. Vienas iš jų rastas vyro kape Nr. 41, kitas – pavieniui (greičiausiai tai įrankis barzdai skusti).

Beveik visuose vyrų kapuose greta ietigalio rasta po žeberklą. Visi jie įteriamieji, kai kurie – tordiruotais kakleliais.

Vyro kape Nr. 8 aptiktas iš žalvarinės vielos išlankstytas meškerės kabliukas nusmailintu galu. Apeiginės duobės žemėse rastas atskirai gulintis išdegto molio 5 cm skersmens tinklo pasvaro fragmentas.

Taip pat apeiginės duobės žemėse aptiktas 6 cm ilgio geležinis kirstukas, kurio ašmenys išploti, siekia iki 1,76 cm pločio.

Kapinyne nerasta nė vieno tikro verpstuko. Moterų kapuose buvo tik iš vielos ir skardelės padarytų simbolinių verpstukų, kurie čia pateko kartu su kitomis simbolinėmis įkapėmis: juostų audimo plokštelėmis, mentele, adata, šluotele, padaryta iš vielų pluoštelio arba sukarpytos susuktos skardelės. Kartu su simbolinėmis įkapėmis moterų kapuose buvo ir geležinių ylių.

Gintališkės kapinyne kasinėjimų XI–XII a. radiniai (iš kairės): žalvarinė apvalaina su dviem skersiukais sagtis (ilgis – 5,1 cm, plotis – 2,6 cm, kapas Nr. 6); žalvarinė penkiakampė su dviem skersiukais sagtis (sagtis – 3,6x3 cm, apkalas – 3,4x1,7x1,2 cm, kapas Nr. 8)

Iš buities reikmenų kapinyne nemažai rasta skiltuvų. Labiausiai paplitę riestais galais, bet yra ir uždaro tipo. Kapuose, kuriuose buvo skiltuvų, rasta ir titnago gabalėlių.

Galastuvėlis aptiktas tikrai vienas – smiltaininis, su išgręžta skylute užvėrimui. Prie ugniavietės surastas 18x12x4,5 cm dydžio akmuo, kurio vienas šonas aptrintas. Apeiginėse duobėse rasta cilindrinų spynų ir jų raktų fragmentų (gali būti iš suardytų kapų).

Tyrinėjimų metu rasta daugiau negu dešimt svarstyklių fragmentų. Tik vienos aptiktos kape, kitų fragmentai buvo apeiginėse duobėse. Ten buvo ir lėkštelių fragmentų. Viename vyro kape kartu su svarstyklėmis rasti trys svarsteliai, visi kiti (iš viso jų aptikta 15 vnt.) yra pavieniai radiniai.

Tiek vyrų, tiek moterų kapuose rasta po 1 ar net po 2 geriamuosius ragus. Daug tokių ragų fragmentų rasta apeiginėse duobėse. Geriamieji ragai tik ties briauna puošti žalvariniu apkalu. Randami dvejopi briaunos apkalai: cilindriniai, kai briauna aplenkama cilindriškai sulenkta juoste, ir juostiniai, kai tik išorinis briaunos kraštas apkalamas siaura žalvarine juoste. Juostiniai apkalai dažnesni vaikų kapuose.

Tirtajame kapinyne plote aptiktos tik kelios puodų šukelės. Tai rodo, kad tuo laiku per laidojimo apeigas keramika čia nebuvo naudojama. Visos šukelės, pradėdant nuo žiestų puodų, ornamentuotos lygiagrečiais tiesiais arba banguotais grioveliais.

Tyrinėjimų metu surasti tik du kalavijai ir trečiojo kalavijo galas su rankena. Sveikieji kalavijai gulėjo nesuardytuose kapuose. Vienas iš radinių yra vienašmenis, o kitas – dviašmenis, kaip ir pavieniui rastas kalavijo galas. Apeiginių duobių žemėse rasti trylikos kalavijų rankenų galai, du rankenos skersiuokai,

devynių makščių galų apkalų ir dvi kalavijo ašmenų nuolaužos. Susidaro įspūdis, kad, kasant apeiginę duobę, kape rasta kalavijo geležtė buvo paimama, o supuvusios rankenų detalės, makščių apkalai ar nulūžę ašmenų smaigaliai būdavo numetami ir taip patekdavo į apeiginės duobės žemes.

Kapinyne kur kas dažniau buvo iškasamas kitas ginklas – ietigalis. Jų rasta tiek įmovinių, tiek ir įtveriamųjų. Įtveriamieji ietigaliai labiau būdingi berniukų kapams. Mėgstamiausi buvo įmoviniai ietigaliai nukirsta plunksna.

Vyrų kapuose aptikta ir smogiamųjų peilių. Kape Nr. 8 jie rasti net du. Ypač puošnios yra buvusios jų odinės makštys, ornamentuotos vingiuota linija iš prikaltų smulkių žalvarinių plokštelių. Apeiginėse duobėse pačių peilių nerasta – tik makščių fragmentų arba jų apkalų detalių.

Iš kario aprangos daugiausiai rasta diržų fragmentų. Beveik kiekviename vyro ar berniuko kape buvo vieno sudeginto ir vieno nedeginto diržo liekanų. Diržų sagtys penkiakampės, apvalainos su vienu ar dviem skersiukais. Diržas dažniausiai turėjo vieną ar du skirstiklius, buvo puošnus, prikalinėtas alavo vinučių arba padengtas žalvariniais apkalais. Kaip matyti iš radinių, labai gražūs yra buvę kamanų diržai ir pavadžiai. Dažnai jie puošti gražiais profiliuotais apkalais, padengtais plonomis sidabro plokštelėmis. Iš kitų kamanų detalių rasta žaslų ir sagčių. Dalis sagčių yra gotlandiškos kilmės.

Surasta kapinyne ir pentinų. Vieni iš jų geležiniai, kiti – iš žalvario. Padaryti jie nerūpestingai ir daugiau primena simbolinę įkapę, negu naudojamą daiktą.

Kapinyne pavieniui rastos tik 4 balno kilpos. Ypač įdomios dvi vienodos kilpos, kurių šonuose pritvirtinta po žalvarinę plokštelę su reljefiškai pavaizduotu žmogaus veidu. Tai pirmos tokios balnakilpės, rastos Lietuvoje.

Itin daug kapinyne įvairiausių papuošalų. Suardyto kapo vietoje iš galvos papuošalų rastas tik vieno apgalvio skersinuko fragmentas, keletas galvos dangai prisegti skirtų smeigtukų. Jų būta bent trijų rūšių: su siaurakrašte rateline galvute, apvalia galvute ir plokštelinių.

Iš kaklo papuošalų populiariausios buvo 3–5 įvijų geležinės antkaklės su užvertais žalvariniais ir stiklo karoliais. Jų buvo beveik kiekviename moters kape. Vyrų ir vaikų kapuose surasta iš dviejų ir trijų vielų vytų antkaklių, užsibai-giančių iš vienos vielos padarytomis kilpelėmis. Sunaikintų kapų vietoje aptikta net iš 8 vielų pintų antkaklių fragmentų.

Pavieniui rasta ir ant žalvarinės vielelės užvertų geltonos masės karoliukų. Apvarėlės nedidelės, greičiausiai jos ant kaklo nebuvo nešiojamos.

Gintarinių karolių apvarų nerasta. Kapuose jų aptikta tik po vieną ar du sudegintų kaulų krūvelėse. Surasti karoliai grubūs, nešlifuoti, tik apskaldyti.

Lankinės laiptelinės segės rastos tik dvi. Jos padarytos iš varinės skardos ir padengtos sidabro plokštelėmis, labai pakitusios.

Daugiausiai surasta pasaginių segių. Kai kuriuose kapuose jų būta net po 12. Čia surasti visi jų variantai, išskyrus tuos, kurie priskiriami XIV–XVII amžiams. Viename kape čia kartais jų būdavo ne mažiau kaip 4–5 variantai (su cilindro, daugiakampio, žvaigždės, aguonos formos, pastorintais ar paplatintais galais). Kai kurių segių lankeliai apvynioti plonyte žalvarine vielle. Kapinyne rasta nemažai ir miniatiūrinių, turbūt simbolinių šio tipo segelių, kurios nerūpestingai išlenktos iš apvalios žalvarinės vielos.

Kapuose, kur gulėjo maži karsteliai, surasta nemažai plokštinių keturlapio dobilo formos segių. Kai kuriuose kapuose jų buvo net po keturias. Jų viršus padengtas sidabro plokštelėmis.

Kapinyne tik moterų kapuose ir apeiginėse duobėse buvo vėlyvųjų kryžinių smeigtukų arba jų fragmentų. Visų smeigtukų galvutės suplotos ir padengtos ornamentuotomis sidabro plokštelėmis su penkiais kūgeliais. Matyti, kad prie smeigtukų buvo tvirtinamos grandinėlės su kabučiais galuose.

Viename moters kape rastas smeigtukas su keturlapio dobilo formos galvute.

Kapinyne ypač daug buvo įvijinių apyrankių fragmentų. Iš juostinių apyrankių daugiausiai būta su gyvulio snukučio pavidalo galais ir netaisyklingo skerspjuvio lankeliu. Kai kuriuose moterų kapuose jų buvo po 8–9 vienetus. Vyrų kapuose dažniausiai buvo randama po vieną sulaužytą ir sudegintą ir po vieną sveiką juostinę apyrankę. Apeiginių duobių žemėse aptikti fragmentai dviejų iš alavo padarytų juostinių apyrankių. Jų formos nustatyti nepavyko.

Gintališkėje labai mėgstami buvo žiedai. Jų surasta įvairiausių: įvijinių, įvijinių juostelinių, pastorintų, paplatintų, pintu viršumi. Datuoti juos sunku. Štai kape Nr. 14a iš 14 žiedų 3 buvo įvijiniai iš pusapvalės žalvarinės vielos, 9 – įvijiniai iš žalvarinės juostelės, 1 – su paplatinta vidurine įvija ir 1 – su pastorintu rantuotu viršumi. Apeiginėje duobėje rastas vienas juostinis žiedas iš alavo.

Moterų kapuose aptikta po 4–5 mažus žvangučius, kurie buvo sudeginti kartu su mirusiaja.

Be metalinių įkapių, kai kuriuose kapuose (Nr. 8, 17, 39, 49) rasta 4–7 cm ilgio trikampių pagaliukų su išrantytais raštais. Jie buvo arba įsmeigti į kaulų liekanų krūvelės vidurį, arba padėti ant karsto dugno ir apipilti kaulais. Praktiškai jų panaudoti niekur negalima. Atsižvelgiant į tai, kad jie į kapą dedami kaip svarbiausia įkapė, reikėtų juos laikyti kokiais nors ritualiniais ar maginę reikšmę turėjusiais daiktais, panašiais į australų čiuringą.

Atsižvelgiant į tai, kad 1940 m. ištirtoje dalyje degintiniai kapai su normalaus dydžio karstais datuoti X a. pabaiga ir XI a., palaidojimai mažuose karsteliuose datotini XI a. pabaiga ir XII a. bei XIII a. pradžia. Tai patvirtina ir XI a. antroje pusėje Rytų Pabaltijyje pasirodę skandinaviški dirbiniai. Tam pačiam laikotarpiui turėtų priklausyti ir degintiniai kapai, kuriuose kaulų likučiai supilti į dideles duobes, bei griautiniai, tuštieji ir ypatingieji kapai, nes jie yra susimaišę su minėtais mažakraščiais kapais ir jų duobės nesiskiria nei forma, nei dydžiu.

Vėlyvesnės yra apeiginės duobės. Jos turėjo būti iškastos praėjus kelioms dešimtims metų, nes karstai buvo supuvę, dirbiniai stipriai oksidavęsi ir apirę. XII–XV a. mirusieji toliau čia buvo laidojami mažose, negiliose duobutėse, be karstų. Virš apeiginių duobių rastą ugnivietę taip pat galima priskirti tam pačiam laikotarpiui.

Gintališkės kapinynas yra būdingas Vakarų Lietuvai, bet atskleidžia ir daug naujų faktų, kurie padeda susidaryti aiškesnį tų laikų kultūros vaizdą. Tolesni jo tyrinėjimai turėtų duoti dar daugiau svarbios archeologinės medžiagos.

1969 m. lapkričio 30 d.

1 Tas pats kaimo pavadinimas kai kur literatūroje rašomas *Ginteliškė, Ginteliškės, Ginteliškiai*. Vartotinas tik pavadinimas *Gintališkė*.

2 Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai (toliau – LAB), Vilnius: Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1961, p. 387.

GINTALIŠKĖS KAPINYNŲ APEIGINĖS DUOBĖS

VITAS VALATKA ŠI TEKSTĄ SKAITĖ 1972 M. GEGUŽĖS 11 D. VYKUSIOJE RESPUBLIKINĖJE ARCHEOLOGINIŲ IR ETNOGRAFINIŲ EKSPEDICIJŲ DALYVIŲ ATASKAITINĖJE KONFERENCIJOJE

1971 m. Telšių kraštotyros muziejus toliau tęsė 1968 ir 1969 m. tyrinėto Gintališkės plokštinio kapinyno kasinėjimus. Per 12 dienų buvo perkastas 197 kv. m plotas. Jame buvo surasti tik 5 kapai. Palyginti su anksčiau ištirtaisiais, šie kapai ko nors naujesnio nepateikė, bet yra įdomūs.

Kapai Nr. 52 ir 53 priklauso gausiausiai šio kapinyno degintinių kapų grupei. Čia 76 ir 120 cm gylio duobėse paguldyti iš ažuolo išskaptuoti nedideli karsteliai. Vieno jų vidaus ertmė 80 cm ilgio 22 cm pločio, kito – nenustatyta.

Abu jie guldyti vienu galu į šiaurės rytus kaip ir visi šio tipo kapų karsteliai. Į kapo Nr. 52 karstelį buvęs įklotas kailis vilnomis į apačią, ant jo padėta drobė ir ant šios supilti perdegę kauliukai su žalvarinių dirbinių perdegusiomis liekanomis. Tarp kauliukų buvo įvijinės apyrankės fragmentų, deformuotas diržo skirstiklis ir smeigtuko ar antkaklės fragmentėlis.

Audinys su degėsiomis užėmė pietvakarinę karsto pusę, o jo viduryje buvo padėta žalvarinių karolių apvara ant geležinės vielos, pasaginė segė aguoniniais galais ir įvijinis žiedas išplatinta vidurine įvija.

Šiaurės rytų galas buvo beveik tuščias. Jame buvo padėtos dvi žalvarinės įvijėlės, geležinis peiliukas ir miniatiūrinės 4 juostų audimo plokštelės. Duobėje už karstelio šiaurinio galo surasti du geriamieji ragai su cilindriniais briaunos apkalais.

Apie tai, koks buvo antrasis – Nr. 53 kapas, sunkiau kalbėti, nes jis buvo suardytas, vėliau perkasus kitą duobę per jo galą. Buvo išlikęs tik šiaurės rytų galas. Kitame gale buvę perdegę kauliukai ir įkapių liekanos (vytinės antkaklės fragmentas, kryžinio smeigtuko galvutės dalis, trys profiliuoti kabučiai, geležinis peiliukas, įvijinės apyrankės dalis) rasti vėliau perkastos duobės užpildo žemėse.

Analogiški 32 kapai rasti ankstesniais metais. Šio tipo kapai datuojami XI a. pab. – XIII a. Išanalizavus radioaktyviosios anglies pavyzdžius, nustatyta, kad šio kapinyno analogiškos formos kapas Nr. 33 turėjo būti supiltas 1180 m. (± 80 m.).

Kapas Nr. 51 buvo kiek kitoks. Jis 44x30 cm dydžio, apvaliu kaip dubens

dugnu, duobė – 30 cm gylio. Į ją buvo supilti perdegę kauliukai ir įkapių liekanos (8 įvijinės apyrankės gabaliukai, pasaginė segė gyvuliniais galais, dvi-lypis žalvarinis karolis, įvijinis žiedas, geležinis peilukas). Kauliukai labai smulkūs. Tikriausiai palaidota mergaitė.

Antrasis šio tipo kapas – Nr. 55 buvo 25 cm gylio, 23x24 cm dydžio. Jame tarp perdegusių kauliukų tebuvo tik viena perdegusi pasaginė segė cilindriniais galais. Svarbu tai, kad šis kapelis buvo įkastas į anksčiau perkastos duobės žemes. O tos ankstyvesnės duobės žemėse buvo rasta pavienių perdegusių kaulių fragmentėlių, dirbinių liekanų.

5 analogiški kapai rasti ankstesniais tyrinėjimų metais. Jie turėtų būti datuojami XIII–XIV amžiumi. Iš kapo Nr. 45 paimtos anglies radioaktyvumo analizė parodė, kad kapas yra 1420 metų (± 100 m.).

Kapas Nr. 54 buvo 80 cm gylio duobėje, kurios dydis liko nenustatytas. Duobė iškasta raudoname molyje, jos dugnas lygus. Pažymėtina čia viena įdomi detalė: ant to lygaus dugno pastebėta, kad molis labai suskilinėjęs, – taip galėjo atsitikti jam ilgesnį laiką džiūvant saulėje. Vadinas, nuo duobės iškaskimo iki jos užkasimo praėjo ilgokas sausos vasaros laikotarpis. Taip pat suskeldėjęs ir 1969 m. atkasto kapo Nr. 48 dugnas.

Ant dugno buvęs skobtinis karstelis, maždaug 80 cm ilgio (plotis nenustatytas), buvo visiškai tuščias. Tik nuimant jo liekanas po karsto apačia rastos trys segės – dvi aguoniniais ir viena cilindriniais galais. Tokie pat tušti karsteliai rasti šiame kapinyne ir ankstesniais metais kapuose Nr. 46 ir 50. Pirmajame po karstu rasta didelė pasaginė segė aguoniniais galais, antrajame – nieko.

Atsižvelgiant į karstelių dydžio tradiciją, vienodą jų laidojimo kryptį ir rąstasias seges, kapus su tuščiais karstais reikėtų datuoti taip pat kaip ir kapus su mažais karsteliais, t. y. XI–XIII amžiumi.

Tyrinėjimų metu beveik visame kapinyno plote nukasus ariamąjį sluoksnį, dar giliau rasta ištisai maišyta žemė. Tik maždaug 40–60 cm gylyje prasidėdavo nejudintos žemės ploteliai, pradėdavo ryškėti atskirų kapų ir duobių kontūrai.

Tokių 40–60 cm gylyje pastebėtų duobių, kuriose nebuvo palaikų, rasta kur kas daugiau negu kapų. Iš viso Gintališkės kapinyne jų ištirta 166. Jos yra įvairios formos – ovalios, apskritos, ne visai taisyklingos; 80–150 cm gylio, 150–400 cm ilgio ar skersmens. Paprastai visų duobių dugnai yra sferiškai

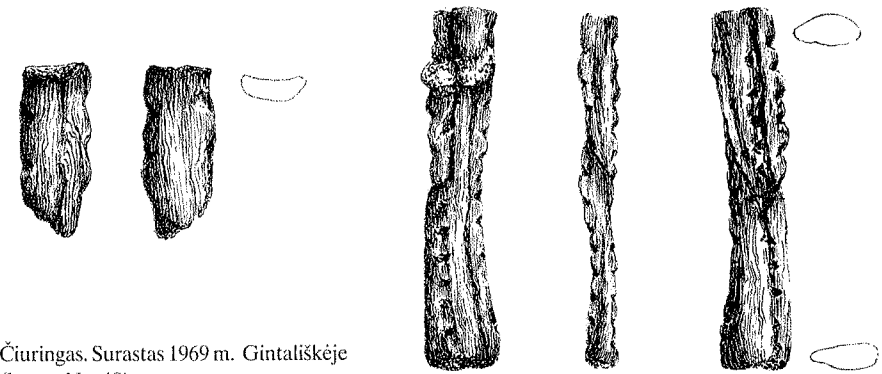
gaubti. Kai kurių duobių dugne buvo daug degėsių. Tos duobės nuo viršaus iki pat dugno užpildytos vienoda maišyta žeme, kurioje pasitaiko rasti pavienių dirbinių arba jų fragmentų, atskirų perdegusių kauliukų arba kartais nedidelių jų žiupsnelių, įvairiame gylyje įsimašiusių į užpildo žemes.

Kai kada pavieniai kauliukai pažaliavę, nors prie jų nebuvo randama nė kruopelės žalvario, arba parudavę nuo įsiėdusių į juos geležies rūdžių, nors geležies šalia kaulo ir nerandama. Tai rodo, kad tie kauliukai į šias duobes yra patekę iš suardytų kapų, kur jie gulėjo šalia žalvarinių ar geležinių dirbinių.

Tose duobėse buvo rasta labai daug dirbinių arba jų fragmentų. Dirbiniai nesiskyrė nuo kapuose randamų vyrų, moterų ir vaikų įkapių. Šios duobės išsiskiria tik tuo, kad daiktai buvo randami ne komplektais, kaip būna kapuose, o iškrikę po visą duobės užpildo žemę įvairiame gylyje. Pavyzdžiui, miniatiūriniai juostų audimo įrankiai kape visada būna vienoje vietoje, o duobėse jie randami įvairiose vietose. Kapuose žalvarinių karolių apvaros ant geležinės vielos, odiniai žalvariu apkaustyti diržai, geriamieji ragai, pentinai nebūna sulaužyti, o duobėse šie dirbiniai dažniausiai esti sulaužyti, sutraukti ir išmėtyti po visą duobės užpildo žemę. Kaip pavyzdį galima paminėti duobėje, kuri buvo 113 kvadrato, rastas dvi to paties skiltuvo dalis, kurių viena buvo 42, o kita 60 cm gylyje, arba 104 kvadrato duobėje buvusį sulaužytą geriamojo rago briaunos apkalą, kurio detalės gulėjo 58 ir 50 cm gylyje skirtinguose duobės kraštuose. Toje pačioje duobėje skirtingose vietose buvo rasta 11 žalvarinių karolių apvarų ant geležinės vielos fragmentų, kuriuos sudėsčius pasirodė, kad čia būta 3 įvijų apvaros.

Kalbant apie dirbinius, reikia paminėti ir jų padėtį duobėse. Dažniausiai dirbiniai gulėjo nenatūraliose padėtyse, o pusiau pakrypę aukštiekninki ar dar kaip nors, kaip į kapą jie niekada nededami. Šitokioje duobėje rastas ietigalis buvo pasviręs į movą į duobės dugną, pasaginės segės irgi pasvirusios, liežuvėliai tokioje padėtyje, kokioje paprastai padėti negalėtų laikytis, ir t. t. Tai liudija, kad šie dirbiniai į duobes pateko iš suardytų kapų kartu su žemėmis.

Paminėtina dar viena detalė. Tarp daugybės dirbinių duobėse beveik nerasta stambesnių daiktų. Nėra ietigalių, labai mažai kirvių (vyrų kapuose jų buvo) ir nė vieno kalavijo ar dalgio. Tiesa, duobėse rasta nemažai kalavijo makščių galo apkalų, kalavijų rankenų skersiuokų.

Čiuringas. Surastas 1969 m. Gintališkėje (kapas Nr. 48)

Tokių duobių buvo ne tik Gintališkėje. Jų rasta Laiviuose, Siraičiuose, Akmenskinėje, Genčiuose. Archeologinėje literatūroje jos pagal nusistovėjusią tradiciją laikomos kapais. Joms net nustatyta vieta Vakarų Lietuvos kapų kaitos istorijoje. Pagal tą chronologiją – tai kapai, atsiradę po degintinių kapų su mažais karsteliais ir išnykę pasirodžius kapams mažose duobėse. Nors tos duobės ir laikomos kapais, jų paskirtis buvo neaiški. Tai akcentavo ir R. Kulikauskienė.

Iš tikrųjų tai ne kapai, o duobės, iškastos kapinyno teritorijoje, praėjus keliems dešimtmečiams ar net šimtmečiams po laidojimo.

Kasant šias duobes būdavo suardomi mažųjų karstelių kapai. Karstai tuomet tikriausiai jau būdavo supuvę, dirbiniai surūdiję, sunykę, kauliukai pažaliavę, atsiradusios rūdžių žymės. Tie kauliukai ir dirbiniai ar jų fragmentai būdavo su žemėmis išmetami į paviršių, stambesni geležies dirbiniai galbūt net pasiimami naudoti ar perdirbti – todėl jų ir nėra duobėse. Paskui duobė vėl būdavo užverčiama žemėmis. Kartu su jomis į duobę patekdavo ir išmestieji dirbiniai. Dabar jie čia atsidadavo be tvarkos, įvairiame gylyje ir kt.

Paaškęjus, kad tai ne kapai, o duobės, kyla klausimas, kam jos naudotos. Atsakymą duoti ypač trukdo perkastų kapų įkapės, patekusios į duobių užpildo žemes. Tenka ieškoti tokių daiktų, kurie randami duobėse, bet nėra būdingi kapams.

Centrinėje kapinyno dalyje buvo rasta nemažai duobių su gausiais degėšiais ant dugno. Toliau nuo „centro“ esančiose duobėse tų degėsių pasitaiko rečiau – tik vienoje kitoje. Daugiausia duobių buvo be jokių degėsių.

Degėšiai duobėse rodė, kad, iškasus duobę, netoliese buvo kūrenama ugnis. Teigti, kad pačioje duobėje buvo kūrenama ugnis, nesiryžtu, nes jose nerasta

ugniavietėms būdingų reiškinių. Kai kuriose duobėse pastebėta ir šiokių tokių puvėsių pėdsakų, kurie galėjo atsirasti iš duobėse užkastų organinių medžiagų. Bet reikia pastebėti, kad čia nerasta jokių kaulų – nei paukščių, nei gyvulių.

Dažnai duobės dugne, o neretai ir duobės užpildo žemėse, kol dar nėra išryškėję duobių kontūrai, randamos horizontaliai paguldytos žalvarinės įvijos su medžio pėdsakais viduje. Medis visada buvo nupuvęs iš abiejų galų. Tai rodė, kad įvijos buvo užmaunamos ne ant kokio dirbinio galo, o kiek toliau nuo jo. Kartais įvijos vietoje būdavo žalvarinis įvijinis žiedas, padarytas iš juostelės, arba įvijinis žiedas išplatinta vidurine vija. Medis, kuris būna įvijos viduje, visada yra maždaug piršto storio.

Tokių įvijų ar žiedų su medžio liekanomis viduje degintiniuose kapuose neaptinkama. Ankstesnių tyrinėjimų metu rastos šio tipo įvijos priklauso tik tiems kapams, kuriuos tenka laikyti ne kapais, o duobėmis.

Mano nuomone, įvija su medžio liekanomis yra kažkokio dirbinio fragmentas. Tasai dirbinys buvo naudojamas prie iškastos duobės, į ją paguldomas ir užkasamas. Toks dirbinys turėjo būti paliekamas kiekvienoje duobėje. Tai, kad įvijų randama ne kiekvienoje duobėje, rodytų, jog dirbinys ne visada būdavo apvyniotas įvija ar įvijiniu žiedu – jam supuvus, duobėje nieko nebeliko, kas rodytų šį dirbinį buvus.

Drįstu daryti išvadą, kad šios duobės buvo skirtos protėvių ar šiaip mirusiųjų pagerbimo apeigomis. Jos buvo iškasamos kapavietėse, ten, kur ilsisi jau užmiršti protėvių palaikai. Prie jų, matyt, buvo atliekamos kažkokios apeigos su ugnimi, kurioms ypač svarbi buvo duobė su atitinkamu apeigų įrankiu. Apeigų baigiamoji dalis turėjo būti duobės užkasimas.

Apeiginių duobių chronologiją nustatyti labai sunku. Ir ne vien todėl, kad jose nėra datuojamų daiktų, bet ir todėl, kad duobės toje pačioje vietoje daugybę kartų kastos ir perkastos.

Pažymėtina, kad apeiginių duobių užpildo žemėse nerasta nedegintų žmonių kaulų. Toje kapinyno dalyje, kur buvo laidoti nedeginti arba deginti, bet laidoti dideliuose karstuose mirusieji, apeiginės duobės nekastos. Jomis perkasami tik XI a. pabaigos – XIII a. degintiniai kapai su mažais karsteliais. Duobės čia kastos gana intensyviai. Išliko nesuardyti tik giliau buvę kapai. Reikia manyti, kad dalis duobių buvo negilios, tik apie 40–60 cm gylio. Jos beveik

ištisai padengė viso šio laikotarpio kapinyno paviršių, todėl atskirų duobių kontūrai išryškėdavo tik didesniame gylyje, negu yra sekliųjų duobių dugnai. O dalies jų dugnai galėjo būti šiame gylyje. Tai patvirtintų ir šiame gylyje maišytoje žemėje buvusios įvijos su medžio liekanomis.

Šių apeiginių duobių atsiradimą turbūt reikėtų sieti su mirusiųjų deginimo papročio paplitimu Vakarų Lietuvoje. Kintant laidojimo papročiams, mažose duobutėse imta laidoti toje teritorijoje, kur jau buvo kastos apeiginės duobės. Kyla klausimas – ar apeiginės duobės dar buvo tuo metu ir ar vėliau dar būdavo kasamos? Man atrodo, kad taip. Mažųjų duobučių kapai Gintališkės kapinyne surasti tik penki, vienas nuo kito nevienodai nutolę. Apie juos visur buvo pilna apeiginių duobių. Tikriausiai jomis perkasdavo ir tuos XIV–XV a. pradžios mažųjų duobučių kapus. Tik atsitiktinai jie išliko nepaliesiti.

Dar noriu pridurti, kad apeiginės duobės iš kapinyno centro plito tolyn į šiaurę, rytus ir vakarus, išeidamos už kapinyno ribų. Tyrinėjimų metu pagrindinės perkastos pakraščiuose ir bandomosiose perkasose rasta nemažai apeiginių duobių, bet jau be perdegusių kaulų ir dirbinių užpildo žemėse. Tai rodo, kad jos kastos ir ten, kur nebebuvo kapų.

Galima tvirtinti, kad apeiginių duobių buvo iškasta kelis kartus daugiau, negu toje teritorijoje galėjo būti kapų. Turbūt jos buvo kasamos periodiškai kiekvienais metais ar net dar dažniau. O tas faktas, kad apeiginės duobės kastos suardant XV a. pradžios kapus, įrodo, jog jų kasimo paprotys egzistavo iki krikščionybės įvedimo.

Nors apie apeigines duobes šiandien kalbame kaip apie naujai atrastą Lietuvos archeologijos reiškinį, tačiau jų, kaip jau minėta, anksčiau yra rasta keliuose Vakarų Lietuvos kapinyuose. Tik ten jos buvo palaikytos kapais.

Analogiškų apeiginių duobių rasta tyrinėjant Lavių, Genčių (Kretingos r.), Akmenskinės (Plungės r.) ir Siraičių (Telšių r.) plokštinius kapinytus su degintiniais kapais. Telšių kraštotyros muziejaus tyrinėtame Akmenskinės kapinyne nerasta nė vieno sveiko kapo, tik apeiginės duobės su suardytų degintinių kapų liekanomis. Siraičiuose – tik trys nesuardyti kapai; likusieji buvo ne kapai, o tokios pat apeiginės duobės. Apeiginėmis duobėmis laikytini 1956 m. Laviuose Šiaulių „Aušros“ muziejaus ištirti kapai Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 15, 16, 21, 22.

SKĖRIŲ KAIMO ŠVEDKAPIS

1972 M. TYRINĖJIMAI

RADINIAI SAUGOMI MAŽEIKIŲ MUZIEJUJE

Nuo 1972 m. liepos 18 d. iki liepos 25 d. Telšių kraštotyros muziejus tyrinėjo Mažeikių rajono Židikų apylinkės Skėrių kaime esantį kapinyną. Vietiniai gyventojai jį vadina Švedkapiu, aiškindami, kad čia esą palaidoti švedai, kurie šioje apylinkėje kažkada gyvenę.

Kapinynas yra už 120 m į rytus nuo kelio Renavas–Grūstė, už 250 m į pietvakarius nuo Varduvos upės, šioje vietoje juosiančios Renavo dvaro parką.

Kapinyno kalvelė yra sūrio formos, 33 m ilgio, 12 m pločio, plika, apaugusi sendirvės žole. Jos rytinis šlaitas kiek aukštesnis nei kiti. Iš rytinės ir pietinės kapinyno pusės ilgai buvo kasamas žvyras. Veždami žvyrą žmonės rasdavę kaulų ir visokių dirbinių. Tarybinio ūkio valdžia prieš keliolika metų žvyruobės eksploataciją nutraukė. Šlaitai buldozeriu buvo sulyginti, kapų kalvelė, kaip archeologinis paminklas, liko nedirbama.

Kasinėjama buvo kapinyno kalvelės pietrytinė dalis, ištirtas 90 kv. m plotas. Rytinėje perkastos dalyje laidota gana tankiai, vakaruose kapai staiga baigėsi. Vadinas, tai yra kapinyno kraštas.

Tirtajame plote atkasti 33 griautiniai kapai. Nemažai kapų buvo sunaikinta perkasant duobes. Nors pavienių kaulų buvo rasta daug, bet, negalint nustatyti kapų vietos, iš ko būtų galima sužinoti nors kapo gylį ir kryptį, tie kapai liko nenumeruoti ir neskaičiuoti.

Visuose kapuose buvo palaidota tik po vieną mirusįjį, išskyrus kapą Nr. 29, kur viename karste palaidota moteris ir vaikas. Motina buvusi paguldyta aukštiekninka, palei šonus ištiestomis rankomis ir lygiagrečiai ištiestomis kojomis. Ant jos buvo paguldyti kniūbsčio vaikučio palaikai. Jo kaukolė buvo ant motinos dubens kaulų, o kūno ir galūnių kaulai – tarp moters kojų kaulų.

Mirusieji laidoti negiliose, 65–120 cm gylio, duobėse. Didžioji dauguma duobių (45 proc.) yra 70–90 cm gylio. Duobių ilgio ir pločio nustatyti nepasisekė, nes visas grunto smėlis perkastas, birus. Duobių užpildo žemėse rasta

nemažai pavienių kaulų, kaltinių vinių, žiedų ir monetų iš suardytų kapų. Trys kapai (Nr. 6, 15 ir 21) buvo pusiau suardyti kasant vėlesnius kapus (Nr. 1, 8 ir 24), kiti trys kapai (Nr. 9, 15 ir 22) buvo po vėlesniais kapais (Nr. 3, 13 ir 21). Toks laidojimas rodo, kad senasis paprotys išsaugoti neliestus senesnius kapus jau buvo išnykęs.

Mirusieji daugiausiai laidoti galvomis į pietvakarius. Kapas Nr. 6 labiau pakrypęs į pietus, o kapas Nr. 7 – į vakarus. Tik du kapai buvo orientuoti priešinga kryptimi – galvomis į šiaurės rytus. Abu šie kapai (Nr. 12 ir 24) skiriami XV a. pabaigai. Tai ankstyviausi kapai šiame kapinyne. Beje, prie jų priskirtinas ir kapas Nr. 19, nors jo kryptis – galva į pietvakarius – būdinga vėlyvesniems kapams.

Dauguma mirusiųjų palaidota skobtiniuose karstuose. Jų liekanų rasta 21 kape. Ypač gerai išsilaikę guobos medžio skobtinių karstų gabalai (kapai Nr. 7 ir 23). 8 kapuose rasta kaltinių vinių. Su kaltinėmis vinimis buvo sukalti XVII a. kapų karstai. Tik du kapai (Nr. 15 ir 16), nors ir su kaltinėmis vinimis, bet pagal kitą inventorių turėtų priklausyti XVI a. pabaigai. Skėrių kapinyno medžiaga rodo, kad kaltinės vinys karstams kalti naudotos tik nuo XVI a. pabaigos.

Skėrių kapinyne visuose ištirtuose kapuose numirėliai laidoti aukštiekninki, lygiagrečiai ištiestomis kojomis. Rankų padėtis kiek įvairesnė. 11 kapų abi rankos buvo ištiestos palei šonus. 6 kapuose abi rankos nežymiai sulenktos ir plaštakos uždėtos ant dubens (tyrinėjimų metu plaštakų kaulai gulėjo ant dubens kaulų). 8 kapuose viena ranka buvo ištiesta palei korpusą, o kitos plaštaka uždėta ant dubens. Kairė tiesi buvo 5 atvejais, o dešinė – tik 3 kapuose. 4 kapuose viena ranka sulenкта stačiu kampu. Tokia rankų padėtis įvairovė egzistavo visą kapinyno naudojimo laiką ir vyraujančios padėties, būdingesnės vienam ar kitam šimtmečiui, nėra.

Kapuose rasta daugiau negu 200 įvairių dirbinių, kurie kaip įkapės buvo sudėti į kapus. Minėtas įkapes galima skirti į dvi grupes: patekusias į kapą kaip neatskiriamas aprangos ar karsto dalis ir į specialiai įdėtas apeiginiais tikslais. Pirmajai grupei priklausytų žiedai, segė, karstų vinys, antrajai – monetos, peiliai, dalis žiedų, adata ir kt.

Didžiausią dirbinių dalį, 78 vienetus, sudarė monetos. Dalis jų – 57 rastos trylikoje kapų. Vadinas, monetos buvo rastos beveik 40 proc. kapų. Likusios monetos rastos suardytų kapų žemėse. Monetų skaičius kapuose įvairus – nuo

1 iki 8 ar net 12 (kapai Nr. 9 ir 28). Didžiausias chronologinis tarpas tarp vieno kapo monetų kalimo datų siekia iki 10–13 metų (kapai Nr. 8, 17, 28, 29). Manau, kad ne didesnis laiko tarpas yra tarp vėlyviausios monetos kape ir mirusiojo palaidojimo laiko. Taigi kapus su monetomis galime gana tiksliai datuoti.

Monetos nedidelės vertės, bet gana įvairios. Aleksandro (1492–1506) Lenkijos denaras rastas kape Nr. 24, Aleksandro Lenkijos pusgrašis – kape Nr. 8, Jono Albrechto (1492–1501) Lenkijos pusgrašis rastas kape Nr. 8, Žygimanto Augusto (1548–1572) du lietuviški dvidenariai aptikti kape Nr. 16 ir du – suardytų kapų žemėse. Stepono Batoro kaltų monetų iš viso nerasta. Zigimanto Vazos (1587–1632) Lietuvos šilingas rastas tik vienas kape Nr. 17. Kiek daugiau rasta kaltų Rygos šilingų: po du – kapuose Nr. 13 ir 29, vienas – kape Nr. 28 ir aštuonios monetos suardytų kapų žemėse. Vienas Gustavo Adolfo (1611–1632) Rygos šilingas rastas kape Nr. 7, 3 – kape Nr. 17, 5 – kape Nr. 28, 1 – kape Nr. 2, 2 – kape Nr. 33 ir 9 – suardytų kapų žemėse. Kape Nr. 17 buvo vienas Gustavo Adolfo Elbingo grašis. Kristinos (1632–1654) Rygos šilingų po 4 monetas rasta kapuose Nr. 9 ir 17, o 3 – suardytų kapų žemėse. Po vieną Karolio Gustavo ir Karolio XI Rygos šilingą rasta kape Nr. 1. Kapuose Nr. 28, 29 ir vieno suardyto kapo žemėse aptikta po vieną Prūsijos Georgo Vilhelmo 1628 metų šilingą. Kitos monetos labiau sunykusios, todėl nepasisekė nustatyti valdovo ar valstybės.

Monetų padėtis karste nėra vienoda. Šešiuose kapuose (Nr. 1, 5, 9, 16, 23, 29) monetos buvo įdėtos į drobinės pinigines ar kišenes, kurių nežymūs pėdsakai buvo užsikonservavę. Piniginės buvo padėtos juosmens srityje, išskyrus vieną atvejį (kapas Nr. 1), kur piniginė buvo padėta prie krūtinės. Į jas buvo įdėta tik 1, 2 arba 3 monetos.

Trijuose kapuose monetos buvo padėtos ant karsto dugno, po griaučiais. Kapuose Nr. 1 ir 8 jų buvo po vieną, o kape Nr. 28 ant karsto dugno, po kaukole, buvo paberta net 12 monetų.

Kape Nr. 29 rasta viena moneta, padėta mirusiojo pakaklėje, o kape Nr. 13 – įsprausta tarp kairiosios rankos pirštų.

Kai kuriuose XVII a. kapuose rasta po vieną (kapas Nr. 7), dvi (kapai Nr. 8, 9, 33), devynias (kapas Nr. 17) monetas, padėtas ant karsto dangčio. Karstui supuvus, monetos atsidūrė žemėse šalia kaukolės. Nuomonė, kad šios monetos

yra iš ankstesnio suardyto kapo, neturi pagrindo, nes virš kaukolės žemėse rastos monetos to paties laiko arba mažiau nei 10 metų tesiskiriančios nuo monetų, buvusių to paties kapo piniginėje (kapas Nr. 9), po griaučiais karste (kapas Nr. 8).

Tyrinėjimų metu rasti 46 įvairūs žiedai. Vieni jų buvo užmaiti mirusiajam ant dešinės (kapai Nr. 5 ir 10), kiti – ant kairės (kapai Nr. 5, 20, 24) rankos pirštų. Pažymėtina, kad žiedai ant pirštų rasti tik XV–XVI a. kapuose. Kai kuriuose to paties laikotarpio kapuose žiedai dėti į karstą mirusiajam prie kelio (kapas Nr. 19), prie alkūnės (kapai Nr. 6 ir 16), pakaklėje (kapas Nr. 5) ir ant dubens kaulų (kapai Nr. 24 ir 9).

Iki XVII a. ar bent jau iki XVI a. antrosios pusės būta kitų žiedų dėjimo į kapą variantų. Penkiuose kapuose (Nr. 6, 8, 13, 18, 19) dėta po vieną, du ar net tris žiedus (kapas Nr. 13) ant karsto dangčio galvūgalio. Karstui supuvus, žiedai, kaip ir kai kurios monetos, atsidūrė įvairiose padėtyse žemėse vienoje ar kitoje kaukolės pusėje.

Dviejuose kapuose (Nr. 1 ir 28) kartu su XVII a. monetomis rasta ir žiedų, padėtų ant karsto dugno, po mirusiojo galva.

Žiedai yra įvairių formų. Ankstyviausiais laikytini du žiedai prasilenkiančiais galais su pastorinta viršutine dalimi. Abu jie rasti XV a. kape Nr. 19. Vieno žiedo pastorintosios dalies paviršius lygus, antrojo – puoštas įžambių griovelėlių grupelėmis. Jie nė kiek nesiskiria nuo kitų tokios pat formos ankstyvojo feodalizmo laikotarpio žiedų.

Septyni žiedai yra prasilenkiančiais galais, gerokai paplatintomis viršaus dalimis. Iš jų tik vienas rastas kape Nr. 20, o kiti surinkti iš suardytų kapų. Tas faktas, kad kapai su jais buvo suardyti laidojant XVI–XVII a., leidžia šiuos žiedus irgi datuoti XV amžiumi. Minėti žiedai nuo tokios pat formos ankstyvojo feodalizmo žiedų skiriasi tuo, kad per paplatintosios dalies vidurį nebėra iškeltos gunklos. Paplatintų, bet be gunklos žiedų rasta Šlapgirio XV–XVI a. senkapyje¹, Dimaičiuose, Telšių miesto senkapyje (Cholerkapyje).

Turbūt nuo XVI a. atsiranda juostinių žiedų. Tarp jų rasti trys gana primityvūs: paprasta sulenкта žalvarinė juostelė, suglausti galai suldyti. Vieno jų paviršius lygus, o kitų dviejų ornamentuotas seklių duobučių deriniais. Vienas tų žiedų rastas kape Nr. 10, datuojamame XVI a., o kiti du yra iš suardytų turbūt to paties amžiaus kapų.

Kape Nr. 6, skiriamame XVI a. pradžiai, rastas sulituotas kiek paplatintu viršumi žiedas, kurio paplatintoji dalis ornamentuota įžambių griovelių deriniais. Antras analogiškas žiedas rastas suardyto kapo žemėse.

Jau pačiame XVI a. sluoksnio paviršiuje rasti tik XVI a. kapams būdingi žalvariniai sulituoti žiedai, kurių viršutinė dalis yra kiek paplatinta, profiliuotais kraštais ir ornamentuota gilokų duobučių ornamentu. Visi jie kapuose buvo tik ant mirusiųjų pirštų (kapai Nr. 5, 10, 24).

Analogiškų žiedų Telšių kraštotyros muziejus yra gavęs iš Tverų ir Nausodžio (abu Plungės r.).

XVI–XVII a. pradžios kapuose rasta juostinių tolygaus storio žiedų (kapai Nr. 5, 13, 18). Vieni jų lygūs, neornamentuoti, o kiti papuošti dviem aplink einančiais grioveliais. Vienas iš šių žiedų buvo padėtas mirusiajam po kaklu, o kiti – ant karstų dangčių galvūgalyje. Nemažai šio tipo žiedų rasta Šlapgiryje, Piktagaluose ir kituose XVI–XVII a. kapinyuose².

Šio laikotarpio kapuose (Nr. 6, 8, 18, 29) rasta ir plonų juostinių žiedų su vos paplatinta viršutine dalimi. Šio tipo žiedai gruboki, ornamentų nėra.

Kapinyne rasta net 10 vadinamųjų signetinių žiedų. Jų viršutinė dalis paplatinta, panaši į akį. Tos „akies“ plokštumoje įvairiomis kryptimis įrėžtos kelios linijos. Daugiausia jų rasta XVII a. kapuose (Nr. 1, 13, 28, 29). Gal tik kape Nr. 6 rastas žiedas yra kiek ankstyvesnis – XVI a. I p. Verta pažymėti, kad kai kuriuose kapuose (Nr. 1, 28) yra po du signetinius žiedus, bet kiekviename jų įgraviruotų linijų ornamentas yra visiškai skirtingas. Tokių signetinių žiedų Telšių kraštotyros muziejus turi iš Pagermantės, Galvyčių ir Kalnėnų kapinynų.

Nuo XVII a. pradžios šiame kapinyne pasirodė siauri juostiniai lygūs arba labai nežymiai paplatintu viršumi žiedai, kuriuose yra iškaltos raidės I H S. Tokių žiedų surasti šeši vienetai (kapuose Nr. 18, 28 ir pavieniui). Tokį pat žiedą Telšių kraštotyros muziejus yra gavęs iš Vembūtų (Telšių r.).

Be žalvarinių žiedų, šiame kapinyne aptikti 2 baltu paviršiumi (turbūt iš alavo padaryti) žiedai su „akimis“. Jų lankelis yra pusapvalio skerspjuvio, o „akis“ apskrita ir kiek iškilusi. Greičiausiai čia buvo įstatytas koks nors akmuo ar stiklas (jų tyrinėjimų metu nesurasta). Kape Nr. 24 rastas žiedas tikriausiai priklauso XV a. pabaigai ar XVI a. pačiai pradžiai, nes kape su

juo buvo surastas Aleksandro denaras, be to, šis kapas buvo apardytas kasant duobę XVI a. kapui Nr. 6. Antrasis žiedas yra kiek vėlyvesnis.

Prie aprangos detalių reikia priskirti kape Nr. 6 rastą pasaginę segę pastorintais galais, kuria numirėliui ties krūtine buvo susegtas plonas lininis drabužis. Segės lankelis pusapvalio skerspjuvio, galai, nors ir pastorinti, bet nėra masyvūs. Liežuvėlis geležinis. Paviršius neornamentuotas. Jos skersmuo – 4,8 cm. Tai vienintelė segė, rasta Skėrių kapinyne, kuri pagal tam pačiame kape rastas įkapes skiriama XVI a. I p. Matyt, tuo metu šioje apylinkėje segės jau buvo išėjusios iš mados, nors kitur jos dar buvo nešiojamos net ir XVII amžiuje.³

Iš aprangos detalių dar rasta diržų arba jų sagčių. Tačiau iš karto reikia pasakyti, kad šie diržai neatliko savo tiesioginės funkcijos, t. y. jais nebuvo sujuosti palaikai. Iš diržų liekanų arba geležinių sagčių padėties galima pasakyti, kad tik kape Nr. 16 rasta ant stuburo kaulų, ties juosmeniu, geležinė diržo sagtis galėjo būti nuo diržo, kuriuo buvo sujuostas mirusysis.

Kape Nr. 33 (XVII a. I p.) rasta geležinė diržo sagtis su paplatintu ir profiliuotu priekiniu kraštu. Ji gulėjo šalia mirusiojo kaukolės kairėje pusėje.

Kape Nr. 12 per XV a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje palaidotą mergaitę buvo permestas diržas, prikalinėtas švinių ar alavinių vinučių su pusrutulinėmis galvutėmis. Diržo sagtis gulėjo šalia kairės alkūnės, o diržo puošnioji pusė – apversta. Panašiai, tik užmesti ant mirusiojo, diržai buvo randami net IV–V a. kapuose Maudžiorų kapinyne.

Kape Nr. 19, datuojamame XV a. pabaiga, rastas puošnus diržas, prikalinėtas penkiomis eilėmis žalvarinių vinučių (dvi su kūginėmis galvutėmis). Jis ištiestas palei dešiniąją koją, galas su sagtimi permestas per blauzdą. Panašus diržas, tik su viena eile kūginių vinučių, to paties amžiaus rastas Pagermančio kapinyne. Ten jis irgi buvo ištiestas palei koją, o sagtis permesta per blauzdą.

Matyt, į drabužius buvo prismaigstoma mažyčių žalvarinių smeigtukų („bulavkėlių“), kurie kasinėjimų metu sunkiai pastebimi. Vienas (2,4 cm ilgio) rastas kape Nr. 29 preparuojant čirnos kaulus, o antras lygiai toks pat smeigtukas aptiktas prie suardyto vaiko kapo kaulų. Pagal kape rastąsias monetas jie datuoti XVII a. I p. (po 1628 m.).

Kai buvo laidojama šiame kapinyne, gyvavo paprotys į karstą dėti darbo įrankius. Dažniausiai prie griaučių randamas darbo įrankis čia yra peilis – jų

rasta 14. Seniausias pagal formą yra įtveriamasis peiliukas, surastas viename kape – Nr. 19, datuojamame XV a. pab. Labiausiai paplitę kriauniniai peiliai. Jie aptinkami XVI ir XVII a. kapuose (Nr. 1, 6, 10, 13, 18, 26, 29). Jų kriaunos medinės, geležinėmis vinutėmis prikaltos prie įkočio šonų. Tik kape Nr. 18, pagal monetas datuojamame XVII a., rastas atvirkščiai įtvirtintomis medinėmis kriaunomis peilis, nes jo įkotis suplotas statmenai ašmenims.

Kape Nr. 1 surastas nedidelis peiliukas-skustuvas su švininiu koteliu, kurio galas nulaužtas. Skustuvo ašmenys – 7,3 cm ilgio ir 1,1 cm pločio. Tai nėra ypač reta įkapė. Panašių skustuvų yra surasta Skrebinų senkapyje¹. Kape, kuriame rastas skustuvas, vėlyviausia moneta buvo su 1660 m. data.

Kape Nr. 5 prie kairiojo palaikų dubens kaulo rasta gerai išlikusi 6,7 cm ilgio žalvarinė adata. Ji datuota XVI a.

Dviejuose XVI a. moterų kapuose surasta po smiltaininį galąstuvėlį. Tai keturkampio formos 1,8x1,9 ir 1,6x2,2 cm matmenų lazdelės, maždaug 9,3–7,8 cm ilgio. Abiejuose galąstuvėliuose yra išgręžta po skylutę, skirtą pririšti. Kiek neįprasta jų padėtis. Kape Nr. 25 galąstuvėlis buvo paguldytas prie dešiniojo smilkinio, o kape Nr. 5 – įkištas į kairės rankos pažastį.

Ypač retais radiniais laikytini du kišeniniai veidrodėliai iš stiklo. Tai bene pirmieji tokie radiniai Lietuvos archeologijoje. Abu padaryti iš stiklo su amalgamos sluoksniu. Amalgamą dengė rusvos spalvos apsauginis sluoksnis.

Pirmasis veidrodėlis yra elipsės formos, 8,1x6,8 cm dydžio. Stiklo kraštai, kad būtų gauta taisyklinga forma, ne nurėžti, o grubokai nutrupinti į amalgautą pusę. Veidrodėlio stiklo storis – 2,1 mm.

Antrasis veidrodėlis taip pat elipsės formos, 8,2x7,2 cm dydžio. Stiklo kraštai ne nurėžti, o nutrupinti, tik į priešingą, t. y. į veidrodžio paviršiaus, pusę. Veidrodžio stiklo storis – 1,8 mm. Šis veidrodėlis į kapą dėtas jau su nudaužtu kraštu, kurį aptraukė tokia pat patina, kaip ir veidrodžių stiklo paviršių.

Prie veidrodėlių rėmų liekanų nepastebėta. Tačiau iš kiek kitokios patinos, kuri yra palei veidrodžių kraštus, galima spręsti, kad abu veidrodėliai buvo su organinės medžiagos rėmeliais, kurie pūdami kiek skirtingai veikė stiklo paviršių.

Abu veidrodėliai rasti viename visai suardytame kape. Prie mirusiojo kaulų kitų radinių neaptikta, todėl veidrodėlius datuoti labai sunku. Remiantis ben-

XVII a. stikliniai tualetiniai kišeniniai veidrodžiai, surasti Skėrių kaimo kapinyne (Švedkapyje), sunaikinto kapo žemėje (seniausi veidrodžiai, surasti Lietuvoje).
V. Valatkos nuotr. 1972 m.

dra kapinyno chronologija, juos galima skirti XVII a. I p. Jie negali būti daug vėlesni negu vėlyviausia šiame kapinyne surasta moneta, datuota 1660 metais.

Kapinyne surasti 4 nenustatytos paskirties dirbiniai arba jų fragmentai. Kape Nr. 5 aptikta geležinė labai suplota 6 cm ilgio ir 1,3 cm pločio grandelė. Ji gulėjo prie kairiosios alkūnės. Apie jos paskirtį nieko negalima pasakyti.

Kape Nr. 7 surasta žalvarinė grandelė, padaryta iš skardos, susuktos į vamzdelį (tuščiavidurė). Gal tai buvo diržo skirstiklis. Nuo ilgo naudojimo ji gero- kai apdilus.

Kape Nr. 16 surasti du skardos gabaliukai, susukti vienas į kitą į kiek suplotą cilindrelį. Kokia jo paskirtis, taip pat liko neaišku.

Atsitiktinai surastas labai sunykęs lyg ir skapto fragmentas ir didoka žiesto puodo šukė, kurios paviršius ornamentuotas banguotu grioveliu.

Ištirtoji kapinyno medžiaga rodo, kad žmonės čia buvo laidojami nedeginti nuo XV a. iki XVII a. antrosios pusės.

Žmonės ankstyvuosiuose kapuose buvo laidojami galvomis į šiaurės rytus, o nuo XVI a. pradžios visų mirusiųjų galvos orientuotos priešinga kryptimi, t. y. į pietvakarius. Visą laidojimo laiką į kapus buvo dedama dirbinių, nesusi- jusių su mirusiojo apranga. Tai rodo, kad dar egzistavo kai kurie pagoniški papročiai, susiję su pomirtinio gyvenimo vaizdiniais.

1972 m. gruodžio 3 d.

1 Urbonavičius V. Šlapgirio kaimo (Kelmės raj.) senkapis. // LTSR MA Darbai, A serija, 1(23), 1967, p. 62.

2 Urbonavičius V. Piktagalų senkapis // LTSR MA Darbai, A serija, 1(38), 1972, p. 99.

3 Urbonavičius V. XIV–XVII amžių pasaginės segės Lietuvoje // LTSR MA Darbai, A serija, 2(30), 1969, p. 117.

4 Urbonavičius V. Skrebinų senkapio (Jonavos raj.) tyrinėjimai 1970 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970–1971 metais. – Vilnius, 1972, p. 64.

RENAVO PILIAKALNIS

1972 M. TYRINĖJIMAI

Renavo piliakalnis 1972 m. liepos 27 d.
V. Valatkos nuotr.

Renavo piliakalnis yra Mažeikių r. Židikų apyl. Renavo kaime, už 1500 m nuo buvusio Renavo tarybinio ūkio centro, Varduvos upės kilpoje, netoli hidroelektrinės.

Renavo piliakalnį Varduva supa iš trijų pusių. Atiteka ji iš pietinio šono, apsupa rytinę piliakalnio dalį ir nuteka palei šiaurinę šlaitą.

Kai buvo pastatyta Renavo hidroelektrinė, Varduvos vandens lygis žymiai pakilo ir dabar siekia piliakalnio šlaitus. Bangų mūša juos ardo, paplauti medžiai griūna į vandenį.

Nuo dabartinio Varduvos vandens lygio iki piliakalnio aikštelės yra 5,5 metro. Nuo piliakalnio aikštelės paviršiaus iki piliakalnio pylimo viršaus – 1,5 metro. Vadinasi, piliakalnis virš vandens iškilęs 7 metrus.

Rytiniame aikštelės krašte guli didokas akmuo. Jo ilgis 190 cm, plotis 140 cm, iš žemės kyšanti dalis siekia 40 cm. Jo viršuje yra įdubimas, kurį žmonės vadina pėda.

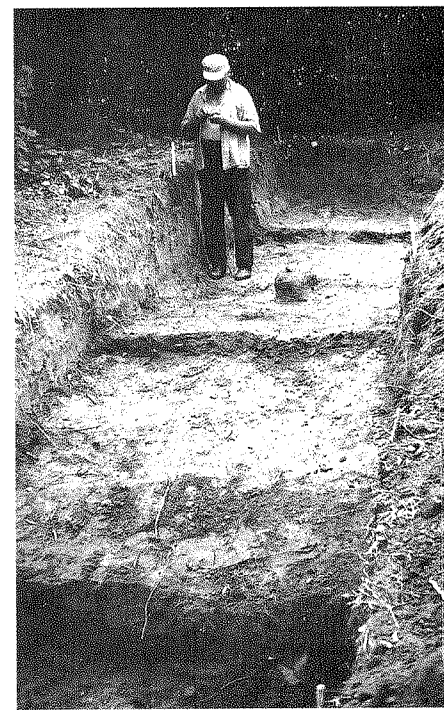
Piliakalnio aikštelė nuo rytinio piliakalnio šlaito krašto iki pylimo papėdės yra 12 m ilgio. Skersai aikštelė yra 16,5 m pločio. Galimas daiktas, kad piliakalnio aikštelės rytinis kraštas yra Varduvos nuplautas, nes šlaite miškožemio beveik nėra. Šlaito paviršiuje matyti žvyras.

Pagal vakarinį aikštelės kraštą eina 17 m ilgio pylimas. Jo aukštis nuo aikštelės siekia 150 cm, o nuo griovio dugno, kuris yra išorinėje pylimo pusėje, – 340 cm. Rytinis pylimo šlaitas yra 8 m pločio, o vakarinis – 12 metrų. Taigi pylimo papėdė yra 20 m pločio.

1972 m. liepos 26–28 dienomis buvo atlikti bandomieji šio piliakalnio tyrinėjimai. Piliakalnio pylime iširta 24 kv. m teritorija, aikštelės trijose vietose – 12 kv. m plotas

Tyrinėjimai parodė, kad piliakalniui įrengti buvo panaudotas lygus Varduvos apsuptas aukštokas stačiakrantis kyšulys.

Pačioje pylimo apačioje ant senojo nejudinto miškožemio buvo atidengtas anglių ir degėsių sluoksnis. Vietomis jo storis siekė net 40 cm, kitur buvo plonesnis – 15–25 cm. Nusktus tuos degėsius pasirodė, kad čia būta kirviais iškirsto ir sudeginto miško. Rasta nemažai anglies gabalų, kuriuose aiškiai matyti kirvio ašmenų žymės. Nukirsti medžiai buvę nuversti į pietvakarių pusę. Kirsti storoki, 12–15 cm skersmens, ir plonesni medžiai. Iš nuodėgulių nustatyta, kad čia būta eglių, beržų, ievų, gluosnių, liepų ir ypač daug alksnių. Medžiai iškirsti ir sudeginti vasarą, nes rasta apdegusių lapų. Po medžių anglimis atidengta kai kur išlikusi suanglėjusi miško paklotė. Joje gausu smulkių šakučių, pernykščių lapų kotelių, kirminų apgraužtų išvartų ir nubirusių žievėjų.

Iš kairės: Renavo piliakalnio akmenys perkasos per pylimą trečio kvadrato dugne ant miškožemio; 90 cm gylio perkasos per Renavo piliakalnio pylimą. V. Valatkos nuotr. 1972 m. liepos 27 d.

Ant anglių ir degėsių piltas piliakalnio pylimas. Pradėta nuo aikštelės krašto. Iš pradžių piltas molis su miškožemio priemaišomis, o paskui užnešta nemažai gryno, kieto raudonojo molio. Jo sluoksnio plotis kai kur siekia 230 cm, o storis – 30–40 cm. To molio pylimelio šlaitas iš vidaus pusės išklotas 17x11x7, 15x9x5, 9x10x5, 9x6x4 cm ir panašaus dydžio akmenų grindiniu. Išgrįstas 20–30 cm aukščio gana status, apie 50° pylimo papėdės šlaitas. Tarp akmenų rasta vienintelė šiame piliakalnyje puodo briaunos šukelė grublėtu paviršiumi.

Žemėse, kuriomis buvo apipilti degėšiai, rasta išbarstytų kaulų. Kaulai smulkių žinduolių ir paukščių, kai kurie aplaužyti. Galima manyti, kad jie yra pylimo statytojų maisto atliekos. Bet gali būti, kad šie kaulai yra kažkada kritusių gyvūnų, ir į pylimą atnešti kartu su žemėmis.

Toliau pylimas piltas iš gana vienodo molio. Jame yra šiek tiek miškožemio ir degėsių plotelių. Ypač intensyvus degėsių plotas buvo supiltas ant raudonmolio sluoksnio išoriniame šlaite. Matyt, prieš pradėdant kasti griovį pirmiausia buvo nukastos sudegintojo miško liekanos ir sunėštos į pylimą.

Pylimas supiltas iki 160 cm aukščio ir paliktas. Jokių įtvirtinimų nei vidaus, nei išorės pusės šlaituose nepastebėta.

Ištirtame piliakalnio aikštelės 8 kv. m plote nei po storoku miškožemio sluoksniu, nei aplink akmenį su vadinamąja pėda žmonių gyvenimo ar veiklos pėdsakų nerasta.

Iš viso to matyti, kad piliakalnis nebuvo baigtas įrengti, ir niekas jame nei gyveno, nei ilgesnį laiką slėpėsi.

Apie piliakalnio supylimo laiką galime spręsti tik iš vienos grublėtosios puodo šukės. Žinoma, pagal ją datavimas gana netikslus – III–IX a. Tikslesnį laiką turėtų parodyti rastųjų anglių radioaktyvumo analizė.

Nors piliakalnio tyrimo rezultatai yra gana menki, vis dėlto gauta nemažai naujų duomenų apie Žemaitijos piliakalnių įrengimą.

1973 m. sausio 31 d.

PARAGAUDŽIO SENKAPIS

1973 M. TYRINĖJIMAI

Paragaudžio senkapyje surasta IX–X a. plokštinė segė (skandinaviška). Ilgis – 7,3 cm, plotis – 4 cm, žalvaris ir geležis

Telšių kraštotyros muziejus 1973 m. nuo birželio 14 d. iki liepos 27 d. tyrinėjo Šilalės rajono Kvėdarnos apylinkėse esantį Paragaudžio senkapį. Jis yra ariamajame lauke, abiejose vieškelio pusėse.

Kapinynui buvusi parinkta visai nežymi kalvelė su žvyringu gruntu. Mirusieji laidoti tos kalvelės pietryčių, pietų ir pietvakarių šlaituose. Tyrinėjimų metu buvo ištirta didesnioji kapinyno dalis, 654 kv. m plotas, surastas 71 kapas ir konstatuota 91 suardyto kapo šiokių tokių pėdsakų. Žmonių griaučiai kapuose neišsilaikę, išskyrus mažus fragmentus prie žalvarinių dirbinių.

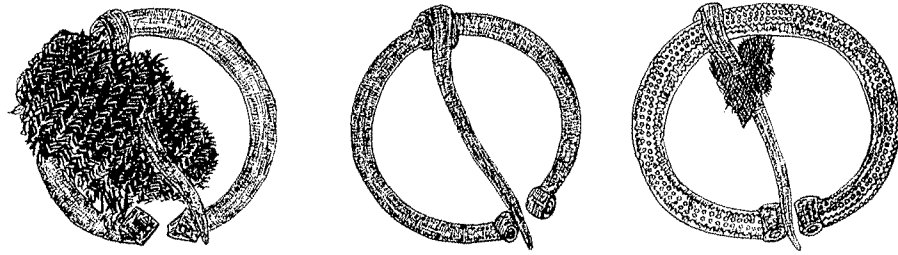
Dominoja pavieniai griautiniai kapai. Mirusieji guldyti į skobtinius ažuolinius karstus aukštiełninki, ištiestomis kojomis, įvairiai sudėtomis rankomis.

Karstai nuleisti į 190–230 cm ilgio (vaikų – 120–160 cm), 50–60 cm pločio ir 40–80 cm gylio duobes.

Mirusieji guldyti įvairiomis kryptimis pasaulio šalių atžvilgiu. Dominuoja, kaip ir Maudžiorų kapinyne, koncentriškas šonu į kapinyno centrą – kalvos viršūnę orientavimas. Vyrai daugiausia guldyti galvomis į rytus, pietryčius ir pietvakarius, atsižvelgiant į kapo geografinę padėtį kalvos viršūnės atžvilgiu. Moterys guldytos visai priešingai – daugiau laikantis vakarų krypties. Tačiau yra nemažai kapų, kur ir moterys orientuotos galvomis taip pat kaip ir vyrai. Vyrų kapų orientavimas į vakarų pusę visai nedidelis, bet sutinkamas.

Tik du kapai buvo dvigubi. Kape Nr. 20 buvo paguldyti vienoje 90 cm pločio duobėje vienas šalia kito dviejų vaikų karsteliai. Prie šiaurės vakarų krašto buvęs palaidotas berniukas, kurio galva orientuota į šiaurės rytus, o prie pietryčių krašto – mergaitė, kurios galva orientuota į pietvakarius. Abu kapai pasižymėjo turtingomis įkapėmis.

Antrasis dvigubas kapas Nr. 59 išsiskyrė savo laidosena. 70 cm gylio, 50 cm pločio ir apie 200 cm ilgio duobėje buvo paguldytas ažuolinis skobtinis kars-

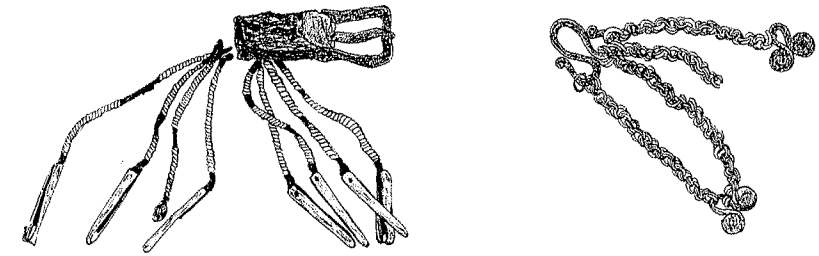
Paragaudžio senkapio kasinėjimų radiniai (IX–X a.). Iš kairės: žalvarinė pasaginė keturkampiais galais segė (6x5,9 cm, kapas Nr. 65); žalvarinė cilindriniais galais pasaginė segė (5,2x5,4 cm, kapas Nr. 65); žalvarinė pasaginė cilindriniais galais segė (6,1x6,6 cm, kapas Nr. 71)

tas, kurio galvos galas buvo orientuotas tiesiog į vakarus. Ant karsto viršaus galvos gale buvusi padėta geležinė yla su mediniu koteliu. Karsto viduje buvo moters palaikai. Kaukolę juosė žalvarinė grandinė, ant kaklo buvo vytinė antkaklė ir žalvarinių įvijėlių ir grandelių vėrinys (koljė). Ant kairės rankos pirštų užmauti 2 įvijiniai žiedai. Ant krūtinės į viršutinį drabužį buvę įsmeigti du puošnūs kryžiniai smeigtukai. Prie dešinėsios šlaunies prišlietas geriamasis ragas su pasidabruotu briaunos apkalu.

Ant dešinėsios mirusiosios alkūnės buvo padėtas plonos drobės ryšelis su sudėginto kūdikio kauliukais ir jam skirtomis įkapėmis, kurias sudarė dvi įvijinės apyrankėlės ir penki įvijiniai žiedai. Kauliukai ir šios įkapės buvo susiausti ir perrišti du kartus apsukus rinktine technika „ožkanagutės“ raštu austa juosta. Per ryšėlį buvo persmeigti du nuokamienėmis galvutėmis smeigtukai su įvertomis grandinėlėmis, kurios, kaip ir juosta, buvo apvyniotos apie ryšėlį. Juostos ir ryšelio konservacijos metu restauratorė B. Pinkevičiūtė

Paragaudžio senkapio tyrinėjimų radiniai (IX–X a.). Iš kairės: žalvarinė vytinė įvijinė antkaklė (18,5x19 cm, storis – 0,45 cm, kapas Nr. 19); žalvarinė kaklo apvara iš grandelių ir įvijų (grandelių skersmuo – 2,8–2,9 cm, kapas Nr. 59); žalvarinė grandelių ir įvijų apvara (grandelių skersmuo – 2,9 cm, kapas Nr. 62)

Paragaudžio senkapio tyrinėjimų radiniai (IX–X a.). Iš kairės: odinio diržo liekanos (sagtis – 3,1x3,7 cm, apkalas – 4,9x2,2 cm, kutų ilgis – apie 24 cm, oda ir žalvaris, kapas Nr. 65); grandinėlinis antsmilkinis (ilgis – 10,8 cm, viršutinis kabutis – 2,6x2,5 cm, apatiniai kabučiai – 1,7x2,1 cm, žalvaris, kapas Nr. 49)

pastebėjo, kad išlikusių juostos fragmentų galai ir ryšelio kraštai yra apdege ugnyje.

Devyniuose turtingų vyrų kapuose į duobę buvo įdėta po vieną žirgo galvą. Jos dažniausiai buvo randamos 10–25 cm, o viename kape net 40 cm aukščiau už mirusiojo griaučius. Prie kai kurių žirgų kaukolių rasta po vieną ar du įvijinius plonus žiedelius, o prie kitų – nieko. Žirgo galva dėta į duobės kampą mirusiojo galvos gale.

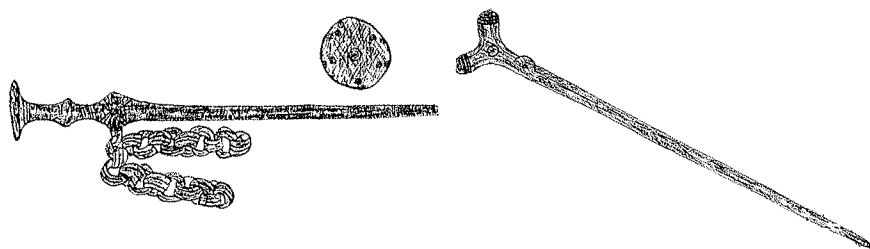
Žirgo galva rasta ir viename mergaitės kape – Nr. 61, tik čia ji buvusi padėta turbūt ant karsto vidurio, nes po mirusiosios kaulų liekanomis gulėjo apyrankės ir žiedai. Šiame kape buvo įdėti du kryžiniai smeigtukai, geležinė yla ir smiltaininis verpstukas.

Tokie, nors ir retoki, kapai su žirgo galvomis būdingi ir kitiems to paties laikotarpio Šilalės rajone tirtiems kapinynams.

Beveik visuose vyrų kapuose rasta po du ietigalius. Iš jų padėties, medienos liekanų matyti, kad ietigaliai dėti su ietkočiais ant karsto viršaus ar šalia jo. Jų plunksnos gulėjo galvos gale. Visų ietigalių kotai buvo išdrožti iš storo ažuolo atskalos ar lentos. Kape esantys ietigaliai nevienodi. Dažniausiai būdavo juostinis, kartais – karklo lapo formos. Viename įkapėmis turtingame vyro kape rastas „M“ tipo kalavijas be makšties galo apkalo sunykusioje medinėje makštyje.

Suardytų kapų žemėse įvairiose vietose rasti trys normaniškos kilmės kalavijų makščių galų apkalai. Jų šonuose ažūriškai pavaizduoti lyg ir paukščių siluetai.

Kape Nr. 10 rastas vienintelis smogiamasis kovos peilis.

Paragaudžio senkapio kasinėjimų radiniai IX–X a. Iš kairės: žalvarinis smeigtukas nuokamiene galvute (ilgis – 14,2 cm, galvutė – 1,8 cm, kapas Nr. 59); žalvarinis smeigtukas trikampe galvute (ilgis – 15,5 cm, plotis – 2,3 cm)

Dažname vyro kape randami geležiniai žaslai ir geležiniai pentinai, kurie labai sunykę. Suardyto kapo žemėse rastas vienas žalvarinis įdomiai profiliuotas skandinaviškos kilmės pentinas.

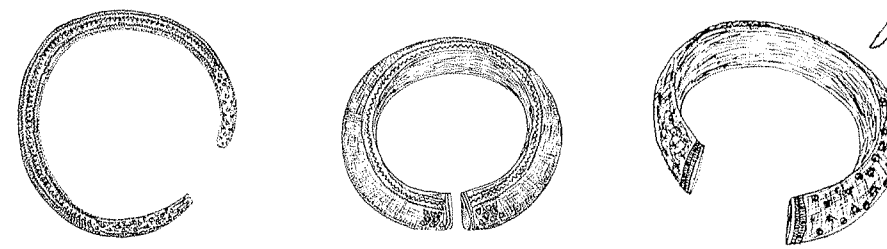
Suardytame kape Nr. 13 rasta geležinė, apskrita, kiek išplatina pamina balnakilpė. Kita panašios formos balnakilpė rasta įmesta į vėlyvą duobę. Taip pat aptikta: tik vyrų kapams būdingi skiltuvai (sunnykė) su titnago gabaliukais ir šiferiniai arba smiltaininiai galštuvai. Vieni jų su skylutėmis, o kai kurie be jų ir palyginti didoki.

Peilis – gana dažna, daugiausia vyrų kapų įkapė. Moterų kapuose gana gausiai sutinkamos geležinės ylos ir cilindro formos smiltaininiai verpstukai. Kai kurie padaryti gana nerūpestingai, su mažytėmis ar net visai nepragręžtomis skylutėmis. Suardyto kapo vietoje rastas tik vienas gintarinis verpstukas.

Gausu kapuose ir papuošalų. Ypač išpūdingos kapuose Nr. 29 ir 48 buvo mirusiosioms ant galvų uždėtos kepurėlės, padengtos ištais žalvarinių grandelių eilėmis. Jų pakraščiai buvę papuošti klevo sėklos formos kabučiais. Trečios tokios pat kepurėlės liekanos rastos suardyto kapo žemėse. Tokių kepurėlių rasta ankstesnių tyrinėjimų metu Upynoje, Žviliuose (Šilalės r.), Bikavėnuose (Šilutės r.)¹.

Yra pagrindo manyti, kad kape Nr. 59 kaukolę juosusi grandinėle yra buvusi užsiūta ant kepurėlės pakraščio.

Moters kape Nr. 49 prie dešiniojo smilkinio rastas iš šešių grandinėlių ir keturių iš vielos išlankstytų pakabučių smilkinio papuošalas. Kairėje pusėje buvo du lygiai tokie pat dirbinėliai. Tai gana originalus ir turbūt vietinės kilmės papuošalas, aptiktas pirmą kartą mūsų archeologiniuose tyrinėjimuose.

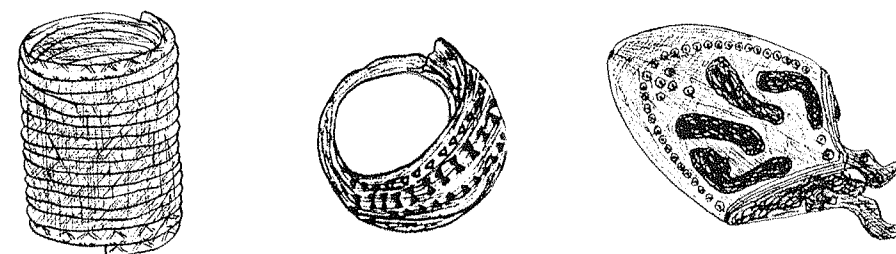
Paragaudžio senkapio kasinėjimų radiniai (IX–X a.). Iš kairės: žalvarinė plonėjančiais galais apyrankė (6,7x7,1 cm, plotis – 0,5 cm, storis – 0,6 cm, kapas Nr. 65); žalvarinė masyvi trikampio skerspjūvio apyrankė (7,8x8,6 cm, plotis – 2–1,4 cm, storis – 1,4x1,0 cm, kapas Nr. 71); žalvarinė juostinė plokščia apyrankė (3,9x4,9 cm, plotis – 1,2–0,9 cm, storis – 0,2 cm, kapas Nr. 61)

Tiek vyrų, tiek moterų kapuose dažnai randamos antkaklės. Dalis jų įvijinės, iš vienos rombinio skerspjūvio plonėjančiais galais vielos. Viena antkaklė (kape Nr. 21) rasta padaryta iš ramentiniais galais antkaklės. Jos vienas galas buvo nukirstas, iš jo padaryta prasilenkiančiais galais apyrankė, kuri buvo uždėta ant tos pačios mirusiosios rankos.

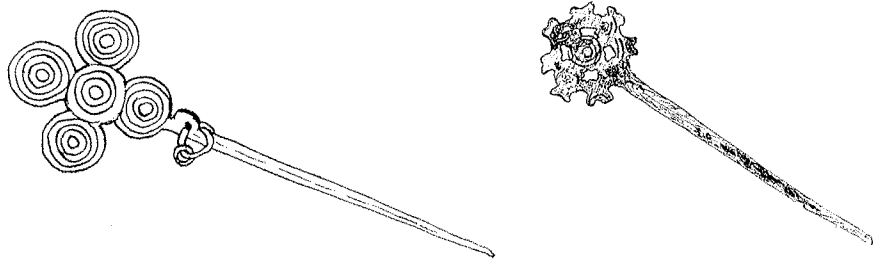
Labiausiai mėgtos vytinės iš trijų vielų įvijinės įvairaus dydžio antkaklės. Vienų galai užsibaigia kilpelėmis, o kitų – užvertais žalvariniais daugiakampiais karoliukais.

Mergaitės „amazonės“ kape buvo geležinė prasilenkiančiais kilpiniais galais antkaklė. Geležinė viela buvo apvyniota alavo viellele – jos kape pavyko aptikti tik pėdsakus.

Gana dažnai rasta kaklo apvarų (koljė), padarytų iš žalvarinių įvijų ir grandelių, analogiškų Upynos kapinyne rastosioms.

Paragaudžio senkapio tyrinėjimų radiniai (IX–X a.). Iš kairės: žalvarinė įvijinė apyrankė (skersmuo – 7,1 cm, ilgis – 9,8 cm, plotis – 0,55 cm, storis – 0,4 cm, kapas Nr. 49); žalvarinio įvijinio žiedo išplatintu viršumi dalis (2,1x2,1 cm, kapas Nr. 65); žalvarinis kalavijo makšties galo apkalas (ilgis – 7,7 cm, plotis – 4,3 cm, storis – 1,8 cm)

Paragaudžio senkapio kasinėjimų radiniai (IX–X a.). Iš kairės: žalvarinis kryžinis smeigtukas (ilgis – 20,5 cm, plotis – 5,6 cm, kapas Nr. 5); žalvarinis kryžinis su kryžmos apvadais smeigtukas (ilgis – 14,8 cm, plotis – 4 cm)

Kiekviename vyro kape rasta po dvi ar vieną pasagines seges cilindriniais, keturkampiais, žvaigždiniais ir daugiakampiais galais.

Suardyto kapo žemėse 65 cm gylyje rasta viena plokštinė segė su gyvuliniu stilizuotu ornamentu. Tokia, kol kas vienintelė Lietuvos TSR teritorijoje rasta segė buvo žinoma iš Paulaičių (Šilutės r.), kurią O. Kuncienė linkusi laikyti importu iš Skandinavijos².

Moterų kapuose būtiniausia įkapė – smeigtukų pora. Tik viename mažos mergaitės kape rastas vienas smeigtukas. Buvo kapų, kuriuose rasta po dvi skirtingų smeigtukų poras.

Labiausiai mėgti kryžiniai įvairių variantų smeigtukai. Visų jų kryžmų galvutės suplotos ir puoštos arba koncentrinė ratukų įspaudais, arba sidabro plokštele, arba penkiais konusėliais.

Antrą pagal skaičių grupę sudaro nuokamieniai smeigtukai. Visų jų galvutės labai išplatintos ir ornamentuotos „akučių“ grupėmis.

Kapinyne rasta pora trikampių smeigtukų. Be minėtų formų, rasta keletas visai skirtingų formų smeigtukų (saulutės formos galvute, kryžinių, apvestų apskrita juoste, perkryžiuotos „O“ formos).

Pažymėtina dar ir tai, kad prie smeigtukų įvertose grandinėlose nerasta nei paskirstomųjų, nei kabančiųjų kabučių.

Beveik kiekviename kape rasta po vieną, dažniau – du gintaro karolius. Jie būdavo pririšti vilnoniu siūlu prie smeigtuko arba segės. Karoliai dažniausiai nupjauto dvigubo kūgio formos, tekinti, bet yra ir apdrožtų, ir net paprasčiausiai apskaldytų.

Viename suardytame moters kape surinkta apie 20 mažų geltono ir mėlyno stiklo karoliukų, o kape Nr. 46 buvo rasti trys balti suploto rutulio formos karoliai.

Į vyrų kapus dėti diržai. Jų sagtys žalvarinės ar geležinės, paprastų formų. Oda nepuošta, tik prie trijų buvę pritvirtinta po aštuonis ilgokus kutus, puoštus žalvario įvijomis ir galo apkaliukais.

Apyrankių kapinyne gausu. Labiausiai mėgtos plonėjančiais galais apyrankės. Vienos jų yra rombinio skerspjuvio, kitos – keturkampio ar suploto apskritimo. Dažnai tokių apyrankių suplonėję galai užsibaigia apskritais ar daugiakampiais spurgeliais. Mėgtos ir įvijinės apyrankės.

Žiedai įvijiniai, padaryti iš plonos vielos. Keliuose kapuose rasta po geriamąjį ragą, o kapuose Nr. 4 ir Nr. 22 ant krūtinės buvo padėta po riešutą.

Iš kapinyne surinkti 734 dirbiniai, kurie saugomi Telšių kraštotyros muziejuje.

Kapinyne datuojamas IX–X a. ir skirtinas senovės žemaičių gentims.

1 Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai IX–XII a. – Vilnius: Mintis, 1970, p. 127.

2 Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a. / ats. red. M. Michelbertas; LTSR Mokslų Akademinė. Istorijos institutas. – Vilnius: Mintis, 1972, p. 216.

PARAGAUDŽIO JUOSTA

1973 M. TYRINĖJIMAI

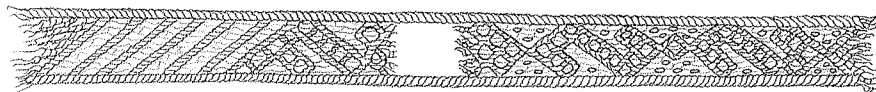
1973 metų vasarą Telšių kraštotyros muziejaus archeologinė ekspedicija kasinėjo Šilalės rajone, prie Kvėdarnos esantį Paragaudžio kaimo senkapį. Iširtas 71 sveikas ar ne visai suardytas kapas ir daugiau negu 90 jau sunaikintų kapų, kuriuose bebuvo randama tik menkų vieno kito dirbinio nuolaužų.

Ištirtame plote surinkta daugiau negu 700 dirbinių arba jų fragmentų. Vieni jų dažniau, kiti rečiau sutinkami mūsų archeologinėje medžiagoje, o dar kiti surasti pirmąjį kartą Lietuvos teritorijoje. Prie tokių reikėtų priskirti šiame kapinyne surastos juostos, išaustos rinktine technika, liekanas (žr. piešinį).

Minima juosta buvo rasta dvigubame kape Nr. 59. Kapo duobė buvo 70 cm gylio, apie 200 cm ilgio ir 50 cm pločio. Duobėn buvęs galva į vakarus įleistas skobtinis karstas, ant kurio viršaus galvos gale buvo padėta geležinė yla su mediniu koteliu. Karsto viduje bebuvo išlikę tik kai kurie žalvario oksido užkonservuoti kaulų fragmentai ir patys dirbiniai.

1

2

3

Paragaudžio juosta. 1 – juostos ornamentas; 2 – juostos audimas; 3 – spalvinis juostos variantas (vyraujanti spalva – ruda, yra rusvos, tamsiai rudos ir geltonos). D. Lukšienės piešinys

Kaukolę juosė žalvarinė grandinė. Matyt, šita grandinė buvo apsiūta pagal kepurėlės pakraštį. Ant kaklo buvusi uždėta iš trijų žalvarinių vielų suvysta antkaklė ir žalvarinių grandelių vėrinys.

Kairė ranka yra buvusi sulenkta smailiu kampu ir plaštaka padėta ant krūtinės. Ant šios rankos pirštų buvę užmauti du spirалės formos (įvijiniai) žiedai. Dešinė ranka buvusi sulenkta stačiu kampu ir jos plaštaka uždėta ant dubens.

Į mirusiojo įkapių viršutinį drabužį buvo įsmeigti du puošnūs kryžiuo formos galvutėmis smeigtukai. Prie smeigtukų buvo pritvirtintos grandinėlės (jomis apvynioti išdurti į audinio paviršių smeigtuko galai).

Prie dešinėsios šlaunies buvęs prišlietas geriamasis ragas su pasidabruotu puošniu briaunos apkaustymu.

Iš visų įkapių komplekso matyti, kad čia palaidota moteris su jai būdingais papuošalais.

Ant dešinėsios mirusiosios alkūnės buvo padėtas plonos drobės ryšelis su sudeginto kūdikio kauliukais ir jam skirtomis įkapėmis, kurias sudarė dvi įvijinės apyrankės ir penki žiedai. Supiltieji kauliukai ir įkapės buvo susiausti ir perrišti du kartus apsukus minėta austine juosta. Per šį visą ryšelį buvo persmeigti du nuokamienėmis galvutėmis smeigtukai su įvertomis ilgokomis grandinėlėmis, kurios kaip juosta buvo apvyniotos apie ryšelį.

Juostos ir ryšelio konservacijos metu restauratorė B. Pinkevičiūtė pastebėjo, kad išlikusių juostos fragmentų galai ir ryšelio audinio kraštai yra apdegę ugnyje. Iš to paaiškėjo, kad ryšelis su kūdikio liekanomis, prieš įdedant į moters kapą, dar kažkada ir neišaiškintomis aplinkybėmis buvo apdegęs ar specialiai apdegintas.

Šis kapas pagal įkapes datuojamas X a.

Iki šiol buvo manoma, kad ankstyviausios juostos buvo austos pačia primityviausia vijimo technika. Jų audimo įrankių miniatiūrų surasta VIII–IX a. kapuose¹. Tačiau pačių tokių vytinių juostų fragmentai buvo užtikti kur kas vėlesnių XIII a. Veršvų ir Pakalniškių žirgų kapuose.

Apie juostų audimo rinktine technika pradžią nieko nebuvo galima pasakyti, nes nebuvo jų rasta. Menotyrininkai galvojo, kad jos turėjo pasirodyti žymiai vėliau už vytines juostas.

Rastoji juosta išausta iš vilnonių trijų spalvų siūlų. Jos pakraščiais eina raus-

vos ochros spalvos juostelės. Greičiausiai jos buvo raudonos spalvos, tik veikiant žemėje įvairioms cheminėms reakcijoms raudonumas išbluko. Juostos viduryje raštui rinkti naudoti šviesiai pilkos ir rudos spalvos siūlai. Raštą sudaro ritmiškai besikartojanti liaudies vadinamoji „ožkanagutė“, t. y. lyg ir „S“ raidės stilizuotas motyvas. Į pačios „ožkanagutės“ raštą įvestos „akutės“. Galai užbaigti spalviniais įstrižiniais ruoželiais. Neaišku, ar prie juostos galų buvo kokie nors kutai. Juostos plotis – 1,5–1,8 cm. „Ožkanagučių“ raštas išilaikė visą tūkstantį metų ir nei kiek nepakitęs sutinkamas XX a. juostose².

Paragaudyje rastoji juosta turi didelę mokslinę vertę. Ja remiantis galime drąsiai teigti, kad lietuvių liaudies meno ištakų reikia ieškoti kur kas anksčiau negu ankstyvojo feodalizmo laikais, t. y. X a., kuriame ne tik juostos, bet ir jų ornamentas, ir spalvinis sprendimas jau buvo susiformavę.

1973 m. gruodžio 22 d.

1 Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai IX–XII a. – Vilnius: Mintis, 1970, p. 83.

2 Lietuvių liaudies menas. Juostos, Vilnius, 1969, il. 26, 27, 178.

SENOVĖS ŽEMAIČIŲ PĖDSAKŲ BEIEŠKANT

Kaip gyveno mūsų protėviai, įdomu kiekvienam žinoti. Siekdami patenkinti savo norą, imame istoriją ir skaitome arba einame į muziejų ir protėvių gyvenimo liekanas pamatome ekspozicijoje.

Tam, kad parodytų muziejuje protėvių gyvenimą, muziejaus darbuotojai iš pradžių turi to gyvenimo pėdsakus surinkti, moksliskai ištirti. Tik pažinus pačius dirbinius bei atkūrus tų dienų gyvenimo faktus, galima visa tai parodyti ekspozicijoje.

Telšių krašto tyros muziejus nuo 1956 m. kasmet organizuoja ekspedicijas protėvių gyvenimo pėdsakams aiškinti. Tai archeologinių paminklų – piliakalnių, kapinynų, senųjų gyvenviečių – kasinėjimai.

Kai kas gali manyti, kad kasinėjimai yra paprastas darbas – kasi duobes, renki daiktus, ir viskas. Jeigu taip būtų, tai pakaktų ekskavatoriaus ir nesudėtingos grunto sijojimo mašinos. Pili ant tinklo žemes ir nusirenki dirbinius.

Paragaudžio kapinyno kasinėjimų metu atidengtos įkapės. V. Valatkos nuotr.

Bet taip nėra. Archeologijos lauko darbai turbūt yra vienintelė mokslo sritis, kurioje beveik jokia mechanizacija dar nėra pritaikyta. Archeologiniuose tyrimuose svarbiausia yra pamatyti ne tik dirbinį, bet ir jo prieš amžius buvusią padėtį, sąsają su kitais kartu esančiais dirbiniais, aplinkinio grunto ypatybes ir daug tokių dalykų, kurių prieš kasinėjimus niekada nežinosi.

Keletą tokių faktų iš šių metų ekspedicijos ir noriu papasakoti.

Tyrinėjome Šilalės rajone prie Kvėdarnos Paragaudžio kaimo kapinyną. Ilgus amžius jis nebuvo žinomas. Žmonės arė dirvas, sėjo javus, sodino ir kasė bulves. Tik prieš aštuonerius metus kapinyno teritorijoje kasant duobę elektros linijos stulpui buvo surasti pirmieji dirbiniai, kurie perduoti Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Šilalės skyriui. Nuo tada kapinynas įtrauktas į archeologinių paminklų sąrašus. Pradėjus iš kapinyno pašonės vežti žvyrą keliams tiesti, teko jame atlikti archeologinius kasinėjimus.

Mirusieji čia laidoti nedeginti, iš ažuolo medžio išskobtuose karstuose. Apie tai mes galime spręsti iš mažų kaulų fragmentėlių, kurie išliko nesupuvę tik žalvarinių žiedų ir apyrankių viduje arba kur nors po žalvariniu dirbiniu, kuris turi savybę užkonservuoti kai kurias arti esančias organines medžiagas. Panašiai žalvario dirbiniai užkonservuoja ir nedidelius karsto dugno fragmentėlius. Nuėmus tokį dirbinį, nušlavus užbirusias žemes ir mirusiojo puvėsius, galima nustatyti medienos rūšį ir neretai pastebėti gaubtus vedegos, kuria buvo išskaptuotas karstas, kirčius.

Jeigu grunte molis arba priemolis, tai gana gerai galima atskusti ir visą duobės dugną, nes jį dengia plonytis birių mirusiojo ir karsto puvėsių sluoksnelis. Paragaudyje daugiausia laidota 60–80 cm gylio duobėse, kurių ilgis suaugusiųjų kapuose – apie 180–200 cm, o plotis – apie 60–70 cm. Vaikų duobės trumpesnės. Dugnai gana lygūs. Duobės kastos nuo kalvos viršūnės leidžiantis į pietų, pietryčių ir pietvakarių šlaitus. Beveik ištiesai duobės išdėstytos taip, kad šonai būtų statmeni kalvos viršūnei. Tokio duobių išdėstymo mums neteko matyti nei žiemgališkame Juodsodės kapinyne, kur duobės buvo kamos tiesiomis eilėmis, nei kuršiškuose Siraičių, Gintališkės ir Akmenskinės (prie Medingėnų) kapinyuose, kur duobės buvo kastos netvarkingai, be jokios sistemos. Panašus duobių statmenumas kalvos viršūnei buvo aptiktas Maudžiorų kapinyne, už 3 km nuo Šatrijos, kur laidota IV–VI a.

Skirtingi laidojimo papročiai sietini su skirtingomis etninėmis grupėmis. Panašiai laidojo ne vieno kaimelio gyventojai, o visa giminė. Pvz., kuršių laidosena yra vienoda ne tik minėtuose Telšių kraštotyros muziejaus darbuotojų tirtuose kapinyuose, bet ir Latvijos kuršiškoje teritorijoje.

Nors Paragaudžio kapuose griaučiai buvo supuvę, išskyrus nedidelius fragmentėlius, tačiau remiantis jais ir išlikusiais metaliniais dirbiniais visada buvo galima nustatyti mirusiojo guldymo kryptį. Žalvariniai papuošalai išliko ten, kur buvo padėti laidojant mirusįjį. Ypač lengva tą kryptį nustatyti iš buvusių ant griaučių kaklo antkaklių, žalvarinių apvarų, galvos kepurėlių, buvusių ant kojų pentinų, ir kt.

Iš buvusių kape įkapių galima nustatyti ir mirusiojo lytį. Moterys Paragaudyje puošėsi ne tik antkaklėmis, bet ir žalvarinėmis įvijėlių ir grandelių apvaromis, stiklo karoliais, ant galvos nešiojo puošnias žalvario grandinėmis apsiūtas kepurėles, krūtinę dabino įvairių formų smeigtukų poromis, ant abiejų rankų dažniausiai nešiojo įvijines apyrankes. Moterų kapuose randama ir moters darbams reikalingų įrankių: verpstukų, ylių, peilių.

Vyrų kapuose nėra puošnių kepurėlių, ant kaklo randamos tik antkaklės, drabužis ties krūtine susegtas dviem pasaginėm segėm, dažniausiai tik ant vienos rankos nešiota rombinio skerspjuvio apyrankė plonėjančiais galais, kiek didesnio diametro žiedai. Tik vyrams būdingos įkapės yra ietigaliai, pentinai, žąslai, balnakilpės, odiniai diržai, galastuvai.

Kada atidengiami nesuardyti kapai, tai pagal surastus dirbinių kompleksus, lyginant juos su panašiu inventoriumi, surastu tyrinėjant kitus kapinynus, galima nustatyti mirusiųjų palaidojimo laiką. Čia lemia madų kaita. Papuošalų formos kito. Atsirasdavo naujų dirbinių, senieji palengva išnykdavo. Žinant, kokiame amžiuje pasirodė koks nors dirbinys ir kada jis išnyko iš buities, iš viso dirbinių komplekto nesunku nustatyti paties kapo atsiradimo laiką. Pvz., VIII a. išnyko apgalviai iš žalvarinių įvijų ir tuo pačiu metu pradėtos nešioti žalvarinėmis grandelėmis apsiūtos kepurėlės, kurios nuo X a. taip pat pasidarė nebemadingos. Moterys ypač mėgo kryžinius smeigtukus. Nuo VII iki XIII a. jie nemažai pasikeitė. Iš pradžių jie buvo nedideli, kryžmelės užsi- baigdavo pusrutulio formos buoželėmis. Vėliau tie pastorinimai suplokštėjo ir atsiradusią plokštumą pradėta ornamentuoti keliomis viena į kitą įmušamomis

apskritimėlių linijomis. Dar kuriam laikui praėjus, vietoje to ornamento buvo daromas sudėtingesnis, iš plonos sidabro plokštelės, kol pagaliau ir šis išnyko, užleisdamas kryžmos galų paplatinimus kūgio formos iškilimams. Kuo daugiau ir įvairesnių dirbinių, tuo lengviau datuoti ne tik kapinyną, bet ir atskirus kapus. Visi ištirtieji Paragaudžio kapai yra IX–X a.

Tie amžiai baltų gentims buvo sudėtingo ekonominio ir visuomeninio vystymosi laikai. Jau senokai atsiradusi turtinė nelygybė pagimdė ir klasinį išnaudojimą. IX–X a. kaip tik formavosi feodalų klasė. Vieni feodalai, nukariaavę kitus tokius pat pilelių šeiminkus, pajungdami sau nukariautųjų kaimelius, darėsi ir turtingesni, ir galingesni. Pradėta žmones vertinti pagal kilmę, o ne pagal nuopelnus. Tai ryšku ir Paragaudžio kapinyne. Čia daugiausiai radome eilinių bendruomenininkų kapų. Bet tarp jų buvo išsiskiriančių turtingumu ir išskirtinėmis įkapėmis (kalavijas, smogiamasis durklas) feodalinės diduomenės kapų. Jų nedaug. Iš 71 kapo tik 5 galime laikyti feodalų kapais. Tarp jų buvo vienas kūdikio – berniuko kapas, kuriame šalia puošnių žalvarinių ir sidabrinų (to nebūna bendruomenininkų kapuose) papuošalų karstelyje buvo paguldytas smogiamąjį durklą imituojantis mažas durklelis. Gyvas būdamas kūdikis juo dar negalėjo naudotis. Aišku, kad tai didiko simbolinė įkapė, kalbanti apie mirusiojo priklausymą feodalų klasei.

Feodaliniai santykiai pagimdė ir lytinę nelygybę. Šį reiškinį charakterizuoja skirtinga lavonų palaidojimo kryptis ir kai kurios įkapės. Jeigu vyrai buvo guldomi galvomis į rytų pusę, tai moterys – į vakarus. Esant vienodoms pažiūroms į skirtingų lyčių žmones, nebūtų jokio reikalo vienu nuo kitų skirti. Maudžiorų kapinyne, kur laidota dar prieš feodalizmo atsiradimą IV–VI a., mirusieji guldyti ta pačia kryptimi, neatsižvelgiant į lytį. Maudžioruose tiek vyrų, tiek moterų kapuose greta papuošalų buvo randama ir darbo įrankių. O Paragaudyje, praėjus trimis šimtams metų, vyras jau gėdisi „į dausas išsinešti“ darbo įrankį. Tai paliekama pažemintajai moteriai, nesvarbu, ar ji yra paprasta valstietė, ar didiko šeimos narys.

Šiandien sunku mums įsivaizduoti, kaip senieji paragaudiečiai įsivaizdavo pomirtinio gyvenimo dausas. Aišku tik viena, kad feodalizmo formavimasis palietė ir tikėjimų pasaulį. Absoliuti dauguma kapų buvo nedegintiniai. Bet tarp jų pasitaikė labai įdomus dvigubas kapas. Moters palaikai buvo paguldyti

į skobtinį karstą, o šalia alkūnės padėtos į skudurėlį suvyniotos ir rinktinė juosta perrištos iš laužo išrinktos sudeginto vaiko liekanos (kauliukai, pelenai, papuošalai). Pažymėtina, kad prie žalvario išlikę juostos fragmentai rodo, jog tų metų rinktinės juostos buvo lygiai tokios pat kaip ir šių dienų – baltame fone surinktas nuolat pasikartojantis „S“ raidės ornamentas.

Mes, kasinėdami šio kapinyno X a. kapus, tikėjomės surasti ir degintinių kapų. XI a. kapinyuose degintiniai kapai labai dažni, o XIII a. beveik visoje Lietuvos teritorijoje pereita prie mirusiųjų deginimo. Tokio papročio atsiradimą nulėmė pakitę to laikotarpio baltų religijos vaizdiniai.

Apie tą patį laiką istoriniai šaltiniai užfiksavo senovės baltų giminių vardus, tačiau nenurodė, kokiose teritorijose šie baltai gyveno. Pirmieji tai padaryti mėgino kalbininkai. Jų teiginius gali patikslinti ir patvirtinti archeologija. Deja, Lietuvoje yra ištirta dar ne taip daug archeologinių paminklų. Kiekvieno naujo paminklo ištyrimas visada duoda daug naujo sprendžiant baltų etninius klausimus.

Kaip jau minėta, Paragaudžio kapinynas išsiskyrė tuo, kad duobės buvo šonais statmenos kalvos viršūnei. Tai turbūt ir yra būdinga senovės žemaičiams laidosenos ypatybė. Dėmesio verta dar ir kita laidosenos ypatybė, kuria to laikotarpio Šilalės rajono kapinynai išsiskiria iš kitų etninių grupių kapinynų. Į kapus kartu su mirusiuoju laidotas ne žirgas, o tik nukirsta žirgo galva. Apie Švėkšną, iki kurios yra tik 20 km, mirusieji laidoti skirtingai. Ten randami kapai, kuriuose kartu su mirusiu žmogumi palaidoti ir žirgai, nėra kapų koncentrinio išdėstymo. Kalbininkai ir archeologai daro išvadą, kad tai skalvių gyventa žemė.

Paragaudžio kapinyno tyrinėjimai davė medžiagos, kuri padeda tiksliau nustatyti skalvių ir žemaičių genčių šiaurės vakarų ribas. Tai turbūt svarbiausias šios ekspedicijos pasiekimas.

1973 m. rugpjūčio 3 d.

ZASTAUČIŲ I–V A. KAPINYNAS

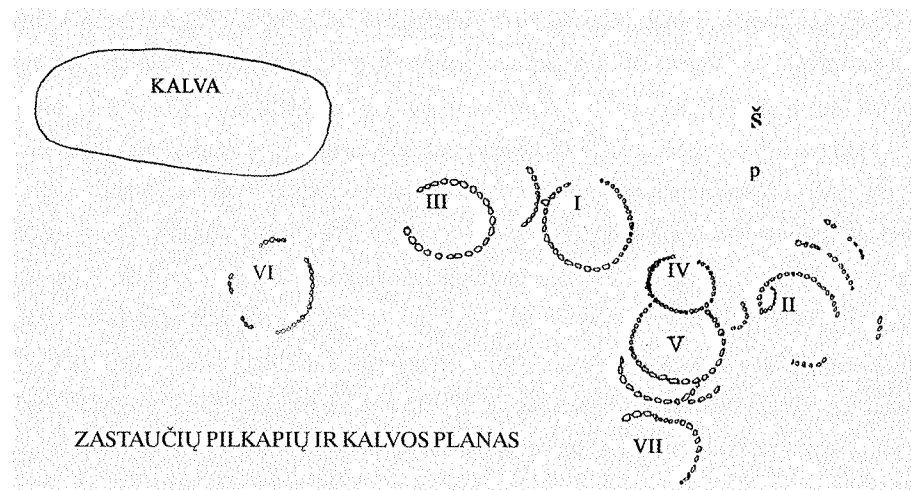
1974 M. TYRINĖJIMAI

IŽANGA

1974 m. pavasarį Mažeikių kraštotyros muziejaus vyr. mokslinė bendradarbė L. Kučikienė, nuvykusi apžiūrėti Zastaučių kaime (Mažeikių r.) sunaikinto IX–XII a. degintinio kapinyno liekanų, iš vietinio gyventojų B. Garalio sužinojo, kad už 800 metrų į vakarus nuo kapinyno liekanų miške yra kauburiai, vadinami Milžinkapiais. Apie užtiktus Milžinkapiais vadinamus pilkapius ji pranešė Telšių kraštotyros muziejui.

Zastaučių pilkapiai į jokių archeologinių paminklų sąrašus nėra įtraukti, nors jau Lietuvos Nepriklausomybės metais apie juos žinojo Mažeikių muziejaus steigėjai S. Ličkūnas ir Vl. Punis, kurie mėgino tyrinėti šiuos pilkapius ir trijų pilkapių centruose iškasė duobes. Ar jie buvo ką nors radę, žinių nėra.

Telšių kraštotyros muziejus 1974 m. nuo liepos 29 d. iki rugpjūčio 30 d. vykdė šio archeologinio paminklo tyrinėjimus. Iširti visi čia buvę septyni pilkapiai ir šalia jų buvusi kalva, iš viso – 1013 kv. m plotas.

Pilkapiai supilti Ventos upės kairiajame slėnyje, maždaug už 60 m į pietus nuo dabartinės vagos. Dar už 50 m į pietus prasideda senasis upės diliuvinis skardis. Pilkapiams parinkta vieta į rytus nuo čia pat esančios sąnašinės kalvelės, diliuvinės salos, kuri nuo pilkapių lygaus pagrindo tėra pakilusi apie 100–130 cm.

Visi pilkapiai pilti ant miškožemio sluoksnio, kurio storis siekia apie 12 cm. Po juo visu plotu eina buvusios upės nuosėdinis smėlis. Virš pilkapių sampilo yra susiformavęs maždaug 8 cm storio miškožemio sluoksnis. Tarp pilkapių ir ant kalvos – buvusios salos – yra apie 20 cm storio miškožemio sluoksnis.

Iš visko matyti, kad pilkapių teritorijoje ne visą laiką buvo dirbama žemė. Greičiausiai čia augo miškas.

Tyrinėjimų metu pasisekė nustatyti, kad šioje vietoje žmonių gyventa dar gerokai anksčiau prieš pilkapių supylimą.

Po antrojo pilkapio sampilu ir akmenų vainiku aptiktos apie 30–40 cm gylio ovalios formos duobės liekanos. Jos ilgis siekė apie 4 m, plotis – 2,5–3 m. Pietiniame gale, ant žvyringo smėlio, aptikta ugniavietė. Ant smėlio pagrindo iš rąstelių buvo pastatytas keturkampis statinys, storai apdrėbtas moliu. Statinio viduje buvo kūrenama ugnis. Taisyklingo keturkampio 7–10 cm

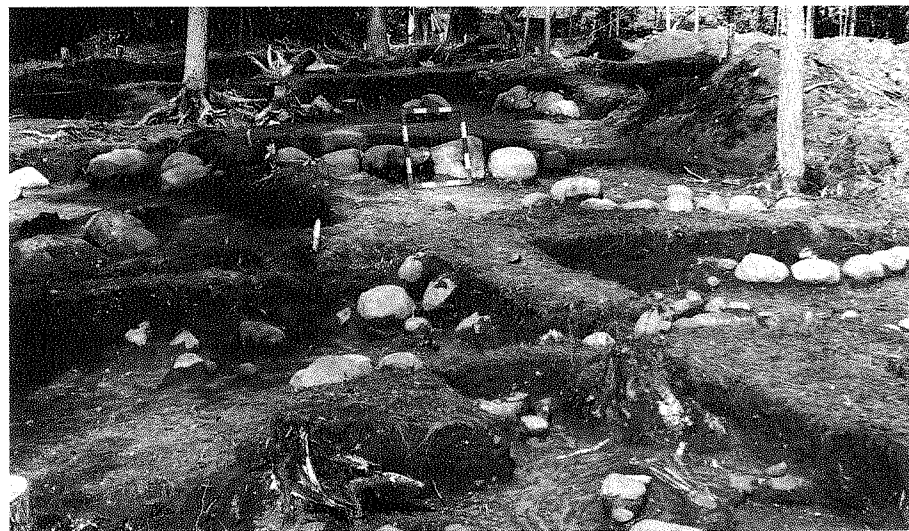
Zastaučių pilkapių kasinėjimai. V. Valatkos nuotr. 1974 m.

storio pelenų sluoksnis rodė, kad čia ne tik ilgokai kūrenta ugnis. Susidarėmė aiškių vaizdą apie ugniavietės statinio vidaus erdvės planą.

Ugniavietės būta apie 100 cm ilgio ir 50 cm pločio. Atvira, neužstatyta kūrenimo anga yra buvusi iš vakarų pusės. Ugniavietės statinio aukštis liko neaiškus. Tik iš sukritusio virš pelenų 8–7 cm storio molio sluoksnio galima pasakyti, kad ugniavietė buvo dengta ir apkrėsta moliu. Jame surastas suan-glėjusio rąstelio fragmentas, greičiausiai to paties statinio sija. Palei pelenų sluoksnio kraštus iš visų pusių, išskyrus vakarų galą, kuriame buvo pakuros anga, yra 6–12 cm pločio perdegusio tinko trupinių juosta su gausiais cilindriniais atspaudais.

Perdegusiuose tinko gabaluose yra po du cilindriniai atspaudus. Tai rodo, kad tinkas buvo krečiamas ant viršaus ir tiesiog rankomis įglaistytas į sudėtų sienojų tarpus. Sienojų storis, sprendžiant iš atspaudų, buvo 7–12 cm.

Prie ugniavietės ir aplink ją buvusioje duobėje jokių dirbinių nerasta. Tik šalia duobės pietryčių pusėje už 100–250 cm miškožemyje, ant kurio piltas II pilkapis, buvo rasta keletas blogai išdegtų, trupiančių nežymiai brūkšniuotu paviršiumi puodų šukių, kurių storis siekė 1,4 cm. Toje pačioje vietoje rasta ir akmeninio pentino kirvuko apvalainos penties pusė.

Zastaučių V pilkapio akmenys. V. Valatkos nuotr. 1974 m.

Šie kuklūs radiniai leidžia ugniavietę priskirti II tūkstantmečio pr. Kr. vid.– I tūkstantmečio pr. Kr. vid.

II PILKAPIS

Pilkapyno rytinėje pusėje buvo ankstyviausias pilkapis, mūsų pavadintas II pilkapiu. Tai apskrita tik 52 cm nuo senojo miškožemio pakilusi kalvelė, vakaruose susiliejanti su IV ir V pilkapių sampilais. Pilkapio viduryje buvo išrausta 180 cm skersmens, dabar 35 cm gylio duobė.

Pilkapis piltas ant lygaus miškožemio. Prieš įrengiant pilkapį, jo viduryje ant miškožemio išsklaidytas 100–200 cm skersmens degėsių plotelis, kurio storis kai kur siekė tik 1–2 cm, kai kur buvo plonesnis, arba likusios tik anglys.

Ant miškožemio aplink degėsius buvo sudėti du koncentriniai akmenų vainikai. Mažasis akmenų vainikas vidaus pusėje – 390x365 cm skersmens. Akmenys dėti vienas šalia kito. Vainiko rytų pusėje buvo paliktas 200 cm tarpas – anga. Mažojai vainiko vakariniame krašte į vidaus pusę iš 7 akmenų buvo padarytas 120x70 cm dydžio pritvėrimas. Jo viduje surasti 2 nedideli akmenėliai, turbūt buvusio kapo liekanos. Griausių, dirbinių čia nebuvo. Jam padaryti naudoti

Išvirtęs akmuo iš Zastaučių I pilkapio akmenų vainiko ir kalva prie pilkapių, akmenų sudėjimas. Kapas Nr. 6. V. Valatkos nuotr. 1974 m. rugpjūčio mėn.

kiek didesni negu vainiko akmenys. Antras pritvaras buvo prie to paties vainiko pietinio šono išorinės pusės. Jo dydis – 145x70 cm. Akmenys kiek mažesni už vainiko. Jame kapo pėdsakų neaptikta. Akmenų vainike turėjo būti daugiau nei 30 akmenų. Apie dešimties akmenų vainike nebebuvo.

Antrasis akmenų vainikas buvo koncentriškai sukrautas už 245–255 cm nuo pirmojo, ėjo aplink jį. Jo rytinėje pusėje taip pat buvo palikta spraga. Į šį vainiką sudėti akmenys buvo įvairesnio dydžio: 10 didelių, 7 maži, likusieji – vidutinio dydžio. Prie antrojo akmens vainiko jokių pritvarų nerasta. Dalis jo jau buvo sunaikinta – nurinkti akmenys.

Už antrojo akmenų vainiko dar labiau į išorę, pagal patį pilkapio kraštą, atrodo, buvo dar trečias vidutinio dydžio akmenų vainikas, bet jo pėdsakų buvo išlikę tik pilkapio šiaurės rytų ir rytų pusėse. Šio pilkapio akmenų vainikai buvo vieninteliai.

Pilkapio sampilas supiltas iš miškožemio ir žvyro. Jo žemėse jokių anglių nepastebėta. Surasta tik viena nežymiai brūkšniuotu paviršiumi šukelė.

Pilkapyje nustatyta 10 palaidojimų. Dar du palaidojimai galėjo būti akmenų pritvaruose. Mažojo akmenų vainiko viduryje buvo du kapai – Nr. 1 ir 2.

Zastaučių pilkapių kasinėjimo panorama. V. Valatkos nuotr. 1974 m. rugpjūčio 6 d.

KAPAS NR. 1

Jis buvo pačiame pilkapio centre, apie 30 cm gylio duobėje, nesiekusioje sampilo dugno. Duobės dydžio nustatyti nepasisekė. Mirusysis paguldytas aukštiekninkas galva į vakarus su 10° nukrypimu šiaurės pusėn. Griaučiai 100 cm ilgio, berniuko, stipriai sunykę. Dešinė ranka sulenкта pagal mirusį. Kairė koja tiesi, mirusiojo ašyje, o dešinioji kiek labiau pritraukta prie kairiosios. Prie galvos ir kojų galo iš abiejų pusių padėta po nedidelį akmenuką. Ant dešiniojo peties, beveik po kaklu, šonu gulėjo žalvarinė akinė segė. Kojų gale, prie dešinėje gulinio akmens, ašmenimis žemyn buvo prišlietas vaikiškas geležinis įmovinis kirvukas. Jo įmovoje matėsi medinio koto puvėsiai. Tai rodė, kad kirvukas į kapą įdėtas su kotu, kuris turėjo tęstis pagal mirusiojo dešiniąją blauzdą.

KAPAS NR. 2

Jis atkastas už 20 cm į šiaurę nuo kapo Nr. 1. Mirusysis guldytas tokio pat gylio duobėje lygiagrečiai su kapu Nr. 1, tokiam pat gylyje. Galvų galai sudaro lygią tiesę, o antrojo skeleto kojos labiau nutįsusios į rytus, nes griaučiai yra 138 cm ilgio. Jie labai sunykę. Rankų padėtis neaiški, kojos lygiagrečiai

Zastaučių IV pilkapio akmenys. V. Valatkos nuotr. 1974 m.

ištiestos. Iš abiejų pusių prie kojų galo padėta po akmenuką. Kaukolė gulėjo tarp dviejų akmenukų, o už viršugalvio buvo dar trečias plokščias akmenukas.

Prie kairiojo smilkinio buvo žalvarinės vielos įvijinis antsmilkinis, o kaklo srityje skersai griaučių gulėjo geležinė yla, labai sunykusi. Iš esančių prie šių griaučių dirbinių galima tvirtinti, kad čia buvo palaidota paauglė mergaitė.

Kapai Nr. 3, 4, 7, 8 ir 9 buvo tarp pirmojo ir antrojo akmenų vainikų.

KAPAS NR. 3

Jis šliejosi prie pirmojo akmenų vainiko išorinės pusės šiaurės rytų krašto. Duobė nesiekė grunto, dydis nenustatytas. Kapo galas suardytas vėliau, iškasus duobę. Buvo išlikę griaučiai be galvos. Jų ilgis nuo pečių iki kulno – 144 cm.

Mirusysis guldytas aukštiełninkas, ištiestas, galvą kreipiant į šiaurės vakarus su 56° nuo šiaurės nukrypimu. Abi rankos buvusios beveik ištiestos, plaštakos uždėtos ant dubens. Kojos lygiagrečiai ištiestos. Prie kairės kojos kulno išorinėje pusėje gulėjo vienas akmenukas. Priešingoje pusėje akmens nebuvo. Apie prie galvos buvsius akmenis nieko pasakyti neįmanoma, nes jų galimo buvimo vietoje iškasta duobė. Joje buvo įverstas vienas nedidelis akmuo, kuris galėjo būti padėtas prie galvos galo. Prie griaučių jokių radinių nerasta.

KAPAS NR. 4

Šis kapas buvo 54 cm į šiaurės rytus nuo kapo Nr. 3. Mirusysis guldytas aukštiełninkas, ištiestom kojom, galvą orientuojant į šiaurės vakarus (nukrypimas nuo šiaurės 60°). Kaukolė maždaug 60° pasvirusi į dešinę pusę. Viršutiniojo žandikaulio dešinė pusė atlūžusi ir nukritusi kiek į šoną, beveik ties pačiu kraštu. Tai rodo, kad kaukolės dalis, spaudžiama žemės, atlūžo ir nukrito į karsto tuštumą, kuri tebebuvo nepribirusi žemių, o taip galėjo būti tik karste. Dešinė ranka buvo sulenkta per alkūnę, o plaštaka gulėjo prie kaklo, kairioji, sulenkta stačiu kampu, ir plaštaka buvo prie dešinės rankos alkūnės. Griaučiai moters, 148 cm ilgio, gerokai apnykę. Prie galvos iš abiejų kaukolės pusių buvo po akmenuką. Analogiškai akmenukai buvo ir prie kojų galo.

Ant mirusiojo kaklo buvo keturių žalvarinių įvijėlių apvara. Ant dešniosios rankos dilbio kaulų – siaurutė neornamentuota pusapvalio skerspjuvio juostinė apyrankė, o ant krūtinės ir pilvo ribos, prie kairiosios rankos dilbio, skersai

mirusiajai yra buvusi paguldyta ilgoka geležinė yla, kurios medinis kotelis buvo kairėje pusėje. Prie dešiniojo kelio, išorinėje pusėje, gulėjo perdegęs ir ugnies deformuotas tošinės dėžutės briaunos lankelio fragmentas, padarytas iš plonytės dvigubai sulenkto žalvarinės skardelės. Pastarasis dirbinėlis, sprendžiant iš radimo vietos, turėjo būti karsto viduje.

KAPAS NR. 5

Šis kapas buvo pilkapio pietiniame gale už antrojo akmenų vainiko. Šioje dalyje jokių III akmenų vainiko pėdsakų nebesimatė. Duobė iškasta pilkapio sampile; iki pilkapio pagrindo buvo 7 cm storio sampilo žemė. Griaučiai labai sunykę, vyresnio negu 7 metų vaiko, orientuoti galva į pietus (nukrypimas į rytus 10°), aukštiełninki, sudėtomis ant krūtinės rankomis. Galvos gale buvo po akmenuką iš abiejų kaukolės pusių. Prie griaučių dešinės pusės krūtinės srityje pagal duobės kraštą sudėti į eilę dar 2 nedideli akmenukai. Prie griaučių krūtinės srityje rasta akinė segė, o ant abiejų rankų dilbių kaulų – po žalvarinę ovalaus skerspjuvio apyrankėlę.

KAPAS NR. 6

Atdengtas pilkapio pietvakarių pusėje. Duobė kasta per antrąjį akmenų vainiką. Buvę užkasti 9 akmenys iškelti, dailiai sudėti ant pilkapio šlaito, prie kapo duobės. Jos gylis apie 45 cm, siekė pilkapio pagrindą. Buvo palaidota 125 cm ūgio paauglė mergina. Griaučiai aukštiełninki, ištiesti, orientuoti galva į pietus (15° nuo pietų į rytus). Rankų padėtis nenustatyta. Prie galvos gulėjo vienas akmenukas, prie kojų galo – trys (du iš kraštų, trečias – po kulno kaulais).

Mirusiajai prie kairiojo smilkinio kojele galvoviršio link į drabužį buvo įsegta akinė segė, o ant kaklo uždėta žalvarinė trimitiniais galais antkaklė.

KAPAS NR. 7

Jis buvo pilkapio pietinėje pusėje, prie pat antrojo akmenų vainiko krašto vidaus pusėje. Išliko tik kojų kaulai iki kelių. Likusi griaučių dalis buvo suardyta vėlesnės duobės, kurios žemėse buvo netvarkingai sumesti suardytos griaučių dalies kaulai. Iš nepajudintų kaulų padėties buvo galima nustatyti, kad mirusysis gulėjo aukštiełninkas, orientuojant galvą į vakarus (9° nukrypimas į pietų pusę). Duobė 30 cm gylio, sampilo žemėje. Prie griaučių jokių radinių nerasta.

KAPAS NR. 8

Kapas buvo tarp kapo Nr. 7 ir pirmojo akmenų vainiko pietinio pritvaro. Jis beveik suardytas kasant tą pačią duobę, kuri suardė ir kapą Nr. 7. Tarp dviejų akmenų 30 cm gylyje buvo išlikę nejudinti tik abiejų pėdų kaulai. Iš jų spėjome, kad mirusysis buvo paguldytas galva į vakarus. Dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 9

Kapas buvo rytinėje pilkapiu pusėje tarp I ir II pilkapiu akmenų vainikų. Iškastoje per sampilą ir nejudintą gruntą 70 cm pločio duobėje, 50 cm gylyje, gulėjo 88 cm ilgio vaiko griaučiai, orientuoti į pietvakarius (43° nukrypę nuo vakarų). Duobės galvūgalyje per visą duobės plotį buvo paskleistas 70x30 cm dydžio degėsių sluoksnelis, kuris siekė 1–0,5 cm storio. Griaučiai blogai išlikę, aukštiekninki, galva pasvirusi ant dešiniojo šono, abiejų rankų dilbių kaulai gulėjo ant krūtinės, prie galvos ir kojų galo buvo padėta po du akmenis. Jokių dirbinių kape nerasta. Kapo duobės skirtingas gylis ir degėsių nupiltas duobės galas rodo, kad jis gali būti vėlyvesnis už kitus šio pilkapiu kapus.

KAPAS NR. 10

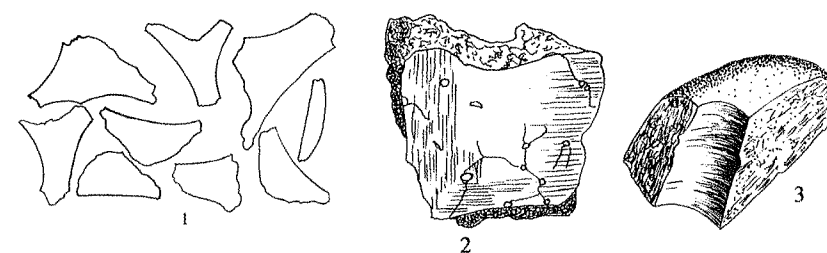
Jis buvo už akmenų vainikų pietiniame pilkapiu pakraštyje. 30 cm gylio duobėje rasti trys akmenukai: du – tarp žalvarinės trimitiniais galais antkaklės, o trečias – į rytus nuo šių. Nors griaučiai buvo visai sunykę, bet iš akmenų ir antkaklės padėties kape galima spręsti, kad čia galva į vakarus buvo palaidotas vaikas. Be antkaklės, spėjamoje krūtinės srityje buvo rasta akinė segė.

UGNIAVIETĖ

Ji surasta pilkapiu pietrytiniame šlaite, už 150 cm nuo antrojo akmenų vainiko. Tarp ratu į sampilą suleistų penkių paplokščių akmenų buvo 40 cm skersmens degėsių ir pelenų sluoksnelis. Jokių dirbinių nerasta.

PAVIENIAI RADINIAI

Be kuklių kapuose rastų dirbinių, pilkapiu sampilo žemėse aptikta: labai sunykęs lenktas peilis, akinės segės fragmentas ir vaikiška žalvarinė apvalaus skerspjuvio apyrankėlė. Jie gulėjo pilkapiu rytinio šlaito žemių nuoplose.

Ugniavietės po Zastaučių kapinyno II pilkapiu radiniai: 1 – tinko gabalų kontūrai; 2 – brūkšniuota šukė; 3 – akmens kirvio fragmentas

Iš pilkapiu centro duobės išmestose žemėse rasta žalvarinė apyrankė pumpuriniais galais, kuri rodo, kad kasant duobę buvo suardytas vaiko kapas. O pilkapiu viršaus miškožemio sluoksnyje rastas, matyt, buvęs pamestas žalvarinis prasilenkiančiais galais, sudėtingai profiliuotu viršumi žiedas.

Antrasis pilkapis, sprendžiant iš jo įrengimo (koncentriniai akmenų vainikai su pritvarais) ir jame rastų dirbinių, turėjo būti supiltas I a. pabaigoje. Tai liudytų pilkapiu centre esančio ankstyviausio, nors ir suardyto, kapo radinys – apyrankė pumpuriniais galais. Visi kiti kapai su akinėmis segėmis, įvijiniu antsmilkiniumi, antkaklėmis trimitiniais galais datuojami jau II a.

IV PILKAPIS

IV pilkapiu akmenų vainikas prišlietas prie II pilkapiu antrojo vainiko šiaurės vakarų karšto. Tai rodė, kad jis buvo supiltas kiek vėliau už II pilkapiu.

IV pilkapiu aukštis – apie 45–50 cm. Jo centre degėsių plotelio nepastebėta. Akmenų vainikas vidaus pusėje – 275–340 cm, išorėje – 345–385 cm skersmens. Vainikas labai gražiai sukrautas. Akmenų viršūnės vienodo aukščio. Šiaurės ir vakarų pusėje akmenys sukrauti į vieną eilę, o pietų ir rytų pusėje – dviem eilėmis. Iš viso į vainiką sudėtas 31 akmuo, iš kurių 1 didelis, o visi kiti vidutinio dydžio. Vienas akmuo, iš antrosios eilės nuvirtęs į išorės pusę ant buvusio pilkapiu pagrindo lygmens, rodo, kad už vainiko sampilas nebuvo piltas.

Pilkapiu šiaurinėje pusėje akmenų vainike paliktas 150 cm pločio tarpas.

Akmenų vainiko vakarinėje dalyje, vidinėje pusėje, iš nedidelių akmenukų padarytas pritvaras, kurio erdvė – 70x100 cm. Tačiau jame jokių kapų pėdsakų

kų neaptikta. Nepastebėta kapų žymių nei pilkapiu sampilo žemėje, nei už pilkapiu vainiko. Tik prie akmenų vainiko išorinės pusės rasta šonu gulinti akinė segė ir rombo formos geležinis dirbinukas.

Pagal akinę segę ir pilkapiu vainiko priešliejimą prie II, jau egzistavusio pilkapiu, šį, IV pilkapiu, reikėtų datuoti II a.

V PILKAPIS

Prie IV pilkapiu pietinio akmenų vainiku kraštu buvo įrengtas V pilkapis. Nors pilkapiu paviršius atrodė neišraustas, bet tyrimo metu pasirodė, kad jįsai jau gerokai iškasinėtas.

Pilkapis nuo pagrindu iki velėnos viršaus buvo 45 cm aukščio, o jo sampilas siekė tik 57 cm. Ant pilkapiu pagrindu buvo papilta degėsių, sumaišytų su perdegusiu smėlmoliu. Aplink jį iš akmenų sukrautas vainikas. Jo skersmuo vidaus pusėje siekė 520x700 cm, o išorėje – 620x820 cm. Dalį vainiku sudarė IV pilkapiu vainiku dalis. Rytų pusėje akmenų vainikas iki pat IV pilkapiu nepratėstas, paliktas 120 cm skersmens tarpas. Vainikas krautas tik viena eile iš 8 labai didelių (100x80x80 cm) ir iš 10 kiek mažesnių (80x50x50 cm) akmenų. Kai kur tarp akmenų palikti 10–20 cm tarpai.

Prie akmenų vainiku išorinės pusės buvo trys pritvarai. Didžiausias jų buvo pietvakariniame šone. Jis sukrautas iš 10 didelių ir 1 mažo akmens. Vidaus erdvė buvo pustumėnuliu formos, 415x65 cm dydžio.

Vakarų pusėje buvo iš 12 mažų akmenų padarytas 100x70 cm dydžio pritvariukas, kuriame buvo kapas Nr. 8. Rytų pusėje tarp šio ir II pilkapiu 5 mažais, 8 vidutiniais ir 7 dideliais akmenimis išgrįstas laukas, nesujungtas su pilkapiu vainiku. Jo erdvė buvo 150x268 cm dydžio.

Pilkapiu sampilui panaudota vietinė miškožemio ir smėlio žemė.

Tyrinėjant pilkapyje atidengti 7 kapai ar jų apardytos liekanos, 1 kapas rytų pritvare. Matėsi, kad pilkapiu centro kapas greičiausiai buvo suardytas iškasus didelę duobę, kuri apardė ir aplinkinius kapus Nr. 3, 4, 5, 6.

KAPAS NR. 1

Jis atkastas pilkapiu viduje prie vainiku vakarų kraštu. 30 cm gylyje buvo atkasti 170 cm ilgio vyro griaučiai. Mirusysis palaidotas galva į pietus (11°

nukrypimas vakarų pusėn). Guldytas aukštiełninkas, rankos sulenktos, plaštakos sudėtos ant krūtines, prie kaklo. Kojos tiesios per kelius, suglaustos. Griaučiai blogai išsilaikę. Abiejose galvos pusėse padėta po akmenuką. Prie kojų iš dešinės pusės padėtas vienas, o iš kairės – du akmenys. Prie kairėje kaukolės pusėje buvusio akmens gulėjo geležinis lenktas peilis.

KAPAS NR. 2

Kapas šiaurinėje pilkapiu dalyje, prie IV pilkapiu akmenų vainiku išorinės pusės. 165 cm ilgio griaučiai gulėjo 32 cm gylyje galva į rytus (nukrypimas nuo šiaurės 68°), 60° pasvirę ant kairiojo šono. Stuburo kaulai kiek išlinkę, kaukolė gulėjo ant kairiojo smilkinio. Dešinė ranka nežymiai sulenkta per alkūnę, plaštaka uždėta ant dešiniojo dubens kaulo. Kairės rankos kaulai sunykę.

Prie galvos ir kojų iš abiejų pusių padėta po nedidelį akmenį. Po kairiuoju šlaunikauliu pakištąs pentinis kirvis. Jo pentyje išlikę puvesiai rodė, kad į kapą jis įdėtas su kotu, kuris turėjo būti nukreiptas į kojūgalį. Koto ilgis nenustatytas, tikriausiai ne ilgesnis negu 52–56 cm, t. y. nesiekė karsto galo. Iš prirūdijusių kirvio apačioje puvesių galima teigti, kad kirvis buvo įdėtas į karsto vidų.

KAPAS NR. 3

Kapas prie akmenų vainiku rytinio kraštu 28 cm gylyje. Griaučiai blogai išsilaikę, aukštiełninki, orientuoti į šiaurės rytus (51° nukrypę nuo šiaurės). Ant kaklo – žalvarinė antkaklė buoželiniais galais. Akmenų prie griaučių nebuvo.

KAPAS NR. 4

Jis buvo 25 cm gylyje, arčiau pilkapiu centro. Dalis, kasant vėlesnę duobę, suardyta. Išlikę tik šlaunikauliai ir abipus jų ties keliais du akmenukai. Mirusiojo galva orientuota į šiaurės vakarus (59° nukrypimas). Dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 5

Buvo 30 cm gylio, į pietvakarius nuo kapo Nr. 4. Po griaučiais, 8 cm giliau, – pilkapiu pagrindas su anksčiau minėtais degėsiais. Griaučiai apardyti, išlikę tik šlaunikaulių galai. Galva orientuota į šiaurės vakarus (59° nukrypimas nuo šiaurės). Dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 6

Jis buvo į šiaurę nuo kapo Nr. 4. Tarp šių kapų iškastoje duobėje buvo nemažai pavienių kaulų. Sprendžiant iš palaidojimų tankumo ir tvarkos, čia galėjo būti du suardyti kapai. Kapas Nr. 6 taip pat buvo suardytas. Iš išlikusių nejudintų pėdų, blauzdikaulių ir dešiniojo šlaunikaulio matyti, kad mirusysis guldytas 42 cm gylio duobėje, galvą orientuojant tiesiai į šiaurės vakarus. Ties blauzdikauliais iš abiejų pusių buvo padėta po nedidelį akmenį (20x20x15 cm). Duobėje su suardytais šio kapo kaulais rasta akinės segės smeigė.

KAPAS NR. 7

Aptiktas kiek labiau į rytus, tarp kapų Nr. 6 ir Nr. 2. Griaučiai beveik visai suardyti. Savo vietoje tebuvo tik kairysis šlaunikaulis, iš kurio padėties galima pasakyti, kad mirusysis gulėjo 43 cm gylio duobėje, orientuotas galva į šiaurės vakarus (45° nukrypimas nuo šiaurės pusės). Dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 8

Jis atkastas pilkapijo vakariniame krašte, akmenų pritvare. Duobė 60 cm pločio, 75 cm gylio, iškasta grunte po pilkapijo sampilu. Pritvaro akmenų apačia buvo 17 cm aukščiau už duobės dugną. Susidarė įspūdis, kad pritvaras buvo pastatytas prieš kasant duobę. Palaidotas vaikas. Mirusysis paguldytas aukštiekninkas galva į šiaurę su visai nežymiu nukrypimu į vakarų pusę. Griaučiai labai sunykę. Prie jų nei akmenų, nei dirbinių nerasta.

Pilkapyje pavienių dirbinių, skirtinų tam pačiam laikotarpiui, nerasta. Pilkapijo velėnoje rastas 6,1 cm ilgio akmenukas su išskaldyta per vidurį įgniaūža, kuris gali būti laikomas tinklo pasvaru, bet jis jau iš vėlesnių laikų, matyt, pamestas Ventos žvejų. Pagal pilkapijo įrengimo vietą ir kapuose rastus dirbinius (akinę segę) jis buvo supiltas III a. Atskiri palaidojimai gali būti iš anksčiau.

VI PILKAPIS

Tik 150 cm piečiau nuo V pilkapijo buvo supiltas VI pilkapis. Jo gražaus akmenų vainiko dalis iš 27 akmenų buvo išlikusi tik šiaurinėje ir šiaurės rytų dalyje. Kiti vainiko akmenys nurinkti, likę tik pavieniai smulkūs akmenukai, ženkliną vainiko buvimo vietą. Pagal tas liekanas nustatyta, kad vainiko vidaus

skersmuo siekė 480 cm. Prie vakarinio pilkapijo šono išliko buvusio pritvaro, kuris sukrautas iš 3 didelių, 2 vidutinių ir 15 mažų akmenų, pėdsakai.

Pilkapijo centre ant pagrindo papiltas degusių sluoksnelis. Sampilas buvo iš aplinkinio miškožemio su smėlio priemaišomis. Pilkapyje aptikti keturi kapai.

KAPAS NR. 1

Jis buvo pilkapijo centre 25–30 cm gylio duobėje. Atkastos beveik sunykusių griaučių kairiosios blauzdos kaulų ir šlaunikaulio liekanos. Mirusysis guldytas aukštiekninkas, galva į šiaurės vakarus (60° nukrypimas nuo šiaurės). Prie kojų iš abiejų pusių padėta po nedidelį akmenį. Trečias akmuo – prie kairiojo dubens.

KAPAS NR. 2

Aptiktas pilkapijo šiaurės vakarų krašte prie akmenų vainiko. Mirusysis palaidotas 40 cm gylyje galva į šiaurės vakarus (apie 60° nukrypimas nuo šiaurės). Griaučiai visai sunykę, tik jų kojų gale buvę du akmenys rodė kapo vietą. Dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 4

Jis buvo labiau į vakarus nuo kapo Nr. 1. Čia 25 cm gylyje yra buvęs palaidotas vaikas, jo griaučiai beveik visai sunykę. Iš rastų dviejų akmenų ir tarp jų gulėjusios žalvarinės antkaklės trimitiniais galais galima pasakyti, kad mirusysis buvo paguldytas galva į vakarus. Daugiau dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 3

Aptiktas jau už akmenų vainiko pietinio krašto. Mirusysis palaidotas grunte iškastoje duobėje. Kapas visai suardytas vėliau iškasus kitą duobę ir ją primėčius nedidelių akmenų. Tarp griaučių liekanų jokių dirbinių nerasta.

Pavieniais radiniais pilkapis nepasižymėjo. Už pilkapijo vainiko šiaurinio krašto sampilo nuoplovų dugne buvo rastas žalvarinis statinėlinis smeigtukas.

Pagal įkapes pilkapis datuotas II–III a.

PIRMASIS PILKAPIS

Už 6 m į šiaurės vakarus nuo V pilkapijo buvo pilkapis, pavadintas pirmuo-

ju. Šis pilkapis aukštesnis už jau minėtuosius – siekė 70 cm. Centre iškasta 200x180 cm skersmens ovali duobė. Ištyrus pilkapį paaiškėjo, kad jo centre ant pagrindo papiltas apie 50 cm skersmens, 1–2 cm storio degėsių sluoksnelis.

Akmenų vainikas buvo tik vienas. Jo vidaus skersmuo – 805x835 cm. Į vainiką buvo sudėti 47 akmenys. 8 iš jų labai dideli, didesni nei 100x80x80 cm, 6 akmenys buvo dideli ir 35 vidutiniai bei maži. Vainiko pietų gale buvo 100 cm tarpas. Analogiškas tarpas buvo ir šiaurės rytų krašte.

Pilkapio vakariniame šone, prie vainiko išorinės pusės, buvo iš 4 didelių akmenų padarytas pritvaras. Jo viduje nieko nerasta. Pilkapis supiltas iš miškožemio su gausiomis smėlio ir žvyro priemaišomis. Sampile anglių nebuvo. Iš pilkapio vainiko išorėn buvo išvirtęs vienas didelis akmuo. Tai rodo, kad pilkapis sampilas buvo tik akmenų vainiko pusėje.

Pilkapyje rasta daug pavienių suardytų žmonių kaulų. Lokalizuoti pasisekė tik 3 kapus.

KAPAS NR. 1

Jis buvo pietrytinėje pilkapio pusėje, apie 40 cm gylio duobėje. Mirusysis guldytas aukštiekninkas, galva į šiaurės vakarus. Griaučiai blogai išsilaikę, todėl jų ilgis ir rankų padėtis liko nenustatyti. Prie galvos ir kojų iš abiejų pusių padėta po akmenuką. Už mirusiojo viršugalvio skersai padėtas geležinis įmoninis ietigalis be koto liekanų. Jo viršūnė buvo dešinėje mirusiojo pusėje. Ant kaklo yra buvusi uždėta žalvarinė antkaklė kūginiais galais, o ant rankos užmauta žalvarinė juostinė apyrankė.

KAPAS NR. 2

Kapas aptiktas jau suardytas prie pat akmenų vainiko šiaurės rytų krašto vidaus pusėje. Nejudintas buvo tik vienas akmenukas, gulėjęs prie mirusiojo kojų 30 cm gylyje. Iš kapo padėties galima pasakyti, kad mirusysis buvo guldytas galva į vakarus. Dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 3

Jis surastas tarp I ir III pilkapių, taip pat visai suardytas. Abiejų rankų dilbio kaulai stipriai pažaliavę. Dirbinių nerasta.

Suardytų kapų žemėse rasti 6 pavieniai dirbiniai: didelis įmoninis kirvis, lenktas peilis, tiesus peiliukas be įkočio, dvi juostinės apyrankės siaurėjančiais galais ir profiliuotos segės lankelis. Iš radinių ir pilkapio struktūros galima spręsti, kad jis yra vėlyvesnis už anksčiau minėtus pilkapius, tačiau, remiantis profiliuotos segės lankeliu, jis galėjo būti supiltas II a. Kapas datuotas III a.

III PILKAPIS

Tik už vieno metro į vakarus nuo I pilkapio pritvaro akmenų buvo trečiojo pilkapio vainikas. Jo skersmuo vidaus pusėje – 480x485, išorinėje – 590x610 cm. Vainiką sudarė 22 akmenys (5 labai dideli, 15 didelių). Prie vainiko šiaurės rytų išorinės pusės buvo 6 didelių akmenų pritvaras-lankas, atviras šiaurinėje pusėje.

Pilkapio vakarų pusėje buvo apie 3 m tuščias (be akmenų) tarpas.

Akmenų vainiko viduryje, arčiau šiaurinio krašto, ant miškožemio pagrindo matėsi papiltas 100x80 cm dydžio iki 4 cm storio degėsių plotelis.

Pilkapio sampilui panaudotas žvyringas miškožemis. Vakarų krašte pilkapis aukštis – tik 30 cm. Tolyne į rytus palengva didėjo. Aukščiausias jo taškas buvo 55 cm virš rytinio akmenų vainiko krašto, kur jis susiliejo su I pilkapiu.

Tyrinėjimų metu pilkapyje nerasta kapų, pavienių dirbinių. Sprendžiant iš bendros pilkapių chronologijos, šis pilkapis turėjo būti supiltas II ar III a.

VII PILKAPIS

Už 20 m į vakarus buvo dar vienas pilkapis – didžiausias. Jo skersmuo – 11,5 m. Nuo pilkapio pagrindo iki aukščiausio taško – 75 cm. Viduryje buvo iškasta didelė 2x3 m skersmens ovali duobė. Jos gylis siekė iki 60 cm. Tyrimo metu paaiškėjo, kad ji buvo iki 100 cm gylio. Iš duobės ant pilkapio miškožemio viršaus išmestose žemėse buvo nemažai pavienių žmogaus kaulų. Tai rodo, kad kasant duobę suardyta keletas kapų, taip pat ir pilkapio pakraštyje.

Pilkapio akmenų vainikas nebebuvo ištisas. Tvarkingiau sudėtas rastas tik rytinis pilkapio lankas. Šiaurės vakaruose aptiktas tik vienas labai didelis akmuo, o pietvakarių krašte – tik 11 grupelėmis lanku sudėtų akmenų. Pilkapio pietryčių krašte buvo akmenų pritvaras į vidaus pusę, o rytų pusėje – nedidelis akmenų pritvaras, kuriame aptiktas kapas Nr. 9. Ant pilkapio pagrindo degėsių nepastebėta. Sampilo žemė – miškožemis ir smėlis.

KAPAS NR. 1

Surastas pilkapijo pietinėje pusėje. 20 cm gylyje aptiktos kapo galvos galo liekanos. Mirusysis guldytas galva į pietvakarius, aukštiekninkas. Iš abiejų kaukolės pusių padėta po akmenuką. Mirusiajam į kapą įdėti du įmoviniai ietigaliai, kurių vienas su briaunuota plunksna, įmovinis kirvis, skeliamasis akmuo, geležinė diržo sagtis ir antkaklė kūginiais galais. Griaučiai labai sunykę.

KAPAS NR. 2

Jis buvo šiaurinėje pilkapijo pusėje 420 cm atstumu nuo pilkapijo centro. Griaučiai visai sunykę. Mirusysis palaidotas galva į vakarus. Ties kaukole, kairėje pusėje, yra buvęs akmenukas, ant kurio buvo sudėtos įkapės: skeliamasis akmuo, lenktas peilis, geležinė sagtis ir geležinė yla.

KAPAS NR. 3

Kapas buvo už 200 cm į šiaurę nuo pilkapijo centro. Išlikęs buvo tik galvos galas. Tarp dviejų akmenų gulėjo kaukolės liekanos, orientuotos į šiaurės vakarus (50° nukrypimas nuo šiaurės pusės). Mirusiajai ant kaklo buvusi uždėta apvara iš 5 žalvarinių karolių ir 8 žalvarinių įvijėlių. Daugiau radinių nebuvo.

KAPAS NR. 4

Atidengtas šiaurės vakarų dalyje 50 cm gylyje, už 200 cm nuo pilkapijo centro. Griaučiai sunykę. Mirusiojo galva nukreipta į pietryčius. Prie kaukolės buvo vienas akmuo. Iš dirbinių rasta tik žalvarinė antkaklė kūginiais galais ir žalvarinė juostinė apyrankė siaurėjančiais galais.

KAPAS NR. 5

Surastas už 340 cm nuo pilkapijo centro į pietus. 30 cm gylyje buvo išlikusi nesuardyta kaukolė, orientuota į pietryčius, ir kairėje jos pusėje du ietigaliai profiliuotom plunksnom. Prie kaukolės akmenų nerasta.

KAPAS NR. 6

Atidengtas už 315 cm į šiaurės vakarus nuo pilkapijo centro. 80 cm gylio duobė iškasta grunte, per sampilą. Griaučiai sunykę. Mirusysis orientuotas į

šiaurės vakarus (nukrypimas į šiaurę 49°). Kaukolės buvimo vietoje rasti du, o prie kojų galo – vienas akmuo. Už viršugalvio skersai duobės gulėjo lenktas peilis, kaklo vietoje – žalvarinė antkaklė kūginiais galais, antkaklės viduje – žalvarinis statinėlinis smeigtukas, greičiausiai buvęs įsmiegtas į mirusiosios plaukus.

KAPAS NR. 7

Jis buvo už 420 cm į šiaurės rytus nuo pilkapijo centro. Mirusysis laidotas per sampilą grunte iškastoje 70 cm gylio duobėje. Duobės plotis prie dugno – 60 cm, o 30 cm aukščiau – 75 cm. Ilgis nenustatytas. Duobes užpildo žemėse virš griaučių ir aplink griaučius papilti degėsiai su stambokomis anglimis. Mirusysis guldytas aukštiekninkas, galva į šiaurės vakarus (nukrypimas nuo šiaurės 24°). Ties dubens kaulais mirusiojo palaikai kiek palenkti. Viena (nenustatyta kuri) ranka yra buvusi uždėta ant dubens, kitos rankos padėtis nenustatyta. Kojos ištiestos. Kaukolė gulėjo ant dešiniojo smilkinio. Griaučiai beveik visiškai sunykę. Prie jų akmenų nebuvo, nerasta ir dirbinių.

KAPAS NR. 8

Atkastas pilkapijo pietrytiniame pakraštyje, 60 cm gylio grunte iškastoje duobėje. Mirusysis guldytas galva į šiaurę (7° nukrypimas į rytus), aukštiekninkas. Griaučiai beveik visai supuvę, prie jų jokių radinių neaptikta.

KAPAS NR. 10

Surastas pilkapijo pietvakarių krašte, akmenų pritvaro viduje. Duobė iškasta iki miškožemio, apie 50 cm gylio. Griaučiai beveik visai sunykę. Mirusysis guldytas galva į pietryčius. Prie galvos, kairėje pusėje, gulėjo du įmoviniai ietigaliai su puvusių liekanomis pagal mirusiojo šoną. Prie griaučių akmenų nebuvo.

KAPAS NR. 9

Šis degintinis kapas atdengtas rytinio akmenų pritvaro viduryje, 60 cm gylyje. Juosvai perdegę žmogaus kaulų trupiniai ir nemaži gabaliukai, iš kurių galima atpažinti kaukolės, šonkaulių ir galūnių kaulus. Jie sumišę kartu su angliniais degėsiais, papilti tiesiog ant lygaus kapo dugno į 50x30 cm dydžio krūvelę, kuri centre buvo 5 cm aukščio. Jokių dirbinių nerasta.

UGNIAVIETĖ

Jos duobė buvo pačiame pilkapiu šiaurės rytų krašte, 70 cm gylyje. Jos dugnas išgrįstas plokščiais akmenukais, kurių dauguma iš vieno suskaldyto akmens. Duobės ilgis – 180, plotis – apie 150 cm. Ant akmenų buvo labai intensyvus degėsių sluoksnis su gausia ažuolinių anglių priemaiša, siekęs iki 10–18 cm storio. Degėsiai apipilti miškožemiu. Ugniavietėje radinių nerasta.

PAVIENIAI RADINIAI

Suardytų kapų žemėse jų surasta nemažai. Vien geležinių įmovinių kirvių aptikta šešetas. Rasta viena geležinė ovalios sagtelės pusė, greičiausiai nuo kirvio koto dirželio. Surinkti 4 įmoviniai ietigaliai, kurių du su briaunuotom ir vienas su profiliuota plunksna. Ketvirtasis ietigaliukas, lauro lapo formos – labai mažas, tik 13,3 cm ilgio. Skyrium nuo kitų rastas vienas masyvokas tiesus peilis ir vienas skeliamasis akmuo lygiais, be išraižymų šonais. Rastos dvi plonos juostinės sveikos apyrankėlės ir trečiosios, siaurėjančiais galais, pusė, kiek deformuota laiptelinė segė su vienu laipteliu ir geležinis lazdelinis smeigtukas, geriamojo rago briaunos cilindrinio apkalto fragmentas. Iš pavienių dirbinių matyti, kad pilkapyje buvo suardyti ne mažiau kaip 7 kapai. Vadinasi, pilkapyje palaidota ne mažiau kaip 16 žmonių. Pagal struktūrą, rastuosius dirbinius pilkapis datuojamas III–IV a. Tai pats vėlyviausias šio kapinyno pilkapis.

KALVA

Už 19–20 m į šiaurę nuo VII pilkapiu buvo 40x22 m dydžio ovalios formos iš rytų į vakarus nutįsusi kalva, kurios aukštis siekė apie 200 cm virš aplinkinės lygumos. Atrodo, kad Ventos vandeniui pakilus ši kalva tapdavo nedidele salele. Ji, kaip ir pilkapiai, buvo apaugusi mišku. Tyrinėjimų metu ištirta 476 kv. m jos ploto. Pasirodo, kad šioje kalvoje taip pat laidoti mirusieji.

KAPAS NR. 1

Atidengtas kalvos viršūnės rytiniame pakraštyje. Kapas jau suardytas. Savo vietose buvo tik 4 stuburo slanksteliai ir šlaunikaulis. Pagal juos nustatyta, kad mirusysis yra buvęs palaidotas galva į šiaurės rytus (20°). Tarp išmaišytų kaulų rastas tik kiek sulenktas, nulaužta viršūne tiesus geležinis peilis.

KAPAS NR. 2

Buvo kalvos rytiniame šlaite. Griaučiai sunykę. Pasisekė atkasti 49 cm gylio duobės dugną. Ten rasta tik sunykusių kaulų pėdsakų, geležinis tiesus peilis.

KAPAS NR. 3

Atkastas maždaug už 100 cm į šiaurę nuo kapo Nr. 2. Mirusysis laidotas 30 cm gylio duobėje aukštiekninkas, galva į pietus (5° nukrypimas į rytus). Mirusysis yra buvęs paguldytas į karstą, kojų kaulai per kelius palinkę. Iš subirusių po blauzdikauliais pėdos kaulų ir dešinėsios blauzdos kaulų išlinkimo galima spėti, kad karstas buvo per trumpas, išskaptuotas nuožulniai į galą, į kurį buvo įspraustos mirusiojo kojos. Akmenų prie griaučių nebuvo. Prie dešiniojo blauzdikaulio gulėjo geležinis įmovinis kirvis su ažuolinio koto liekanomis įmovos viduje. Dešinėje kaukolės pusėje horizontaliai gulėjo įmovinis ietigalis su rombine plunksna ir masyvus tiesus peilis. Krūtinės srityje, kuri buvo perkasta, buvo žalvarinė spirale susukta viela (neatpažinto dirbinio detalė).

KAPAS NR. 4

Šis kapas aptiktas 75 cm gylyje tarp kapų Nr. 1 ir Nr. 2. Kapo galvūgalis buvo suardytas kasant duobę kapui Nr. 5. Kaulai neišbarstyti, o kartu su dirbiniais sudėti krūvelėn ant dubens kaulų. Mirusysis paguldytas aukštiekninkas, galva į pietvakarius (42° nukrypimas nuo pietų). Ties pėdų kaulais iš abiejų pusių padėta po akmenuką. Mirusiajam ant kelių gulėjo įmovinis kirvis su ažuolo koto liekanomis įmovoje. Tarp suverstų krūvelėn kaulų rastas įmovinis ietigalis, peilis, žalvarinė antkaklė kūginiais galais ir keturkampė žalvarinė diržo sagtis su aplenktu skardos apkalu. Duobės šiaurės vakarų šone buvo 5 vidutinio dydžio akmenys. Šeštasis akmuo buvo padėtas duobės kojūgaly.

Iš akmenų dėjimo tradicijos, įkapių ir to fakto, kad jis buvo perkastas vėliau laidojant mirusįjį, galima teigti, kad šis kapas yra iš IV a.

KAPAS NR. 5

Kapas 75 cm gylio. Mirusysis guldytas aukštiekninkas, galva į vakarus (23° nukrypimas į pietus). Ant kairės blauzdos buvo įmovinis kirvis su medžio koto liekanomis įmovoje. Ašmenų nusklembimas, kirvio padėtis rodo, kad jo kotas nukreiptas

pėdų link. Kirvis su kotu šioje padėtyje gulėdamas negalėjo įtilpti – kotas turėjo būti nulaužtu galu. Šalia kirvio gulėjo skeliamasis akmuo.

KAPAS NR. 6

Buvo kalvos šiaurės rytų šlaito krašte. Duobė 40 cm gylio, galva nukreipta į šiaurės vakarus (48° nukrypimas nuo šiaurės). Mirusysis į duobę guldytas be karsto, kniūbsčias, kairė ranka ištiesta pagal šoną su nežymiai palenktais pirštais. Dešinė ranka sulenkta stačiu kampu po pilvu. Dubens kaulai beveik tiesūs, o abi kojos sulenktos į kairę pusę 130° kampu. Mirusiajam ant abiejų rankų buvo užmauta po geležinę juostinę apyrankę gaubtu paviršiumi.

KAPAS NR. 7

Jo duobė – 80 cm gylio, 60 cm pločio, kalvos rytiniame šlaite. Griaučiai buvo beveik visai sunykę. Mirusiojo galva nukreipta tiesiog į šiaurės vakarus (45°), jis guldytas aukštiekninkas. Rankų ir kojų padėtis nenustatyta. Duobės dugne, kojų gale, buvo nedidelis kiekis anglių. Virš viršugalvio gulėjo gintaro karolis, šalia kairiojo smilkinio – smiltaininis verpstukas, krūtinės srityje – dvi žalvarinės įvijos, du geležiniai lazdeliniai smeigtukai ir sunykusi geležinė yla.

KAPAS NR. 8

Jis buvo piečiau nuo kapo Nr. 7. Griaučiai suardyti, tarp jų gulėjo įmovinis briaunuotas ietigalis. Daugiau radinių neaptikta.

KAPAS NR. 9

Kapas taip pat suardytas. Iš dirbinių matėsi, kad čia palaidotas vyras. Aptiktas geležinis pentinas, tiesus peilis, geležinis smeigtuko galas, geležinio ietigalio įmovos dalis ir peiliuko siaurais ašmenimis fragmentas.

KAPAS NR. 10

Buvo šiauriniame kalvos šlaite, 60 cm gylio. Mirusiojos galva nukreipta į pietus (28° nukrypimas į vakarus), kairė ranka nežymiai palenkta, plaštaka uždėta ant dubens, dešinė sulenkta smailiu kampu, kojos tiesios. Prie griaučių – smiltaininis verpstukas, žalvarinis žiedelis iš pusapvalės vielos suremtais galais.

KAPAS NR. 11

Atkastas už 30–50 cm į vakarus nuo kapo Nr. 10. Duobės gylis – 60 cm. Mirusysis paguldytas aukštiekninkas, galva į pietvakarius (33° nukrypimas nuo pietų). Kaukolė pasvirusi ant dešiniojo smilkinio, dešinė ranka sulenkta smailiu, o kairė – stačiu kampu, kojos ištiestos. Griaučių ilgis – 196 cm. Prie kairiojo raktikaulio buvo padėtas geležinis peilis, ant krūtinės prie pat kaklo rasta geležinė grandelė, ant kairės rankos – žalvarinė juostinė apyrankė, prie kairiojo dubens kaulo – du trumpi geležiniai dalgiai, buvę be dalgiakočių, prie dešiniojo dubens kaulo – trumpas įmovinis kirvis su medžio koto liekanomis įmovoje. Pagal kirvio padėtį kotas turėjo eiti palei šoną, galvos kryptimi. Prie dešinės kojos, išorinėje pusėje, vienas šalia kito gulėjo du įmoviniai ietigaliai su ietkočių puvėsiais įmovose.

KAPAS NR. 12

Kapas 60 cm gylio, šalia kapo Nr. 11 vakarinio krašto. Mirusysis guldytas aukštiekninkas, galva į pietvakarius (22° nukrypimas nuo pietų). Griaučiai stipriai apirę, 172 cm ilgio. Rankų plaštakos yra buvusios sudėtos po smakru, kojos ištiestos. Prie kairiojo peties – įmovinis kirvis su koto puvėsiais įmovoje. Kirvakotis turėjo gulėti ant krūtinės kairiosios pusės. Prie dešinėsios rankos žastikaulio išorinės pusės – ašmenimis žemyn atremtas dalgis. Kad įtilptų į karstą, dalgis kiek sulenktas. Prie dalgio įtvaros medžio puvėsių nepastebėta. Prie kojų iš dešinės pusės gulėjo du įmoviniai ietigaliai. Po kaukole skersai karsto – geležinis peilis, prie dešiniojo raktikaulio – žalvarinis įvijinis žiedas.

KAPAS NR. 13

Šis kapas buvo į vakarus visai prie pat kapo Nr. 12. Mirusysis palaidotas 70 cm gylio duobėje, iškastoje kalvelės šiauriniame šlaite netoli perėjimo į lygumą. Orientuotas galva į pietus (3° nukrypimas į vakarus). Griaučių ilgis – 169 cm. Mirusysis buvo paguldytas aukštiekninkas. Kaukolė pasvirusi ant kairiojo smilkinio, dešinės rankos plaštaka uždėta ant dešiniojo raktikaulio, kairės rankos padėtis liko neaiški, nes kaulai visai sunykę. Kojos ištiestos. Galvos gale už 20 cm nuo viršugalvio abiejose pusėse gulėjo po vidutinio dydžio akmenuką. Tai rodo, kad karsto galas už galvos dar tęsėsi mažiausiai 20–25 cm. Kojų

gale iš abiejų pusių ties pėdos kaulais gulėjo po nedidelį akmenuką. Ant dešinės rankos buvo užmauta juostinė apyrankė gaubtu paviršiumi, ant krūtinės – žalvarinė laiptelinė segė. Prie dešinės alkūnės horizontaliai gulėjo „skeliamasis“ akmuo, šalia jo – geležinė yla. Šalia kairiojo šlaunikaulio vidaus pusėje – geležinė diržo sagtis. Matyt, diržas buvo laisvai užmestas ant kojų.

Šalia karsto, prie akmenuko, esančio ties dešiniąją pėda, buvo sudėtos kitos įkapės: trumpas masyvus peilis trikampiais ašmenimis, su kiek atloštu į viršų įkočiu, didelis įmovinis kirvis su medinio koto liekanomis viduje, du įmoviniai ietigaliai ir geležinė įmovinė vedega su medinio koto liekanomis įmovoje. Visi įrankiai yra buvę su kotais, gulėjusiais pagal karstą.

Iš įkapių matyti, kad čia buvo palaidotas amatininkas, vertęsis skaptavimu.

KAPAS NR. 14

Atidengtas pietinio šlaito pradžioje 80 cm gylyje. Mirusysis buvo paguldytas galva į vakarus (96° nukrypimas nuo šiaurės), aukštiekninkas. Griaučių ilgis – 161 cm. Abiejų rankų plaštakos uždėtos ant dubens, kojos tiesios, kiek praskėstos, tarp pėdų kaulų buvo 25 cm tarpas. Jokių dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 15

Kapas kalvos viršuje, 78 cm gylio. Griaučiai sunykę. Pietryčių gale, prie mirusiojo kojų, buvo krūvelėn sudėti du ietigaliai su briaunuotomis rombinėmis plunksnomis (viena – didesnė, kita – mažesnė), tiesus masyvus peilis.

KAPAS NR. 16

Mirusioji buvo palaidota vos 30 cm gylyje, pietiniame kalvos šlaite. Griaučiai, nors ir sunykę, bet iš dirbinių matyti, kad jos galva buvo orientuota į šiaurės vakarus. Palaikų padėtis nenustatyta. Kape surasta žalvarinė antkaklė kūginiais galais ir juostinė trikampio skerspjuvio apyrankė.

KAPAS NR. 17

Surastas visai šalia kapo Nr. 16. Jis buvo 40 cm gylyje. Palaikai gulėjo galva į pietryčius (30° nukrypimas nuo pietų pusės). Griaučiai sunykę. Kojų gale buvęs padėtas vienas akmenukas, o ant jo – įmovinis rombinis ietigalis.

KAPAS NR. 18

Jis buvo kalvos viršuje, 80 cm gylio duobėje. Čia buvo palaidotas vaikas. Griaučiai sunykę. Pagal nežymius jų pėdsakus nustatyta, kad palaikai buvo orientuoti galva į šiaurę. Kape jokių dirbinių nerasta.

KAPAS NR. 19

Kapas buvo pačiame pietiniame kalvos šlaito krašte, nenustatyto gylio duobėje, nes kapas visai suardytas. Sumaišytų kaulų krūvelėje ant piršto kauliuko rastas žalvarinis įvijinis žiedas.

KAPAS NR. 20

Jis buvo į rytus, šalia kapo Nr. 19. Gylis – 92 cm. Kasant šią duobę buvo suardytas kapas Nr. 19. Mirusiojo galva buvo nukreipta į pietvakarius (26° nukrypimas nuo vakarų) palaidotas vyras. Griaučiai gulėjo aukštiekninki, nežymiai pakrypę ant dešiniojo šono, kaukolė – ant dešiniojo smilkinio, dešinė ranka sulenкта smailiu, kairė – buku kampu. Kairė koja tiesi, o dešinė per kelį sulenкта stačiu kampu, keliu į viršų ir kiek į išorę. Karsto pėdsakų nepastebėta. Prie griaučių, šalia pakaušio, rastas mažytis įmovinis ietigaliukas su puvėsiais įmotos viduje. Prie dešinėsios šlaunies gulėjo tiesus peilis, titnago gabaliukas.

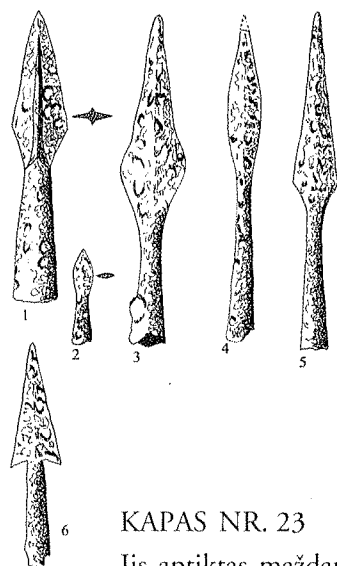
KAPAS NR. 21

Šis kapas buvo šiauriniame kalvos šlaite į pietus nuo kapų Nr. 10 ir 11. Ties ta vieta žemėnėjo suleistų stambių akmenų lankas. Prie jų buvo padarytas išorinėje pusėje iš vidutinių akmenų pritvaras, kai kur dedant vienus akmenis ant kitų dviem eilėmis. Pritvaro vidaus erdvė 170 cm ilgio ir 80 cm pločio.

Tiriant žemes, esančias pritvaro viduje, tame pačiame gylyje kaip ir akmenų apačia, pastebėta visai sunykusių kaulų liekanų. Iš jų padėties galima atsekti, kad mirusysis guldytas galva į vakarų pusę. Kape jokių radinių neaptikta.

KAPAS NR. 22

Atidengtas vakariniame kalvos gale, 30 cm gylio duobėje. Griaučiai sunykę, išlikę tik dirbiniai, geležinis nuokamiene galvute smeigtukas, įvijinis žiedas.

Zastaučių kapinyno kasinėjimų radiniai. Ietigaliai:
1 – iš VII pilkpio kapo Nr. 3; 2 – iš VII pilkpio kapo
Nr. 10; 3 – iš VII pilkpio kapo Nr. 5; 4 – iš kalvos kapo
Nr. 12; 5 – iš kalvos kapo Nr. 3; 6 – pavienis radinys
iš kalvos

KAPAS NR. 23

Jis aptiktas maždaug kalvos centre, jau suardytas. Pagal išlikusius nepajudintus stuburo slankstelius galima atsekti, kad mirusysis buvo guldytas galva į šiaurės pusę. Jokių radinių nerasta.

KAPAS NR. 24

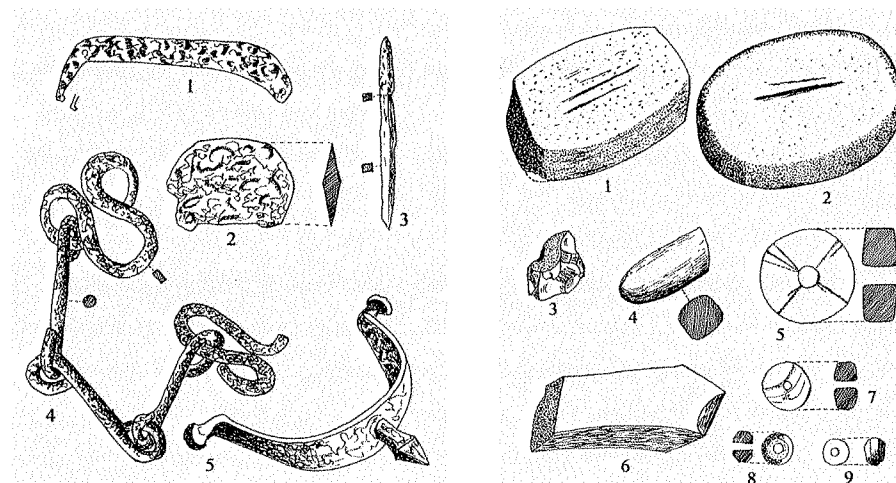
Jis kalvos vakariniame šlaite, suardytas. 35 cm gylio duobėje tarp kaulų rasta žalvarinė juostinė apyrankė ir grandinėlės fragmentas.

KAPAS NR. 25

Atidengtas kalvos vakaruose, 65 cm gylio duobėje. Griaučiai iš dalies apar-dyti. Mirusiojo palaikai orientuoti galva į šiaurės vakarus (60° nukrypimas nuo šiaurės pusės). Tarp sumaišytų kaulų galvos gale rastas geležinis tiesus siaurais ašmenimis peilis.

KAPAS NR. 26

Jis atkastas šiaurės vakarų šlaite, 70 cm gylyje. Čia buvo palaidotas vaikas, orientuotas galva į šiaurę su nežymiu (7–10°) nukrypimu į rytų pusę. Mirusysis guldytas aukštiekninkas, kojos ištiestos, abi rankos sulenktos ir plaštakos užmautos ant krūtinės. Ant dešinėsios rankos riešo buvo uždėtas įvijinės apyrankės fragmentas – viena įvija, o ant kairiosios – iš pusapvalės vielos susukta įvijinė apyrankėlė. Ant kairiojo peties gulėjo geležinis lazdelinis smeigtukas.

Kairėje: Zastaučių kapinyno kasinėjimų radiniai: 1 – dalgis iš kalvos kapo Nr. 11; 2 – geležinis grandiklis iš IV pilkpio; 3 – yla iš VII pilkpio kapo Nr. 2; 4 – žąslai iš kalvos; 5 – pentinas iš kalvos kapo Nr. 9. Dešinėje: Zastaučių kapinyno kasinėjimų radiniai. Skeliamieji akmenys: 1 – pavienis iš kalvos; 2 – iš VII pilkpio kapo Nr. 2; 3 – titnago gabaliukas iš kalvos kapo Nr. 20; 4 – šlifuto galąstuvėlio galas, pavienis radinys iš kalvos; 5 – smiltaininis verpstukas iš kalvos kapo Nr. 10; 6 – smiltaininis galąstuvus iš kalvos; 7 – gintaro karoliai iš kalvos kapo Nr. 7; 8, 9 – pavieniai radiniai (gintaro karoliai) iš kalvos

KAPAS NR. 27

Buvo šalia kapo Nr. 26, už 50 cm į pietvakarius, 85 cm gylio duobėje. Griaučiai sunykę. Ant duobės dugno rastas smiltaininis verpstukas ir nenustatytos paskirties geležinė juostelė.

AKMENŲ LANKAS

Kalvos šiauriniame šlaite nuo papėdės beveik iki viršūnės buvo žemėje sudėtas iš didelių akmenų ne visai taisyklingos formos lankas. Jis nuo kalvos atskyrė kapus Nr. 10, 11, 12 ir 13, kuriuose žmonės buvo sulaidoti vienas šalia kito beveik vienoda kryptimi. Lanko juostoje iš viso buvo 37 akmenys. Kai kurie jų siekė iki 100 cm skersmens. Atrodo, kad jie visi buvo suleisti iki tuometinio žemės paviršiaus į žemę. Akmenų lanko paskirtis kol kas neaiški.

1975 m. birželio 16–19 dienomis buvo baigtas tirti likęs pats vakarinis kalvos galas. Mažeikių miesto mokiniai, vadovaujami Mažeikių kraštotyros muziejaus vedėjos A. Cholodinskienės, ištyrė 264 kv. m plotą. Tyrinėjimų metu buvo atidengti dar 3 kapai.

KAPAS NR. 28

Jis buvo 60 cm gylio, palaikai paguldyti galva į vakarus su nežymiu nukrypimu šiaurėn. Griaučiai buvo stipriai apardyti, išlikę nejudinti tik kojų kaulai. Prie griaučių jokių radinių neaptikta.

KAPAS NR. 29

Jis buvo taip pat suardytas. Nepajudinti tik kairėje griaučių pusėje buvę 4 akmenukai ir kai kurie kaulai. Iš jų matyti, kad mirusysis yra buvęs palaidotas 70 cm gylio duobėje galva į šiaurės vakarus. Radinių nerasta.

KAPAS NR. 30

Kapas buvo 50 cm gylio. Mirusysis vyras buvo paguldytas aukštiekninkas, galva į vakarus. Dešinė ranka sulenkta stačiu kampu, kairė – smailiu, jos plaštaka – beveik po kaklu, kojos tiesios. Prie griaučių – įmovinis kirvis ir peilis.

Tiriant kalvą beveik visur aptiktas iki 80 cm storio maišytos žemės sluoksnis, kuriame rasta pavienių kaulų bei dirbinių. Jų surinkti 76 vienetai. Tai rodo, kad kalvoje buvo nemažai nenustatytų suardytų kapų. Kuriam tikslui ir kada atlikti tie perkasinėjimai, nebuvo išaiškinta.

Padarėme išvadą, kad kalvoje laidoti mirusieji IV–V a., po to, kai nebebuvo laidojama VII pilkapyje. Anksčiau laidota rytiniame kalvos pakraštyje, vėliau – centre ir vakarinėje kalvos dalyje.

DIRBINIAI

Įmovinių kirvių surasta 19 vienetų. Pagal pilkapių chronologiją 2 kirviai datuojami I–II a., 6 kirviai – III–IV a. ir 11 kirvių – IV–V a. Nors kirviai skirtingų laikotarpių, tačiau šiame kapinyne jų kaitos pagal formą nustatyti negalima. Pvz., vienas I–II a. kirvis yra 14,7 cm ilgio, o kitas – 27 cm. Nevienodo ilgio yra ir IV–V a. kirviai. Kirvis iš kalvos kapo Nr. 11 yra 14,5 cm, o iš kalvos kapo Nr. 13 – 24,6 cm ilgio. Kalvoje atskirai rastas 26,2 cm ilgio kirvis. Jo ašmenų plotis taip pat nevienodas. I–II a. kirvių – nuo 3,2 iki 5,7 cm, III–IV a. – nuo 5 iki 5,9 cm (dominuoja 5,5 cm), o IV–V a. – nuo 4,9 iki 5,5 cm (dominuoja 5,2 cm). Amžiams bėgant kirvių forma mažai keitėsi. Nuo pirmųjų jų amžių iki IV a. kirvių korpusas buvo tiesus. Tik tarp IV–V a. kirvių rasti 5

kirviai su nežymiu palenkimu ties įmovos ir ašmenų jungtimi. Du kirviai (priskirtini tam pačiam amžiui) yra su paplatintais į abi puses ašmenimis.

V pilkapiro kape Nr. 2 rastas vienintelis pentinis siauraašmenis kirvis, kurio ilgis 20 cm., o ašmenų plotis – 4,6 cm. Pentis apvali. Kirvis pagal kitas pilkapiro įkapes datuojamas II a.

15-os kirvių įmovose buvo išlikę kirvakočių medienos liekanų. 8 kirvių įmovose aiškiai matėsi ąžuolo mediena. Kirvakočiams buvo naudojami nestori ąžuolai su koncentriškomis rievėmis. Medžio šerdis būdavo pačiame koto centre.

Kiek sunkiau pasakyti, kokio ilgio buvo kirvakočiai. Tik V pilkapiro kape Nr. 2 rastojo pentinio kirvio koto ilgį buvo galima nustatyti – 52–56 cm. Sprendžiant iš kirvių padėties ir atstumų, kur galėjo tilpti kirvakočiai, galima teigti, kad ir įmovinių kirvių kotai buvo panašaus ilgio.

Maudžiorų kapinyne (Kelmės r.) tyrinėjant V ir VII a. kapus prie spėjamo kirvakočių galo dešimtyje vietų surastos nedidelės ovalinės geležinės sagtelės nuo dirželių, kurie buvo pritvirtinti prie kirvakočių. Matyt, naudodami kirvį žmonės dirželį užsimaudavo ant riešo, kad kirvį rankose tvirčiau laikytų. Analogiškos dvi geležinės sagtelės rastos ir Zastaučiuose. Viena jų buvo VII pilkapiro suardyto kapo žemėse, antroji – kalvoje, kur turėjo būti V a. suardyti kapai.

Vienintelė geležinė įmovinė vedega rasta kalvos kape Nr. 13. Jos ilgis – 17,2 cm, ašmenų plotis – 3,7 cm. Kalant vedegą, tiesūs ašmenys kiek palenkti į priekį. Vedegos įmovos viduje buvo ąžuolinio koto puvesiai. Vedega pagal kitas įkapes ir kapo vietą datuojama IV–V a. Tai retas eksponatas mūsų archeologijoje. Iki šiol jos žinomos tik iš Kurmaičių, Akmenių pilkapių ir Juodsodės.

Du dalgiai rasti kalvos kape Nr. 11, trečiasis – kape Nr. 12 ir du atskirai. Tai dar trumpi, 28–34 cm ilgio įrankiai. Kape Nr. 11 buvusieji dalgiai yra nevienodi. Vienas jų plonais, išdilusiais 2,1–2,0 cm pločio ašmenimis. Abu jie į kapą buvo sudėti šalia dubens kaulų vienas prie kito be dalgiakočių. Trečiasis dalgis kape Nr. 12 yra buvęs prišlietas prie karsto šono viršūne žemyn. Ar jis buvo su dalgiakočiu, ar be jo, pasakyti negalima. Minėti dalgiai datuojami IV–V a. ir niekuo nesiskiria nuo kitų Vakarų Lietuvos kapinynuose rastųjų.

Kapinyne surasti 27 peiliai. Jie nevienodos formos ir skiriasi laikotarpiu. Tikrai pilkapiuose rasti 5 lenkti peiliai: V pilkapiro kape Nr. 1, VII pilkapiro kapuose Nr. 2 ir 6, pavieniai iš I ir II pilkapių. Visi jie buvo apie 20 cm ilgio,

2,1–2,9 cm pločio ašmenimis. Datuoti jie II–IV a. Šio tipo peiliai laikomi grynai vietinio darbo įrankiais, kurių paskirtis nėra aiški.

Unikalus peilis rastas kalvos kape Nr. 13. Jis gulėjo šalia vedegos. Peilis trumpas, tik 13,5 cm ilgio, ašmenys – 9 cm ilgio, trikampio formos, plačiausioje vietoje siekia iki 3,4 cm pločio. 4,8 cm ilgio įkotis ne lygiagretus su ašmenimis arba nulenkta į ašmenų pusę, o priešingai – jis atloštas į nugarėlės pusę. Atrodo, kad tai specialus įrankis, pritaikytas drožti iškapotoms vedegos atplaišoms. Kol kas tai vienintelis toks įrankis, žinomas Lietuvos archeologinėje literatūroje. Datuojamas jisai IV–V a.

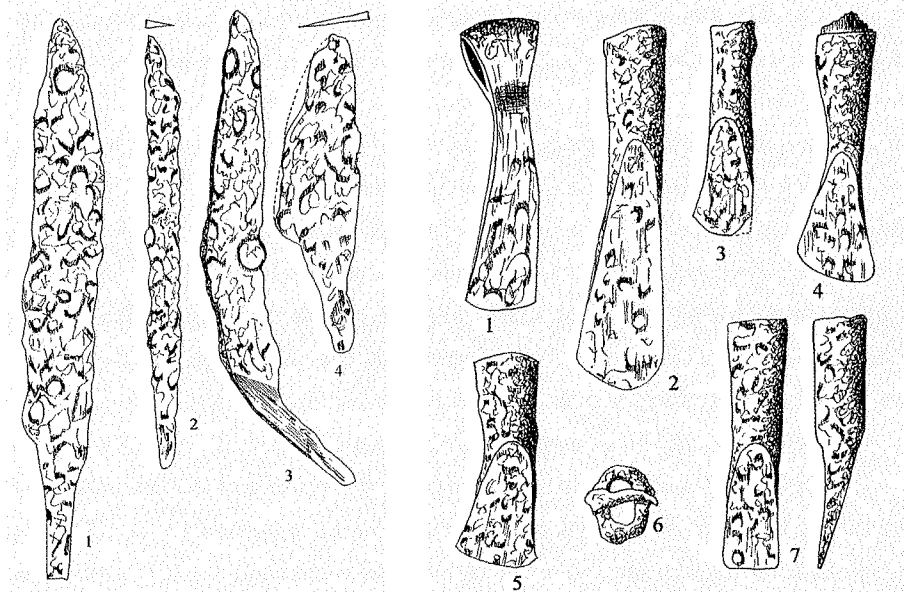
Labiausiai paplitę buvo vidutinio ilgio (16–28 cm) peiliai tiesia nugarėle, kurių ašmenų plotis svyruoja nuo 1 iki 3 cm. Tokie peiliai rasti kalvos kapuose Nr. 1, 2, 3, 4, 9, 11, 12, 15, 20, 25, 30. Kalvoje pavieniai peiliai iškasti net 7, VII ir I pilkapiuose – po vieną, irgi pavieniai. Jų ašmenys tiesūs ir suartėję su nugarėle, viršūnė smailiu kampu arba galūnėje išlinkdami lanku. Chronologinio skirtumo tarp vieno ir kito varianto šiame kapinyne negalima nustatyti.

IV pilkapyje atsitiktinai rastas geležinis gramdukas. Tai geležinis dirbinys, padarytas lyg ir iš ietigalio plunksnos fragmento. Jo ilgis – 4,6, o plotis – 3,4 cm. Viena plunksnos puse buvo dirbama, o kita, atrodo, yra buvusi įverta į kotelio praskilą. Pagal pilkapį jisai datuojamas II a. Archeologinėje literatūroje šis įrankis iki šiol neminėtas.

Tyrinėjimų metu surasta 11 ylių. Tai būdinga moters kapo įkapė, randama ir pilkapiuose, ir kalvos kapuose (II pilkapio kapai Nr. 2, 4, kalvos kapai Nr. 7, 9 ir kt.). Tačiau šiame kapinyne po ylą rasta ir dviejuose vyrų kapuose (VII pilkapio kape Nr. 2 ir kalvos kape Nr. 13). Abi ylos buvo padėtos šalia skeliamųjų akmenų. Tiek vyrų, tiek moterų kapuose rastosios ylos vienodos.

Kita moters įkapė – verpstukas. Jų surasta 6 vienetai (kalvos kapuose Nr. 7, 10, 27 ir 3 pavieniai). 5 verpstukai yra iš smilatinio, 4,1–4,8 cm skersmens, 1–1,9 cm storio. Jų šonai lygūs, be ornamentų, išskyrus kape Nr. 10 rastąjį, kurio viename šone yra įrėžti spinduliais einantys 9 grioveliai, suskirstyti po 2–3 į 4 grupes, sudarančias kryžius. Vienas verpstukas – iš gintaro. Jis 3,7 cm skersmens, 2,3 cm storio, gražiai nušlifuotas, vienodo skersmens skylute.

Kalvos kape Nr. 20 prie dubens kaulų rastas apskaldytas titnago gabaliukas. Kape skiltuvo nerasta, bet neabejotina, kad titnagas nešiotas ugniai įskelti.

Zastaučių kapinyno kasinėjimų radiniai: Kairėje – peiliai: 1 – surasti kalvos kape Nr. 3; 2 – kalvos kape Nr. 25; 3 – VII pilkapio kape Nr. 2; 4 – kalvos kape Nr. 13. Dešinėje – kirviai: 1 – iš V pilkapio kape Nr. 2; 2 – iš VII pilkapio kape Nr. 1; 3 – iš II pilkapio kape Nr. 1; 4 – iš kalvos kape Nr. 3; 5 – iš kalvos kape Nr. 11; 6 – kirvakočio diržo sagtelė; 7 – vedega iš kalvos kape Nr. 13

Atskirą dirbinių grupę sudaro vadinamieji skeliamieji akmenys, kurių surasti 7. Savo forma jie nėra vienodi. Dauguma jų ovalios formos (iš VII pilkapio kapų Nr. 1, 2 ir kalvos kape Nr. 13 bei pavienis iš kalvos). Kiti yra keturkampiai suapvalintais kampais (iš kalvos kape Nr. 5 ir vienas pavienis). Jie padaryti iš smulkiagrūdžio raudono nuosėdinio akmens. Net 3 ovalieji yra iš kvarcito ir tik 1 iš raudono nuosėdinio akmens. Tiek vieni, tiek antri yra labai gražiai, net iki blizgesio nušlifuoti. Vienoje arba abiejose jų plokšumose yra įrėžti grioveliai. Įbrėžta negiliai, lyg yla. Tai iš dalies patvirtina ir dviejuose kapuose kartu su skeliamaisiais akmenimis rastos ylos.

Dar vienas raudono nuosėdinio akmens dirbinys atsitiktinai rastas VII pilkapyje. Jisai trapecijos formos. Kruopščiai nušlifuoti 4 šonai, galai palikti nešlifuoti su ryškiais nuskėlimo plokštumomis. Jokių įbrėžimų šonuose nėra.

Skeliamųjų akmenų Lietuvoje nėra gausu, nors jų randama pilkapiuose, piliakalniuose, gyvenvietėse. Latvijoje jie labiau paplitę. Sutinkami nuo II a. iki VIII a. Zastaučių kapinyne jų rasta III–IV a. kapuose ir sunaikintų kapų vietose.

Kalvoje, IV–V a. datuojamoje laidojimo teritorijoje, rastas jotninio smiltainio galąstuvėlio plonasis galas. Tai irgi retokas dirbinys mūsų archeologijos istorijoje. Antrasis galąstuvys yra padarytas iš smiltainio su ryškiais galandimo žymėmis. Jisai pagal kapo vietą taip pat datuotinas IV–V a.

V pilkapiro velėnoje rastas lyg ritės profiliu atskeltas granito gabalas. Tai galėtų būti tinklo pasvaras. Jį ant pilkapiro galėjo palikti žvejai ir vėliau.

Tyrinėjant surasta 30 įmovinių ietigalių (I pilkapiro kape Nr. 1, VII pilkapiro kapuose Nr. 1, 3, 5, 10 ir kalvos kapuose Nr. 3, 4, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 17, 20). Pabrėžtina tai, kad 7-uose kapuose buvo po 2 ietigalius, o 9-uose – po 1 (VII pilkapiro kapuose Nr. 3, 6, kalvos – Nr. 1, 3, 4, 8, 9, 17, 20). Kaip matyti, iki III a. ietigalių į kapą šioje kapavietėje nedėta.

Labiausiai paplitę buvo įmoviniai ietigaliai su karklo lapo formos plunksna. Jų surasta net 12 vienetų. Ietigalių ilgis nevienodas – nuo 8,2, iki 30,5 cm. Chronologiniu aspektu jų vienodai rasta tiek III, tiek IV ir V a. kapuose. Ypač būdingi III–IV a. kapams buvo įmoviniai ietigaliai su briaunuota plunksna. 4 tokie ietigaliai rasti VII pilkapyje ir 3 – kalvos ankstyvesniojo laidojimo plote (kapuose Nr. 4, 8, 15). Dažniausiai jie šiame kapinyne buvo 21–23 cm ilgio, tačiau vienas ietigalis iš kalvos kapo Nr. 15 buvo 32,3 cm ilgio. Toks pat ilgas briaunuotas ietigalis rastas Maudžiorų kapinyne ir yra datuotas IV–V a. riba. Tik viename VII pilkapyje rasti 4 įmoviniai ietigaliai su profiliuota plunksna (2 kape Nr. 5 ir 2 pavieniai). Kalvoje profiliuotų ietigalių nerasta, bet čia rasti 6 įmoviniai ietigaliai su rombine plunksna (kapuose Nr. 3, 13, 17, 20 ir 2 pavieniai). Kalvoje buvo rastas vienas įmovinis ietigalis su užbarzdomis. Jo ilgis – 18,5 cm. Tokių ietigalių, nors ir retai, bet vis dėlto randama IV–V a. kapuose. Jie paplitę visoje Lietuvoje ir Latvijoje.

Kalvos kape Nr. 9 prie griaučių rasta viena ietigalio įmova su koto liekanomis viduje. Ietigalio plunksnos kape visai nebuvo.

Iš kario aprangos detalių minėtini du geležiniai pentinai, kurių vienas rastas kalvos kape Nr. 9 kartu su ietigalio įmova, o kitas – atsitiktinai toje pačioje kalvoje. Pentinai turi keturkampio skerspjūvio kiek profiliuotą spyglį, įtvirtintą į geležinę juostelę siaurėjančiais galais. Juostelė baigiasi spurgeliais atlenktuose galuose. Tai ankstyvųjų pentinų tipas, sutinkamas IV–V a.

Kartu su pentiniais vakarinėje kalvos dalyje aptikti ir žąslai. Surinkti trys

pavieniai egzemplioriai ir vienas laužtukas. Vieni jų yra dvinariai su grandelėmis, kiti – trinariai su išraitytomis geležinėmis grandelių vietoje, o treči – penkianariai su laužtukais ir mažomis grandelėmis.

Nemažą radinių dalį sudaro papuošalai. Kapinyne rasti du įvijiniai antsmilkiniai. Vienas jų buvo II pilkapiro kape Nr. 2 prie kaukolės, o antrasis rastas kalvos velėnoje. II pilkapis pagal visą medžiagą yra ankstyviausias, datuotinas II a., todėl ir šitas antsmilkinis, susuktas iš apvalaus skerspjūvio vielos į 4 nepilnas vijas, yra skirtinas tam pačiam laikui. Greičiausiai iš to paties pilkapiro suardyto kapo yra ir antrasis antsmilkinis iš 3 nepilnų įvijų. Suardęs kapą žmogus galėjo jį atsitiktinai pamesti kalvoje. Įvijiniai antsmilkiniai randami beveik visoje Lietuvos teritorijoje. Artimiausia jų radimvietė – Kurmaičiai (Kretingos r.). Kitų galvos papuošalų kapinyne nerasta.

Iš kaklo papuošalų dominuoja antkaklės, kurių rasta 11 vienetų. Tarp jų yra viena antkaklė buoželiniais galais, rasta V pilkapiro kape Nr. 3. Antkaklė nedidelė, 10,5x9 cm skersmens, padaryta iš 3–4 mm skersmens vielos, kurios galai atlenkti, su buoželėmis. Tai II–III a. dirbinys. Panašaus storio antkaklės lankelis, abiem nulaužtais galais, rastas VI pilkapyje. Antkaklių trimitiniais galais rasti 3 vienetai (II pilkapiro kapuose Nr. 6 ir 10, VI pilkapiro kape Nr. 4). Jų lankeliai apvalaus skerspjūvio, ornamentuoti tik prie galų skersinių griovelinių grupėmis. II pilkapiro kape Nr. 6 rastoji dar ir su sieteliniu griovelinių ornamentu ploteliu. Šios antkaklės taip pat datuojamos II–III a.

6 antkaklės yra kūginiais galais. 4-ių iš rastųjų pilkapiuose (I pilkapiro kape Nr. 1, VII pilkapiro kapuose Nr. 1, 4, 6) galai ornamentuoti per viršų perkryžiuotomis griovelinių poromis, o dvi rastos kalvoje (kapuose Nr. 4 ir 10), kūgeliai papuošti koncentriniais grioveliais. Visų antkaklių lankelių šonai yra kiek pastorinti ir ornamentuoti tik iš priekinės pusės skersinių griovelinių grupėmis, „sieteliu“ arba įžambių griovelinių grupėmis. Šios antkaklės yra jau kiek vėlyvesnės. Pilkapiuose rastosios datuojamos III–IV, o kalvoje – IV–V a.

Kapinyne rasta žalvarinių įvijėlių. Kapuose jų rasta po nedaug: II pilkapiro kape Nr. 4 buvo 4 įvijos, kalvos kape Nr. 7 – 2 įvijos, VII pilkapiro kape Nr. 3–8 įvijos, ir tarp jų – 5 žalvariniai karoliukai, sudarę pilną kaklo apvarą.

Tik kalvoje, t. y. IV–V a. laidojimo vietoje, surasti 3 gintaro karoliai. Vienas iš jų buvo kape Nr. 7, o kiti rasti atsitiktinai. Visi karoliai yra cilindro

nusklembtais kraštais formos. Turbūt tik apie IV a. jie pradėjo plisti į rytus nuo Baltijos jūros, nes pilkapiuose jų dar nebuvo.

Smeigtukai rasti trijų tipų: lazdeliniai, statinėlinėmis ir nuokamienėmis galvutėmis. Lazdelinių geležinių smeigtukų buvo daugiau kalvoje – ten jų rasti 6 vienetai (kape Nr. 7 – du, kape Nr. 26 – vienas, kiti – pavieniai). Pilkapiuose rastas tik vienas smeigtukas (VII pilkapis). Iš šio kapinyno turime tik du žalvarinius statinėlinius smeigtukus, kurių vienas pavienis, rastas VI pilkapyje, o kitas – VII pilkapio kape Nr. 6. Tikrai kalvoje rasti 3 geležiniai nuokamieniai smeigtukai (kape Nr. 22 ir du pavieniai). Vieno iš jų kaklelis ornamentuotas 7-iais aplink einančiais grioveliais. Kito smeigtuko ornamento per rūdis nematyti. Nuokamieniai smeigtukai randami tik nuo V a. kapuose.

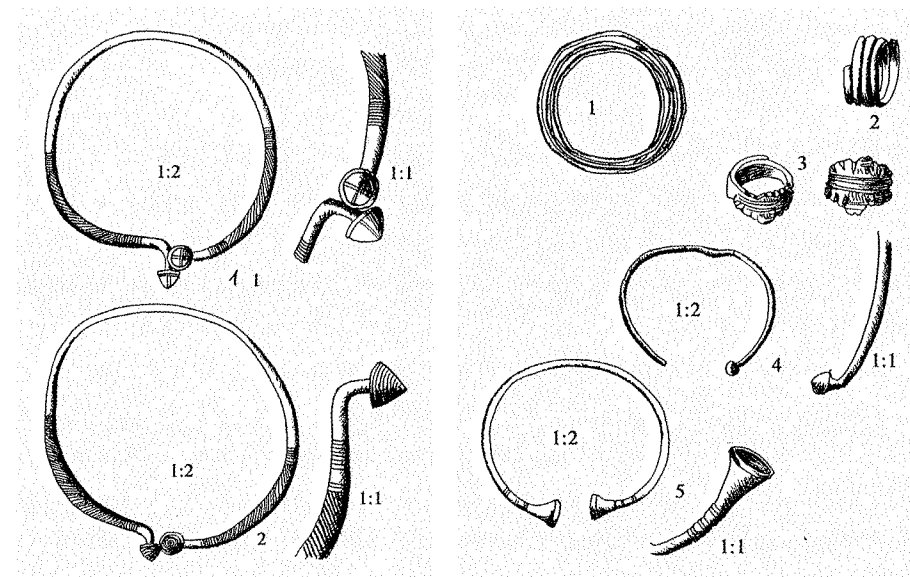
Kapinyne surastos segės taip pat kelių tipų: akinės, smarkiai profiliuotos, laiptelinės ir lankelinės. Daugiausiai akinių segių rasta II pilkapyje – net 6 vienetai (kapuose Nr. 1, 5, 6, 10, kitos pavienės). Nors jos rastos viename pilkapyje, bet savo forma ir ornamentais visos viena nuo kitos šiek tiek skiriasi. Vienos kojėlėje dekoruota šešiomis „akutėmis“, o kitos – keturiomis ar dviem. Skiriasi korpuso lenktosios dalies ornamentika. Vienose – išilgai einanti keturkampių duobučių eilė, kitose – smulkių įkartėlių ornamentas, o dar kitose – tik iškeltas gūbrelis. Šios segės padeda datuoti II pilkapio palaidojimus I–II a.

Kiek vėlyvesniu laikotarpiu, III šimtmečiu, datuotina ir atsitiktinai I pilkapyje rasta profiliuotos segės kojėlė. Ant jos per vidurį – iškeltas vienas skydelis.

Laiptelinės segės rastos tik dvi (kalvos kape Nr. 13 ir pavienės VII pilkapyje). Kape rastoji segė turi vieną laiptuką prie užsegimo ir ragelius prie spyruoklės, o atsitiktinai rastoji – tik vieną laiptuką prie spyruoklės.

Kalvos vakarinės dalies kapuose būta ir lankinių segių. Sveikų nerasta, tik atskirų detalių: žalvarinis lankelio fragmentas, geležinis korpusas su skliauto formos kojėle. Radiniai rodo, kad šioje kalvos dalyje buvo V a. mirusiųjų kapai.

Tyrinėjimų metu VII pilkapio kapuose Nr. 1, 2 ir kalvos kapuose Nr. 4 ir 13 rastos 4 keturkampės sagtys ir viena atsitiktinė ovali. Keturkampės – vienodos konstrukcijos. Jų korpusą sudaro trys kraštinės ir per išlenktas ar išdurtas galuose skylutes pervertas skersiukas su liežuvėliu. Tokia sagtis, rasta VII pilkapio kape Nr. 1, yra su dviem liežuvėliais. Ovalioji sagtis išlenkta iš žalvarinės lazdelės. Lankelis ir liežuvėlis iš priekinės pusės papuošti skersinių rantukų grupėmis.

Kairėje – antkaklės: 1 – iš VII pilkapio kapo Nr. 4; 2 – iš kalvos kapo Nr. 4. Dešinėje: 1 – antsmilkinis iš II pilkapio kapo Nr. 2; 2 – žiedas iš kalvos kapo Nr. 12; 3 – žiedas, surastas II pilkapio paviršiuje; 4 – antkaklė iš V pilkapio kapo Nr. 3; 5 – antkaklė iš II pilkapio kapo Nr. 10

Tyrinėjant surinkta 31 apyrankė. II pilkapyje suardyto kapo žemėse rasta vienintelė ankstyviausia apvalaus skerspūvio pumpuriniai galais apyrankė, kuri datuojama I a. II pilkapio kape Nr. 5 rastos dvi ir viena atsitiktinai mažos apvalaus skerspūvio, kiek suplonintais galais apyrankėlės. Tik vienos iš kapo apyrankėlių galai buvo papuošti 6 grioveliais, kitos neornamentuotos. Tai turėtų būti ankstyvi, turbūt I a. dirbiniai.

I pilkapio kape Nr. 1 rasta juostinė apyrankė. Jos paviršius išgaubtas, papuoštas skersinių rantelių grupėmis, tarpai – sieteliniu ornamentu arba palikti neornamentuoti. Tai II–III a. papuošalas. I ir VII pilkapiuose rastos 4 juostinės stačiakampio skerspūvio apyrankės susiaurintais galais (viena VII pilkapio kape Nr. 4, o kitos pavieniui). Galai papuošti skersiniais ranteliais, paviršius padengtas išilgai einančiais grioveliais arba akutėmis. Apyrankės – III–IV a. Tokių apyrankių Telšių kraštotyros muziejuje yra iš Juzdaičių. Pavieniui kalvoje rastos dvi juostinės apyrankės įsmaugtais galais. Vienos galai papuošti sieteliniu, kitos – skersiniu rantukų ornamentu. Lankelio paviršius padengtas išilginiais grioveliais ir smulkiomis įkartėlėmis. Greičiausiai tai IV a. dirbiniai.

Kalvos kapuose Nr. 13 ir 16 rasta po juostinę trikampo skerspjuvio apyrankę, kurių galai papuošti skersinių griovelų grupelėmis.

Mėgiamiausias buvo pusapvalio skerspjuvio siauros, 0,8–0,6 cm pločio, apyrankės. Vienų jų paviršius neornamentuotas, kitų tik galiukai papuošti įžambių griovelų deriniu (iš kalvos kape Nr. 11), o dar kitų visas paviršius ornamentuotas skersinių rantelių grupėmis arba įžambių griovelų pynute, dengiančia visą paviršius. Iš viso šių apyrankių surasta 10 egzempliorių (II pilkapiro kape Nr. 4, kalvos Nr. 11 ir 26). Šitokios ornamentuotos apyrankės Maudžiorų kapinyne buvo datuojamos IV a.–V a. pradžia.

Prie juostinių apyrankių skirtinos ir labai plonos (0,2–0,3 cm storio), bet plačios apyrankės. Dvi tokios geležinės apyrankės rastos kalvos kape Nr. 6 ir dviejų tokių žalvarinių apyrankių fragmentai rasti pavieniai toje pačioje kalvoje. Ant geležinių apyrankių per rūdis jokių ornamentų nematyti, o žalvarinės puoštos įžambių griovelų deriniais. Šio tipo apyrankių paplitimo centras – Vidurio ir Šiaurės Lietuva, kur jos dažniausiai randamos V–VI a. kapuose¹⁶. Tik dvi tokios apyrankės surastos Maudžiorų kapinyne.

Atskirai paminėtina vienintelė kalvoje pavieniui rasta stačiakampio skerspjuvio, vienodo storio vaikiška apyrankėlė. Jos paviršius ištiesai padengtas skersiniais negiliais įbrėžimais. Pagal palaidojimo chronologiją ji datuotina IV–V a.

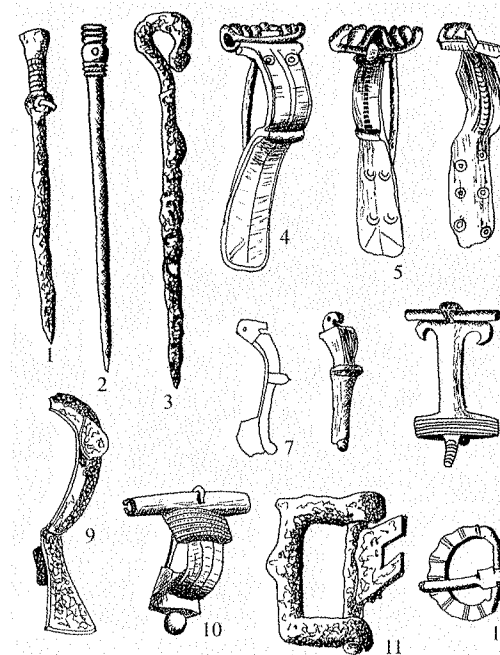
Kalvos vakarinėje dalyje, t. y. vėlyvesniojo laidojimo teritorijoje, rastos dvi apyrankės su iškilusia briauna per vidurį (viena kalvos kape Nr. 24 ir antra pavieniui). Jos gana siauros (1,4 cm pločio), be jokių ornamentų. Analogiška apyrankių pora rasta Maudžiorų kapinyne kape Nr. 121. Jos datuojamos V a.

Pažymėtina, kad visame kapinyne nerasta įvijinių apyrankių. Tik vieninteliame kalvoje esančiame vaiko kape Nr. 26 rasta iš trikampės vielos susukta apyrankėlė. Bet ir ši ne visai būdinga įvijinėms apyrankėms.

Zastaučių kapinynas žiedų gausumu nepasižymėjo. Iš viso surasta tik 10 vienetų. 9 iš jų – įvijiniai, rasti kalvoje (kapuose Nr. 10, 12, 19, 22 ir pavieniui). Visi jie turi tik 2–3 įvijas iš plonos trikampės ar pusapvalės vielės.

II pilkapiro velenoje rastas masyvokas žiedas paplatintu profiliuotu paviršiumi, prasikeičiančiais galais. Jo forma būdinga XVII a. žiedams. Atrodo, kad jis tuo metu buvo atsitiktinai pamestas ant pilkapiro.

Be aptartųjų dirbinių ir iš pradžių minėtų radinių, prie ankstyvosios ug-

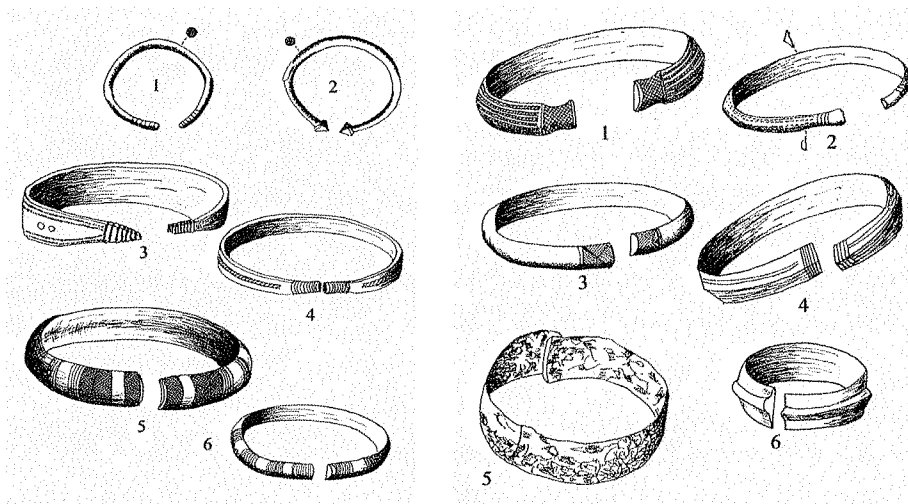
Zastaučių kapinyne kasinėjimų radiniai:
1, 3 – smeigtukai, surasti pavieniai kalvoje; 2 – surastas VI pilkapyje;
Segės: 4, 5 – surastos II pilkapiro kapuose Nr. 1 ir 5; 6 – surasta pavienė II pilkapyje; 7 – surasta pavienė I pilkapyje; 8 – surasta kalvos kape Nr. 13; 9 – surasta pavienė kalvoje; 10 – surasta pavienė VII pilkapiro kape Nr. 1; 12 – surasta pavienė I pilkapyje

niavietės dar aptikta 13 įvairių dirbinių nuolaužų. Kalvoje rasta: žalvarinis plėtėjantis pincetas, 5,7 cm ilgio žalvarinis cilindrelis, geležinių dirbinių fragmentėliai. VI pilkapiro žemėse – geriamojo rago briaunos cilindrinio apkalo fragmentas, greičiausiai vėlyvesnis, nes nė viename kape geriamojo rago nerasta.

Zastaučių archeologinio komplekso – pilkapių ir greta esančios kalvos su plokštiniu kapinyne – tyrinėjimai atskleidė daug naujo apie šio krašto pirmąsias bendruomenės laikų gyvenimą. Kasinėjimai papildė tas žinias, kurios buvo sukauptos tyrinėjant kitus to laikotarpio Šiaurės Lietuvos pilkapius (1836 m. L. A. Jucevičiaus tyrinėtus Kuršėnų pilkapius, 1884–1885 m. T. Daugirdo tyrinėtus Visdergių–Papelkių, 1933 m. ir 1937 m. – Paviškių pilkapius).

Tyrinėjimais nustatyta, kad prieš pilant pilkapius Zastaučiuose, kaip ir kitur, papildavo degėsių. Ankstyviausieji I–II a. pilkapiai turėjo du akmenų vainikus, vėliau dėtas tik vienas pilkapį juosęs vainikas. Prie pilkapių vainikų dažni pritvarai. IV a. nustota pilti pilkapius ir pereita prie plokštinio laidojimo.

Zastaučių pilkapiai pagal mirusiųjų laidojimo pobūdį nesiskiria nuo kitų Šiaurės Lietuvoje tyrinėtų pilkapių. Viename pilkapyje palaidota po 3, 4, 8 ir

Zastaučių kapinyno kasinėjimų radiniai. Kairėje – apyrankės: 1 – surasta II pilkapijo kape Nr. 5; 2 – surasta pavienė II pilkapyje; 3, 4 – surastos pavienės I pilkapyje; 5 – surasta I pilkapijo kape Nr. 1; 6 – surasta pavienė VII pilkapyje. Dešinėje – apyrankės iš kalvos: 3 – iš kapo Nr. 11; 4 – iš kapo Nr. 16; 5 – iš kapo Nr. 6; 1, 2, 6 – pavieniai radiniai.

10 mirusiųjų, nesilaikant vienodos laidojimo krypties. Pilkapių egzistavimo metu laidoti nedeginti, karstuose ir tik išimtinai III–IV a. VII pilkapyje palaidotas vienas sudegintas numirėlis be karsto ir įkapių.

Aplink atskirus kapus nėra akmenų vainikų, todėl tikėtina, kad čia gyveno kita negu pajūrio zonoje baltų gentis, kur mirusieji laidoti akmenų vainikuose.

Kapinyne rastosios įkapės nesudaro kokių nors skirtingų kompleksų, o yra būdingos visos Lietuvos teritorijos materialinei kultūrai.

Senieji Zastaučių gyventojai gintaro dirbinius į kapus dėti pradėjo tik IV–V a. Iš kapinyno medžiagos galima nustatyti pentinų ir žąslų pasirodymo laiką (raitininkystės paplitimą), tai – IV a. pabaiga–V a.

Svarbiu Lietuvos archeologijos mokslui faktu laikytinas ir ankstyvos ugniavietės su briūkšniuota keramika radimas.

Tirtasis Zastaučių paminklas padeda spręsti daugelio reiškinų chronologiją, materialinės kultūros objektų paplitimą, dvasinės kultūros ypatybes.

1975 m. gruodžio 9 d.

ARCHEOLOGINĖS MINIATIŪROS IŠ ZASTAUČIŲ

1974 m. liepos 29–rugpjūčio 30 d. buvo tyrinėjamas Mažeikių rajono Zastaučių kaime surastas I–V a. paminklas – pilkapiai ir kalva, kurioje mirusieji buvo laidoti grunte iškastose duobėse. Tyrinėjimų metu surastas 61 kapas, surinkta beveik 200 senovinių dirbinių. Šioje publikacijoje pateikiamos miniatiūros yra atskirų tyrinėjimo momentų interpretacija ir bandymas pažvelgti į mūsų protėvių gyvenimą.

AKMENŲ IR ŽEMĖS ARCHITEKTŪRA

Pušaitėmis apaugusi lanka kadaise buvo lygus Ventos upės dugnas. Dabar čia pūpsa nedideli, tik iki vieno metro aukščio žemių kauburėliai. Vieni jų mažesni, apie 5–6 m skersmens, o kiti gerokai didesni – iki 13 m.

Kiek žmonių pas mus tyrinėjimų metu ateidavo pasižiūrėti, beveik visi nustebę pasakydavo:

– Kas galėjo žinoti, kad čia yra kapai!

Buvo miško kauburėliai ir tiek. Kai kur pagal kauburėlių pakraščius kyšojo vieno kito akmens viršūnė. Kai archeologinės ekspedicijos darbininkai neštuvais pradėjo nešti nukastą žemę, atsidengė neįprastos architektūros statinys. Šalia paviršiuje kyšojusio akmens, tik nuėmus velėną, pasirodė kitas, už jo – trečias, ketvirtas. Visa eilė akmenų. Jie jungėsi į apskritą vainiką. Net 47 akmenys.

O kai buvo nuneštos visos akmenis dengusios ir vainiko viduje buvusios žemės, atsidengė akmenų ir žemių statinys – senovinės kapinės. Bet visai ne tokios kaip dabar. Iš vainikų viduje atidengtų kapų matyti, kad čia laidoti mirusieji nuo I a. Žiūrėdami į atidengtą paminklą, šiandien vadinamą pilkapiu, bandome įsivaizduoti, kaip jisai atsirado.

I a. žmonės gyveno nedidelėmis bendruomenėmis, ne daugiau kaip po dvi dešimtis žmonių. Prie vandens jie turėjo pasistatę keletą namelių ir aptvarą gyvuliams. Visą jų gyvenimą ir aplinką supo įsivaizduojamos dvasios, dievybės ir demonai, nuo kurių saugojosi įvairiais užkeikimais, magiškais veiksmais. O

kaip nuo piktujų jėgų galėjo apsisaugoti mirusieji? Jie bejėgiai. Jiems turėjo padėti gyvieji bendruomenės nariai. Tam ir pylė kapus.

Visi bendruomenės nariai išsivaikščiodavo ieškodami akmenų. Tekdavo tolokai paėjėti, nes aplinkui, upės smėliu nuklotame senvagės dugne, jų nebuvo. Vilko ir rیتino, mažesnius nešė nešė. Ir dėjo vieną akmenį prie kito į gražų ratą. Tik viename šone paliko atvirą angą. Jeigu akmenys buvo mažesni, tai sudėjo vieną ant kito dviem aukštais.

Vainiko viduje užkūrė laužą, žynys atliko apeigas. Ugniai užgesus, anglis išbarstė aplink. Paskui visi, kas gali, nešė į to vainiko vidų žemes. Kabino mediniais kastuvais, dėjo į kailio ar audinio maišus, drobules ir nešė. Reikėjo daug žemių, kol vainiko vidus prisipildė ir dar sudarė kauburį.

Šiandien, žiūrėdamas į šį akmenų ir žemių statinį, stebiesi mūsų protėvių veikla. Tokie akmenys! Kai kurie jų sveria daugiau negu 1000 kilogramų.

Egipto piramidėms akmenis sunėšė rimbais plakami vergai, o čia savo noru visi dirbo, prakaitavo. Nežinia, kokią techniką jie panaudojo tonos svorio akmeniui atgabenti gal net kelis kilometrus. Dabar, liesdamas tokį akmenį, nejučiomis stengiesi pajusti protėvių prakaito drėgmę ant šių akmenų paviršiaus.

Zastaučių II pilkapiu šiaurės rytinė dalis archeologinių kasinėjimų metu – 1974 m. rugpjūčio 16 d. V. Valatkos nuotr.

Ir kam visa tai? Matyt, dėl to, kad gyvieji tikėjo, jog per akmenų aptvarą prie mirusių artimųjų neprieis piktieji dievai ir demonai.

Praėjo keliolika metų. Tas pilkapis buvo prilaidotas. Žmonės pylė kitą. Vėl gabeno akmenis, nešė žemes. Taip ir supylė mūsų protėviai Zastaučių kaimo Ventos senvagės lygumoje tuos septynis pilkapius.

KADA NUSEKO VENTA?

Maždaug prieš 15–12 tūkstančių metų paskutinio baigiančio tirpti ledyno pakraščiu plūdo gausūs tirpsmo vandenys, suformavę Ventos upę. Ir sutirpus ledynui dar ilgus metus vandens buvo taip gausu, kad jisai sruvo visu Ventos slėniu. Vandens drumzlės ir nešamos kitos medžiagos palengva sėdo ant upės dugno. Taip formavosi žvyro, smėlio ir molingio smėlio sluoksniai, kuriuos šiandien iš Zastaučių karjero veža įvairioms Mažeikių statyboms.

Bet atėjo laikas, kada vandens plūsmas sumažėjo, upės vanduo per dugno nuosėdas prasigrauzė siaurą vagą, kuria tebeteka ir šiandien.

Kada tai įvyko?

Zastaučių kapinyno tyrinėjimai ir čia davė apytikslų atsakymą. Iš rastų prie kapų dirbinių paaiškėjo, kad pilkapiai buvo pradėti pilti III a. Ant supilto

Zastaučių II pilkapiu šiaurės rytinė dalis 1974 m. rugpjūčio 16 d. V. Valatkos nuotr.

pilkapio iki mūsų dienų susiformavo 8–10 cm storio miškožemio sluoksnis. Sakykime, kad per 1000 metų priaugo 4–5 cm.

Padarius pilkapio pjūvį, pasisekė išsiaiškinti, kad pilkapiai buvo pilti ne ant nuosėdinio smėlio, o ant seniau buvusio miškožemio sluoksnio. Šio posampilinio miškožemio sluoksnis siekia apie 12 cm. Jeigu ir šis miškožemio sluoksnis formavosi panašiais tempais, kaip ir esantis ant sampilo, tai tam sluoksniui susidaryti reikėjo kokių trijų tūkstančių metų. Sudėję tuos tris tūkstantmečius, per kuriuos formavosi miškožemis prieš supilant pilkapius, ir du tūkstantmečius po pilkapių supylimo, gauname penkių tūkstančių metų laiko tarpą. Taip pilkapių tyrimas leido mums, kad ir apytiksliai, bet išsiaiškinti tai, kad prieš 5000 metų pilkapių vietoje nuseko Ventos vandenys ir senvagėje užaugo miškas, kuris formavo tamsią miškožemio juostą.

UGNIES NAMELIS

Po antruoju, t. y. pačiu ankstyviausiu, pilkapio pietų krašto akmenų vainiku netikėtai iš vidaus ir išorinės pusių atsikasėme miškožemio įdubą, o išskutus joje tamsias žemes pasirodė riebaus molio sluoksnelis.

Kas gi čia dabar? Iš kur tas molis? Nė viename pilkapyje jo nebuvo. Reikia aiškintis. Nuimame pilkapio vainiko dalį ir pradedame tirti tą molio plotelį. Nedidelis jisai: 120 cm ilgio ir apie 100 cm pločio. Skutame skutame plonyčiais sluoksneliais, o molis vis nesibaigia. Pasirodė jame stambokas nuodėgulyš. Surenkame jo anglių trupinius. Pravers. Mokslų akademijos Botanikos instituto radioaktyviosios anglies tyrimo laboratorijoje pagal šiose anglyse išlikusį radioaktyviosios anglies kiekį bus galima nustatyti, prieš kiek metų buvo nukirstas tas medis, kurio anglis dabar radome. Analizės duomenys duos gana tikslią datą, paklaida maždaug 90–100 metų į vieną ar į kitą pusę.

Surinkę anglis vėl skutame raudonmolį. Plotelio pakraščiuose tas molis pasirodė besąs perdegęs kaip plyta. Ardome ir jį. Pagaliau po juo atidengėme baltų pelenų sluoksnį. Aišku, kad čia židinyš. Pagal pelenų sluoksnio pakraščius tebeina perdegęs molis. Ir netikėtai jame pamatome tinko gabalus. Juose aiškūs apvalių rąstelių ir žmogaus pirštų atspaudai.

Jaudina archeologą tie tinko gabalai. Gali savo pirštą įspausti į protėvio molyje įspaustą duobutę, paliesti jo išbrauktą griovelį.

O pelenų nemažai – 10 cm storio sluoksnis. Po jais esantis smėlmolis perdegęs iki raudonumo. Aišku, kad čia būta didelio karščio.

Archeologui to dar neužtenka. Reikia iš detalių atkurti pirmykštį vaizdą.

O jis pasirodo štai koks.

Negilioje duobėje iš sustatytų ar suręstų medžių buvęs pastatytas namelis. Nedidelis – tik apie 120 cm ilgio ir apie 100 cm pločio. Jo sienos storai apteptos moliu. Molio priglaistyti ir visi tarpai tarp rąstelių. Ant namelio uždėtas stogas, taip pat storai apkrėstas moliu.

Šio statinio viduje buvo kūrenama ugnis. Ilgai kūrenta, jeigu toksai pelenų sluoksnis susidarė.

Bet vieną dieną atsitiko nelaimė. Namelis užsidegė. Sudegė rąsteliai, ant pačios ugnivietės užgriuvo stogas. Deganti stogo sija nukritusi apibiro moliu ir užgeso. Jos anglis mes ir surankiojome. Ir nebeliko ugnies namelio. Žmonės jo nebeatstatė, gal kur kitur iškeliavo. Bėgo metai. Namelio vieta apaugo žole ir nebesiskyrė nuo aplinkinės žemės. Po daugelio metų čia atėjo žmonės, sukrovė akmenis ir supylė pilkapį.

Kyla klausimas, o kada buvo tas ugnies namelis. Atrodytų, kad be radioaktyviosios anglies analizės to negalime sužinoti. Bet čia taip nebuvo. Aplink namelį žmonės užsiėmė kasdienine veikla. Štai sudužo puodas, ir jo šukės liko ant žolės išsimėčiusios. Kažkas dirbo akmeniniu kirviu, kuris nuskilo. Nebe-naudingas penties fragmentas liko besimėtantis netoli namelio.

Ir dabar, kai nuskutę pilkapio žemes ėmėme skusti miškožemį, ant kurio buvo supiltas pilkapis, suradome ir tas šukes, kirvio nuolaužą. Šukių gamybos būdas, brūkšniuotas ornamentas būdingas žalvario amžiui. Tada kasdienėje buityje dar buvo naudojami akmens kirviai – žalvaris dar nebuvo įsigalėjęs.

Štai ir paaiškėjo, kad šį ugnies namelį Ventos pakrantėje, patogioje miško aikštelėje, buvo pasistatę žalvario amžiaus (1700–500 m. pr. Kr.) žmonės. Jie greičiausiai čia buvo sustoję eidami paskui prisijaukintų gyvulių kaimenę.

LAIDOJO KARSTUOSE

– Kažin ar juos su karstais laidojo? – paklausė vienas kolūkietis, apžiūrėjęs pabalusius žmogaus griaučius.

Rūpėjo ir man atsakyti į šį klausimą. Nors ištyrėme daugiau nei 60 kapų,

bet nė prie vienu griaučių neradome nė mažiausio gabalėlio karsto. Kai ankstesnėse ekspedicijose kasinėjau Maudžiorų, esančių netoli Luokės, Paragaudžio prie Kvėdarnos ar Gintališkės kapinynus, tai tenai prie kai kurių griaučių rasdavome nors nedidelius karstų fragmentus, kuriuos buvo užkonservavę gaušūs įkapėse buvę žalvario dirbiniai. Be to, ten kapai buvo vėlyvesni, todėl daugiau galimybių karstų liekanoms išlikti.

O čia?

Ir vis dėlto pasisekė surasti įrodymų, kad ir Zastaučių kapinyne mirusieji buvo laidojami karstuose.

Pirmiausia karstų buvimą liudijo pačių griaučių padėtis. Jeigu lavonai būtų buvę ne karstuose, tai rankos nebūtų taip suglaustos. O dabar alkūnės tiesiog prispaustos prie pat šonkaulių ar net virš jų.

Viename antrojo pilkapio kape radome nuo kaukolės atlūžusią viršutinio žandikaulio pusę ir nukritusią ne tik žemiau, bet ir pasislinkusią net 7 cm į šoną. Jeigu mirusysis būtų buvęs be karsto, tai apibirusios žemės būtų neleidusios žandikauliui pasislinkti iš savo vietos. Tai galėjo įvykti tik todėl, kad aplink kaukolę buvo tuštuma ir, pūnant žemių slegiamam karstui, atlūžusi kaukolės dalis pasislinko į buvusią tuštumą. Tą patį galima pasakyti ir iš pėdos kaulų padėties. Kojų pirštų kauliukai buvo subirę prie kulnies kaulų. Jeigu karstų nebūtų buvę, tai užpiltos žemės būtų išlaikiusios visus pėdos kaulus natūralioje padėtyje.

Pagaliau viename kape radome po blauzda pakištą geležinį kirvį. Jo apatinėje pusėje buvo prirūdiję nors ir nežymūs, bet aiškūs medžio pėdsakai. Medienos rievės ėjo išilgai griaučių. Tai ir buvo karsto žymės.

Kituose, kad ir vėlyvesniuose, kapinynuose aptiktos karstų žymės rodo, kad jie buvo kalami ne iš lentų, o išskaptuojami iš perskelto medžio gabalų. Tokie pat skobtiniai karstai turėjo būti ir šiame kapinyne, nes beveik prie visų griaučių radome ties galva ir ties kojomis iš abiejų pusių padėtus nedidelius akmenis. Jais buvo paremiamas karstas, kad nepasisuktų nei į vieną, nei į kitą pusę.

Taip. Jau II a. mirusieji buvo laidojami karstuose iš storokų rąstų.

ŽEMDIRBIO KAPAS

Jeigu šiandien mes atidengtume prieš šimtą ar du šimtus metų palaidoto mirusiojo kapą, tai, atrodo, nieko negalėtume pasakyti apie tai, kuo jisai vertė-

si gyvas būdamas. Juk pūslės delnuose supuvo, sulinkusi nuo sunkios darbo naštos nugara išsitiesė pagal karsto dugną.

O vis dėlto gilioje senovėje palaidoti žmonės ir šiandien dar gali papasakoti mums apie savo verslą. Taip yra todėl, kad pagoniškos baltų gentys tikėjo, jog po mirties mirusieji dausose gyvenią taip pat, kaip ir žemėje.

Štai vienas kapas, kurį mes atidengėme Zastaučiuose. Čia būta vyro su gerokai nudilusiais dantimis, turbūt kokių 40 metų amžiaus. Griaučiai gulėjo aukštiekninki, prie jų buvo padėta keletas dirbinių iš žalvario ir geležies.

Ant kairės rankos buvusi užmauta žalvarinė ornamentuota apyrankė, o po kaklu prisegta drabužius prilaikiusi geležinė grandelė, į dešinę petį buvęs atšlietas geležinis peilis. Prie šlaunikaulio karsto viduje padėtas geležinis kirvis, kurio vos žymūs koto pėdsakai ėjo mirusiojo alkūnės link. O kitoje mirusiojo pusėje, prie kairiojo šono, buvo vienas prieš kitą padėti du dalgiai. Be kotų – vienos geležtės. Vieno jų ašmenys labai išdilę, siauručiai, o kito platūs, visai negaląsti. Nuo šiandieninių dalgių jie labai skyrėsi. Nė vienas valstietis, į juos žiūrėdamas, nepasakė, kad tai dalgiai. Ašmenys buvo tik apie 30 cm ilgio. Abu galai lenkti. Vienas galas smailas, o kitame padaryta tokia pat įtvara kaip ir šiandieninių dalgių. Bet keisčiausia tai, kad įtvaros galas palenktas ne į tą pusę. Įtvėręs kotą, turėtume pjauti ne iš dešinės į kairę, o atvirksčiai. Negi taip galėjo senovėje pjauti? Atrodo, kad neįtikėtina. Bet taip buvo.

Nyderlandų dailininkas Piteris Breigelis, gyvenęs XVI–XVII a. pirmoje pusėje, savo paveikluose yra pavaizdavęs tų laikų kaimo darbų scenas. Viename paveiksle nutapytas pjovėjas, kuris dalgį suka iš kairės į dešinę. Tad nieko čia stebėtino, kad ir prieš 1300 ar 1200 metų buvo naudojami tokie pat dalgiai.

Tirdami šį kapinyną, II a. kapuose dalgių neradome. Jie aptikti tik IV a. pr. kapuose. Iš to galime spręsti, kad didėjant dirbamos žemės plotams, derliui nuimti reikėjo našesnio darbo įrankio negu lenktas peilis ar pjautuvas. Todėl reikėjo tobulinti šiuos darbo įrankius. Ir žmogus išrado dalgį.

PALAIDOJO IR KARSTADIRBĮ

Prieš tūkstantį šešis šimtus metų Zastaučių bendruomenėje gyveno stiprus žmogus. Tik jisai vienas turėjo pasigaminęs specialius įrankius, kuriais dirbo karstus. Skaptavo juos iš ažuolo rąstų. Specialiu kalvio nukaltu kirtikliu įkirsdavo gilius

kirčius ir vieną po kitos plėsdavo plėšas, kol karsto vidus pasidarydavo pakankamai erdvus mirusiajam paguldyti. Išskaptavęs karsto vidų, išlygindavo jo nelygumus, išdrožinėdavo specialiu lenktu peiliu, kurio ašmenys buvo išlinkusioje pusėje.

Vieną dieną mirė ir tas karstadirbys. Jam kažkas kitas išskaptavo karstą. Didelį karstą, net ketvirčiu metro ilgesnį už jo ūgį. Gal naujasis karstadirbys nesugebėjo tinkamai išmatuoti karsto, o gal todėl, kad geram karstadirbiui būtų ir karstas geras, kad kojomis atsispyręs į karsto galą, viršugalviu neatsitrenktų į antrą galą. Kas dabar žinos, kaip buvo. Įdėję karstą duobėn, pamastė jo šonus akmenukais, kad nepakryptų, ir šalia jo sudėjo karstadirbio įrankius: didelį kirvį, turbūt iš visų čia rastų didžiausią, kirtiklį ir tą išvers-tašmenį peilį. Dar įdėjo du ietigalius, kad dausose galėtų pasimėgauti medžioklės malonumais.

Ir užkasė.

Praėjo tūkstantis šeši šimtai metų ir jo ainis atkasė kapą. Jisai pamatė jau sukuižusią kaukolę, kurioje slėpėsi meistro patirtis. Pamatė rankų kaulus apipuvusiais galais. Anksčiau tomis rankomis jisai mosavo sunkų kirvį ar aštrų kirtiklį, vikriai vartė pagal atplaišas karstadirbio peilį. Tik kojų kaulai, kuriais jis tvirtai rėmėsi į žemę, užsimodamas kirviu, ir šiandien tebebuvo tvirti.

Apšvietė saulė kaulus. Pirmą kartą. Ir kaulai pabalo, pradėjo pleišėti. Prasi-dėjo galutinis jų irimas.

Radiniai pateks į muziejų. Bet jau niekas, žiūrėdamas į pabalusį kaulą, nebegalės pasakyti, kad čia yra kažkada gyvenusio žymaus karstadirbio griau-čių liekanos. Tik rankraščiuose, o gal ir knygų puslapiuose bus kalbama apie tą prieš šešiolika amžių gyvenusį amatininką, kuris galynėjosi su ažuolais. Galy-nėjosi ne be reikalo, o tam, kad savo kaimynui ar kaimynei, draugui ar gim-i-naičiui, su kuriais medžiota, šokta, dainuota, dievų maldauta ir daugybę kartų ūturiuota, būtų sukurtas ramybės rūmas, amžinojo poilsio vieta.

ŽAVĖTOJA

– Žavėtoją rado negyva, numirusią.

– Žavėtoja jau nebegyva.

– Dabar jau galėsime išeiti į mišką ir uogų, ir grybų pasirinkti.

Taip vienas per kitą visu balsu šaukė bėgdami į kaimelį vaikai.

Iš paskos neskubėdami artinosi ryte su vaikais žvejoti išėję kaimo vyrai. Išgirdusios vaikų riksmą, rinkosi motinos. O jas apspitę vaikai toliau klegėjo.

– Pamatėme prie trobelės susirietusią gulinčią. Niekas nenorėjo eiti. Tik Jautakis arčiau priėjęs ją bandė šnekinti, bet ji jau buvo negyva.

– Vaje vaje, o ką dabar su ja darysime? – sudejavo viena moteris.

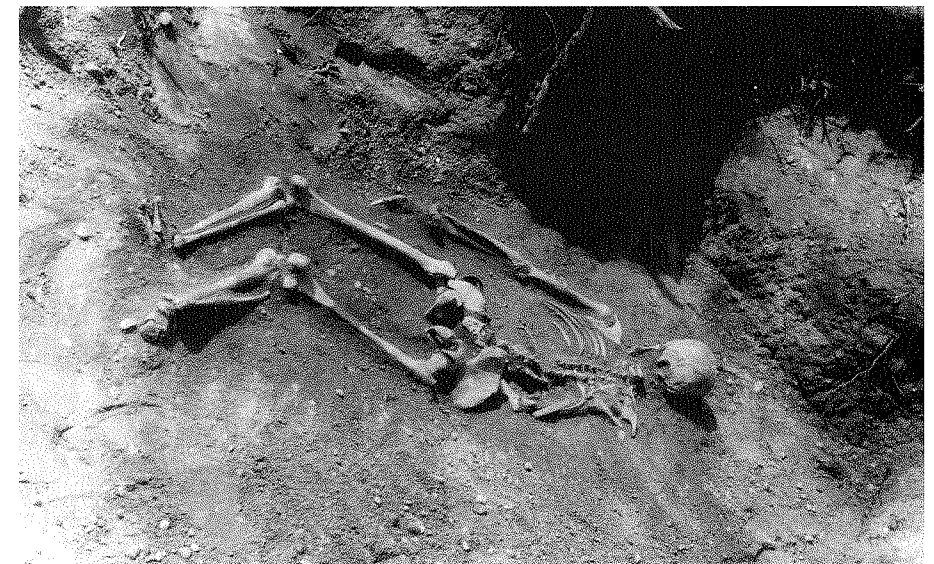
– Matai, kitiems blogą darė, žavėdavo, bet pati neišsisuko iš giltinės nagų.

– Taip jai ir reikia. Dabar jau bus mūsų kaimelyje ramybė.

Prie būrio moterų ir vaikų priėjo iš žvejybos grįžę vyrai. Numetė po medžiu tinklą ir kitus žvejybos įrankius. Matyt, ir jiems nebe žuvys buvo galvoj.

Vaikų šnekos lieka vaikų šnekomis, todėl visi sukuso, ką pasakys grįžusieji. Pirmas prabilo Jautakis:

– Taigi. Einame traukti tinklo Ventoje prie didžiojo ažuolo vingio. Manė-me, kad šį rytą ten bus gausu žuvies. O takas – pro žavėtojos trobelę. „Gal, – sako Troškutis, – sukame paupiu. Neikime pro tos prakeiktos bobos laužą. Dar apžavės, nieko nesugausime“. „Baikit, vyrai! – sakau. – Man ji žadėjo užkeikti medžioklėje laimikį. Bet nieko nepadarė. Tada nudūriau didžiausią

Atidengtas „Žavėtojos“ kapas (Nr. 2). 1974 m. rugpjūčio 15 d. V. Valatkos nuotr.

briedį. Sakau, ir dabar nieko ji nepadarys.“ Ir einame šnekučiuodamiesi. Išei-
name į miško proskyną, kur tos žavėtojos trobelė stovi.

– Aš tik žiūriu, kad netoli trobelės pūpso kažkokia drabužių krūva, – įsiterpė į Jautakio kalbą iki šiol tylėjęs jauniausias žvejys Vainora. – Ar tik kokių apžavų ji ten nepadėjo? Vyrai, neikim, tikrai nieko nesugausime.

– Jie jau nori sustoti, o aš sakau, nebijokit. Einu pažiūrėti arčiau. Paėjau galiuką. O tie stovi ir žiūri, kas čia toliau bus. Priėjau arčiau ir matau: žavėtoja guli susirietusi. Tik plast plast pakilo paukštis nuo jos ir atsitūpė į medį. Ė, galvoju. Turbūt jau negyva yra, kad paukščiai aptūpė. Prieinu arčiau, o ji žiūri kažkur į viršų negyvom akim. Aš dar sušukau: „Ei, žavėtoja, ką tu dabar čia sugalvojai?“. O ji tyli. Dar arčiau priėjau. O ji jau tikrai mirusi. „Vyrai, – sakau, – priekit arčiau. Žavėtoja jau negyva.“

– Priėję, – įsiterpė Troškutis, – matome, kad jau po žavėtojos.

– Ką dabar darysime? Juk žmogus. Iš mūsų kaimo. Reikia palaidoti, kad jos vėlė mūsų nežavėtų, kad turėtų dausose ramybę, neklijotų kaip benamė šmėkla.

Taip visi ir sutarė. Aišku, šermenų jai nereikia. Buvo nedora. Jeigu pažiūrėdavo į kurį vaiką, tai tas paskui naktimis karščiuodavo, per miegus verkdamo. Nužiūrėdavo gyvulį – tai tas, žiūrėk, ir pastips.

Blogas akis turėjo moteris. Užtat ją ir išvarė iš kaimo. Ji netoliese, miško proskynoje, susirentė iš karčių pašiūrę ir viena sau gyvenė.

Nutarė palaidoti be karsto. Kas čia tai nedorėlei skaptuos ažuolą. Galima apseiti ir be jo.

Kalniuko pašlaitėje vyrai iškasė gilią duobę. Uždėję ant karčių, atnešė žavėtojos lavoną. O jįsai sustingęs. Kaip buvo susirietęs, taip ir liko.

– Vyrai, tik neguldykite akimis į viršų, – patarė kaimo žynys. – Juk ji, per žemę žiūrėdama, galės mūsų gerą žavėti. Guldykite kniūbsčią. Tegu žiūri į žemę, tegu niekada nebepamato nei saulės, nei mėnulio, nei žvaigždžių. Nebegalės tada ji žavėti.

Paklausė vyrai. Paguldė duobėn kniūbsčią, įbedė jos nosį tiesiog į žemę. Kaip buvo susirietusi, taip ir liko duobės dugne gulėti.

– Žiūrėkite, žiūrėkite, kokios jos apyrankės. Jos neblizga, o pajuodavusios. Tai jos turbūt ir teikė jai žavėjimo galią, – nusistebėjo prie duobės stovinti moteris.

Jautakis, kuris ruošėsi užkasti duobę, išoko į ją ir iš arčiau pažiūrėjo į tas apyrankes, užmautas ant abiejų rankų.

– Juk tai geležinės apyrankės. Tokių niekas nemūvi, – pasakė Jautakis ir, išlipęs iš duobės, pradėjo į ją versti žemes.

Praėjo pusanthro tūkstančio metų. Tyrinėdami Zastaučių kapinyno kalvos rytinį šlaitą, radome suriestom kojom, kniūbsčiai paguldytos moters griaučius. Ant abiejų rankų buvo po geležinę apyrankę. Gal tai ir buvo žavėtojos griaučiai, o gal ir ne. Spręskite patys.

O ŠTAI IR RAITELIS

Septyni pilkapiai, sudarę atskirą kapinyno dalį, jau buvo iškasinėti. Čia suradome tik geležinių ietigalių, kuriuos galima laikyti medžioklės ar karybos įrankiais.

Pradėjome tyrinėti šalia pilkapių buvusią kalvą, kurioje taip pat laidoti mirusieji, tik jau po to, kai buvo prilaidoti pilkapiai. Čia buvo IV a. pabaigos–V a. kapai.

Ir štai pietiniame kalvos šlaite atkasėme vyro kapą, kurio įkapės skyrėsi nuo pilkapiuose buvusių kapų įkapių. Čia prie griaučių radome du peilius. Vienas jų didokas ir palyginti plačiais ašmenimis, o kitas žymiai mažesnis, siaurais sudilusiais ašmenimis. Gaila, kad šis peiliukas buvo labai surūdijęs ir jo formos tiksliai nebebuvo galima nustatyti.

Prie griaučių kulno kaulo gulėjo geležinis pentinas, padarytas iš siauros juostelės, per kurios sulenkimo vidurį buvo pritvirtintas smailėjantis spyglys. Šalia pėdos kaulų gulėjo geležinio ietigalio dalis – įmova. Jos viduje aiškiai buvo matyti ažuolinio koto puvėsiai. Trūko šiam ietigaliui tik duriamosios dalies – vadinamosios plunksnos. Ji ties įmovos perėjimu į kaklelį buvo nulaužta ir į kapą neįdėta.

Tikriausiai kiekvienam skaitytojui aišku, kad čia palaidotas raitelis, kuris turėjo prie užkulnio pritvirtintą pentiną žirgui paraginti. Turbūt aišku ir tai, kad šio raitelio ietigalio plunksna nulūžo, kai buvo įbesta į priešą arba jo žirgo kūną. Manau, kad netekęs ginklo žuvo ir pats karys. Palaidojo jį saviškiai su pentinu, padėjo šalia ietigalį nulaužta plunksna.

Kyla klausimas, kodėl ankstyvesniuose, I–IV a. pilkapyuose mes neradome panašaus kapo. Galima būtų samprotauti, kad pirmą kartą bendruomenėje nebuvo privačios nuosavybės. Žmonės ne tik kartu pylė pilkapį, bet taip pat

bendrai naudojosi ir visomis gėrybėmis, bendrai auginamų javų grūdais, bendros bandos mėsa ir t. t.

Atsiradęs geležinis kirvis, o vėliau ir dalgis leido vienai šeimai pragyventi be bendruomenės pagalbos. Su geležiniais įrankiais vienas žmogus buvo pajėgus nugalėti gamtą ir iš jos pasiimti tiek gėrybių, kad išmaitintų savo šeimą. Atsirado galimybė sukaupti gėrybių tiek, kad net likdavo. Tai jau turtas. Ir turtas vieno žmogaus ar vienos šeimos, nebepriklausantis visai bendruomenei.

Vieni to turto sukaupta daugiau, kiti mažiau. Atsiranda noras turėti kuo daugiau. Iš savo bendruomenės nario grobti nevalia, nes egzistuoja nerašyti įstatymai, pagal kuriuos vagį žiauriai baudžia. Kas kita turtą paimti iš kitos bendruomenės. Ir gimsta mintis užpulti kaimynus ir pagrobti jų nuosavybę. O paskui tas gėrybes galima mainyti į geresnius darbo įrankius ir brangesnius papuošalus. Visada atsiras tokių, kurie mainys.

Vyrai susirenka į būrį, nes vienas nieko nepadarysi, sėda ant žirgų ir keliauja iki kaimyninės giminės. Jos gyventojus staiga užpuola, besipriešinanties ir ginantiems savo gėrybes malonės nerodo, prisiplėšia ir skubiai grįžta atgal. Kautynių įkarštyje žirgo su putino šakele nepavarysi. Rankos užimtos ietimi ir pavadžiu. Čia tik pentinas gelbsti.

Žinoma, ne visiems tokie žygiai baigdavosi sėkmingai. Užpultieji kaip įmanydami gindavo savo gyvybę ir turtą. Žūdavo ir vienu, ir kitu. Žuvusiuosius laidodavo. Išlydėdavo į dausų šalį su ginklais ir pentiniais.

Tad štai, užtiktas raitelio kapas ir buvo tos žemės knygos lapas, iš kurio mes perskaitėme apie privačios nuosavybės ir plėšiamųjų žygių atsiradimą.

AR MILŽINŲ ČIA GYVENTA?

Šalia pilkapių yra didžiulis karjeras, iš kurio vežamas smėlis Mažeikių statyboms. Kada karjero kraštas priartėjo prie pilkapių, tai Zastaučių kaimo gyventojas B. Garalis, atėjęs į Mažeikių kraštotyros muziejų, pasakė:

– Prie karjero krašto – senoviniai kapai. Milžinkapiai. Senovėje gyvenę aukšto ūgio žmonės. Tokie milžinai. Juos ten mirusius ir laidojo. Reikėtų muziejui tuos Milžinkapius pakasinėti. Juk jūs iš milžinų gyvenimo laikų nieko neturite.

Kai pradėjome Milžinkapių kasinėjimus, tai kasdien ateidavo iš kaimo žmonių tų milžinų kaulų pažiūrėti. Bet mes neturėjome jų kuo nustebinti. Nė

vienų griaučių ilgis nuo viršugalvio iki kulnies kaulo galo neviršijo 170 cm, o dauguma buvo gerokai trumpesni. Moterų griaučiai buvo tik 160 cm. ilgio. Paprasto ūgio žmonės ir tiek. Dar gal net žemesni negu šiandien.

O aš lankytojams aiškinau, kad vis dėlto čia laidoti savotiški milžinai.

Nors mūsų krašto senieji gyventojai geležinius įrankius pažino dar 500 m. pr. Kr., bet ilgą laiką jie nemokėjo jų pasigaminti ir pačios geležies lengviau gauti. Todėl šalia retų brangių žalvario ir geležies įrankių dar buvo naudojami akmenys dirbiniai.

Tik mūsų eroje baltai pradėjo patys iš balų rūdos lydyti geležį, o kalviai iš jos kalti įrankius. Iš pradžių geležinių dirbinių įvairovė buvo nedidelė: kirviai, ietigaliai, peiliai. Laikui bėgant jų vis daugėjo. Atsirado pjautuvai, dalgiai, žaslai, pentinai ir kiti daiktai.

Mūsų tirtame pilkapyne žmonės pradėti laidoti nuo I a. pab., t. y. nuo tada, kai vietinė geležies gamyba ir jos apdirbimas žengė pirmuosius žingsnius, kai senesni žmonės dar galėjo atsiminti pirmuosius kalvius, pirmuosius balų rūdos rinkėjus ir geležies lydytojus.

Geležis patvarumu ir aštrumu aplenkė visus iki to laiko žinotus žalvarinius ir akmeninius įrankius, todėl gana greitai, galima sakyti, iš karto įsigalėjo žmonių buityje, o anksčiau iš kitų medžiagų gaminti įrankiai išnyko. Žalvaris vėliau naudotas tik papuošalų ir smulkių įrankių, tokių kaip adata, gamybai.

Su geležiniu kirviu žmogus galėjo plačiai visa jėga užsimoti ir nukirsti storiausią medį. Jisai žinojo, kad geležinis kirvis nesutrūpės ir neatšips.

Ir tuoju pat išėjo žmogus imtynių su mišku. Miško buvo daug, o tuščių plotų, kur galima auginti javus, maža. Miškas turėjo atsitraukti. Kirvis ir žmogus jį įveikė. Apdžiūvę iškirto miško medžiai buvo sudeginti. Atsirado derlingos žemės plotai – lydymai. Juose žmogus sėjo kviečius, miežius, pupas, kanapes.

Todėl visai nenuostabu, kad į kiekvieno vyro ir net kelerių metų berniuko kapą visada būdavo dedamas geležinis kirvis. Juk žmonės įsivaizdavo, kad po mirties dausose ras tokį pat gyvenimą, tai kirvis bus reikalingiausias įrankis.

Bėgo metai. Žmogus vis vertė naujus medžius. Dirbamos žemės plotai didėjo. Kartu gerėjo ir jo gyvenimo sąlygos. Daugėjo ir pačių žmonių. O žmonių ieškojimų ir atradimų troškimas toks didelis! Jauniausi ir tvirčiausi, palikę savo gimtąsias gūžtas, kuriose jiems jau buvo per ankšta,ėjo į gūdžias girias ieškoti